

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Наталія КАНЬОСА
Тетяна БАБЮК

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ КЕРІВНИЦТВА ОСОБИСТІСНИМ РОЗВИТКОМ ДІТЕЙ

Навчально-методичний посібник

Кам'янець-Подільський
2024

УДК 373.015.3:159.923(075.8)

ББК 74.24+88.37я73

П86

Рекомендовано до друку ухвалою ради із науково-методичної роботи і забезпечення якості вищої освіти педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол за № 6 від 22 травня 2024 року)

Рецензенти:

***Н.В. Бахмат**, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*

***Т.І. Пантюк**, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

***Л.О. Мацук**, кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

***Є. М. Калинюк**, начальник відділу дошкільної та інклюзивної освіти Управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради*

Каньоса Н. Г., Бабюк Т. Й.

П86 Психолого-педагогічні основи керівництва особистісним розвитком дітей: навчально-методичний посібник [Електронний ресурс] / уклад. Н.Г. Каньоса, Т.Й. Бабюк. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2024. 198 с.

Навчально-методичний посібник укладено відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Психолого-педагогічні основи керівництва особистісним розвитком дітей» для підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 012 Дошкільна освіта. У посібнику вміщено програму навчальної дисципліни, теми лекційних та практичних занять, методичні рекомендації до самостійної та індивідуальної роботи, глосарій, список рекомендованої літератури та додатки.

Посібник буде корисним для здобувачів вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 012 Дошкільна освіта, викладачам закладів вищої освіти, які готують фахівців з дошкільної освіти, керівникам, вихователям-методистам, вихователям закладів дошкільної освіти.

УДК 373.015.3:159.923(075.8)

ББК 74.24+88.37я73

© Н.Г.Каньоса, 2024

© Т.Й.Бабюк, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
ПРОГРАМА ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	6
ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ	30
ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	34
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	76
КОНТРОЛЬНІ ЗАСОБИ ПЕРЕВІРКИ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРАКТИЧНОЇ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	84
ГЛОСАРІЙ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	130
ДОДАТКИ.....	142

ПЕРЕДМОВА

Головним науковим положенням, на якому базується процес оновлення змісту дошкільної освіти України ХХІ ст., є визнання пріоритету розвитку особистості дитини та створення для цього відповідних умов. Підвищується роль і значущість кожної особистості у внесенні та підтримці нових або реконструюванні старих цінностей, створенні матеріальної та духовної бази громадянського суспільства. Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)», Закон України «Про освіту», Закон України «Про дошкільну освіту», «Базовий компонент дошкільної освіти в Україні» визначають пріоритети розвитку сучасної освітньої системи. Складниками цієї системи є гуманізація, демократизація, національна спрямованість освіти та індивідуалізація виховання й навчання.

Проблема розвитку особистості – одна з найактуальніших у сучасній дошкільній освіті й вимагає нових стратегічних ліній для її вирішення.

Дошкільне дитинство посідає особливе місце в загальному перебігу психічного, фізичного, інтелектуального й особистісного розвитку дитини та є найбільш сприятливим періодом до педагогічних впливів, інтенсивного розвитку мовлення, пам'яті, образної уяви та мислення.

Завдання дошкільної освіти спрямовані на особистісне зростання дитини, набуття вікової зрілості в різних видах дитячої діяльності, формування базових компетентностей, важливих для подальшого розвитку на наступних рівнях освіти, зокрема: комунікації, навичок командної роботи, креативності, критичного мислення тощо.

Розв'язання завдань формування особистості дітей дошкільного віку є можливим за умов забезпечення психолого-педагогічного супроводу всіх учасників освітнього процесу, використання цілеспрямованого педагогічно виваженого впливу на особистість дитини.

Проблема створення умов для цілісного, гармонійного розвитку дитини дошкільного віку в освітньому процесі – є одним із пріоритетних напрямів діяльності закладу дошкільної освіти. Натомість із кожним роком зростає стурбованість батьків і педагогів дошкільної ланки освіти щодо

погіршення якості фізичного, психічного, морального розвитку та здоров'я вихованців закладів дошкільної освіти.

Проблема психологічного супроводу розвитку дітей дошкільного віку знаходиться в стадії інтенсивної розробки і її вивчення вкрай актуально на сучасному етапі освіти, оскільки дошкільний вік має особливу цінність для подальшого розвитку особистості.

Психолого-педагогічний супровід сьогодні є не просто сумою різноманітних методів корекційно-розвивальної роботи з дітьми, але виступає як комплексна технологія підтримки і допомоги дитині у вирішенні завдань розвитку, навчання, виховання та соціалізації.

Матеріали навчально-методичного посібника спрямовані на пошук нових підходів до організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти та можуть бути використанні викладачами, студентами та магістрантами педагогічних спеціальностей, вихователями закладів дошкільної освіти.

ПРОГРАМА ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Програма вивчення навчальної дисципліни «Психолого-педагогічні основи керівництва особистісним розвитком дітей» укладена відповідно до освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта» підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 012 Дошкільна освіта галузі знань 01 Освіта / Педагогіка.

Зміст робочої програми навчальної дисципліни

1. Мета вивчення навчальної дисципліни

Формування професійних компетентностей вивчення психолого-педагогічних аспектів проблеми розвитку дитини дошкільного віку, технології психолого-педагогічного супроводу розвитку дитини у закладах дошкільної освіти.

Психолого-педагогічний супровід сьогодні є не просто сумою різноманітних методів корекційно-розвивальної роботи з дітьми, але виступає як комплексна технологія підтримки і допомоги дитині у вирішенні завдань розвитку, навчання, виховання та соціалізації.

Дисципліна, яка готує здобувачів вищої освіти до професійної діяльності вихователя ЗДО. Розкриває важливість особистісного розвитку дітей раннього та дошкільного віку. Вивчає вікові та психолого-педагогічні особливості розвитку дітей дошкільного віку та специфіку розвитку дітей з особливими потребами, діагностувальні методики щодо розвитку особистості дитини, як надавати батькам знання з педагогічної освіти щодо вміння взаємодіяти з дітьми, управляти їхнім психічним станом і забезпечувати психолого-педагогічну підтримку, створюючи позитивний психологічний клімат у сім'ї, як створювати комфортне освітнє середовище, яке б сприяло особистісному розвитку дітей раннього і дошкільного віку, зокрема, дітей з особливими освітніми потребами.

2. Обсяг дисципліни

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	денна форма здобуття вищої освіти	заочна форма здобуття вищої освіти
Рік навчання	1	1, 2
Семестр вивчення	2	2, 3
Кількість кредитів ЄКТС	4	4
Загальний обсяг годин	120	120
Кількість годин навчальних занять	40	24
Лекційні заняття	20	12
Практичні заняття	20	12
Самостійна робота	80	96
Форма підсумкового контролю	екзамен	екзамен

3. Статус дисципліни: обов'язковий освітній компонент професійної підготовки.

4. Передумови для вивчення дисципліни. «Актуальні питання сучасної дошкільної освіти», «Освітні технології навчання дітей дошкільного віку», «Організація просвітницької діяльності та педагогічного партнерства в закладі дошкільної освіти», «Виробнича педагогічна практика в закладі дошкільної освіти» тощо.

5. Програмні компетентності навчання:

Інтегральна компетентність. Здатність компетентно розв'язувати складні задачі й проблеми в організації та моніторингу освітнього процесу в системі дошкільної освіти або в процесі навчання фахівців із дошкільної освіти в закладах вищої освіти, що передбачає проведення досліджень, та/або здійснення інновацій у ситуаціях, що характеризуються невизначеністю умов і вимог.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК 01. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

ЗК 02. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК 03. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.

ЗК 05. Здатність працювати в команді.

ЗК 06. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

Спеціальні компетентності (СК):

СК 03. Здатність до психолого-педагогічного керівництва особистісним розвитком дітей раннього і дошкільного віку, зокрема, дітей з особливими освітніми потребами.

СК 07. Здатність до організації співпраці закладу дошкільної освіти з різними соціальними інституціями, категоріями фахівців до партнерства з батьками.

СК 09. Здатність до самоосвіти, самовдосконалення, самореалізації в професійній діяльності та до конкурентної спроможності на ринку праці.

6. Очікувані результати навчання:

ПРН 03. Встановлювати взаємодію з різними соціальними інституціями, категоріями фахівців та батьками з метою забезпечення якості дошкільної освіти, реалізації дослідницьких та інноваційних проєктів.

ПРН 04. Аналізувати й порівнювати результати педагогічного впливу на індивідуальний розвиток дитини дошкільного віку в різних видах діяльності.

ПРН 06. Здійснювати психолого-педагогічне керівництво індивідуальним розвитком особистості дитини.

ПРН 10. Володіти вміннями й навичками аналізу, прогнозування, планування, організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти з урахуванням принципів дитиноцентризму, здоров'язбереження, інклюзії, розвивального навчання, особистісно-орієнтованого підходу, суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

7. Засоби діагностики результатів навчання: опитування, презентації, проєкти, розв'язання проблемних ситуацій професійного характеру, доповіді, групові дискусії, питання та тестові завдання поточного контролю, модульної контрольної роботи, методи самоконтролю та самооцінки, екзамен, зокрема із використанням модульного об'єктно-орієнтованого динамічного навчального середовища Moodle та ін.

8. Програма навчальної дисципліни

Денна форма здобуття вищої освіти

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	разом	у тому числі		
		лекційні заняття	практичні заняття	самостійна робота
Змістовий модуль 1				
Тема 1. Теоретичні засади психолого-педагогічного супроводу формування особистості в дошкільному віці.	12	2	2	8
Тема 2. Психологічний супровід формування моделі дитини раннього та дошкільного віку.	12	2	2	8
Тема 3. Психологічні передумови засвоєння знань, умінь та навичок на кожному віковому етапі.	12	2	2	8
Тема 4. Особливості та методи діагностики психічного розвитку дітей раннього та дошкільного віку.	12	2	2	8
Тема 5. Методичні засади психолого-педагогічного супроводу формування особистості дитини дошкільного віку.	12	2	2	8
Тема 6. Психолого-педагогічний супровід особистісного розвитку дитини дошкільного віку в умовах кризових явищ суспільства.	12	2	2	8
Тема 7. Піраміда навчання – основа моделювання індивідуального розвитку дитини.	12	2	2	8
Тема 8. Індивідуальна програма розвитку: її складові та етапи створення.	12	2	2	8
Тема 9. Діяльність вихователя, асистента вихователя та роль батьків для моделювання індивідуального розвитку дитини.	12	2	2	8
Тема 10. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проєктування.	12	2	2	8
Разом годин	120	20	20	80

Заочна форма здобуття вищої освіти

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	разом	у тому числі		
		лекційні заняття	практичні заняття	самостійна робота
Змістовий модуль 1				
Тема 1. Теоретичні засади психолого-педагогічного супроводу формування особистості в дошкільному віці.	12	2	-	9
Тема 2. Психологічний супровід формування моделі дитини раннього та дошкільного віку.	12	1	2	9
Тема 3. Психологічні передумови засвоєння знань, умінь та навичок на кожному віковому етапі.	12	1	-	8
Тема 4. Особливості та методи діагностики психічного розвитку дітей раннього та дошкільного віку.	12	1	2	9
Тема 5. Методичні засади психолого-педагогічного супроводу формування особистості дитини дошкільного віку.	12	1	2	8
Тема 6. Психолого-педагогічний супровід особистісного розвитку дитини дошкільного віку в умовах кризових явищ суспільства.	12	1	2	9
Тема 7. Піраміда навчання – основа моделювання індивідуального розвитку дитини.	12	1	-	9
Тема 8. Індивідуальна програма розвитку: її складові та етапи створення.	12	1	2	8
Тема 9. Діяльність вихователя, асистента вихователя та роль батьків для моделювання індивідуального розвитку дитини.	12	1	-	9
Тема 10. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проєктування.	12	2	2	9
Разом годин	120	12	12	96

9. Форми поточного та підсумкового контролю:

Поточний контроль проводиться з метою перевірки рівня підготовки здобувачів вищої освіти за визначеною темою; забезпечення зворотного зв'язку між викладачем та здобувачами вищої освіти, управління навчальною мотивацією здобувачів. Поточний контроль проводиться у

формі усного опитування, взаємоопитування, письмового експрес-контролю, виступів здобувачів при обговоренні теоретичних питань та виконанні практичних завдань, написання есе, контроль за самостійною роботою, а також у формі тестування та ін.

Форма модульного контролю: модульна контрольна робота.

Форма підсумкового контролю: екзамен.

Можливе використання модульного об'єктно-орієнтованого динамічного навчального середовища Moodle та ін.

10. Критерії оцінювання результатів навчання

Оцінювання знань, умінь та навичок здобувачів регламентується «Положенням про організацію освітнього процесу в Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка» (нова редакція) (<https://drive.google.com/file/d/1ZbMN35h-7ZSJBOVvL2bTCaLtRbcQA86/view>), «Положенням про рейтингову систему оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка» (зі змінами та доповненнями) (https://drive.google.com/file/d/1aD_jeL-jGRbDWAegkQ58tdMxxbqQKufF/view)

В умовах застосування дистанційних технологій навчання організація поточного і семестрового контролю відбувається відповідно до «Положення про дистанційне навчання в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка» (https://drive.google.com/file/d/1c--sYRfDI_iAT7L766LprKB-x9GGKaEy/view).

Вивчення курсу передбачає академічну доброчесність здобувача вищої освіти, відповідальне ставлення до навчання та майбутньої професії. Дотримання академічної доброчесності регулюється Кодексом академічної доброчесності Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (нова редакція) (<https://drive.google.com/file/d/1LIOReajanExMEnG2DvgdaFNACYWU00UL/view>) та Положенням про дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними, науковими працівниками та здобувачами вищої освіти в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (нова редакція)

https://drive.google.com/file/d/0B_EBvdN4dQSIMUozdmc2Ti0xY3MzMS1hbjlXLVVQSDZmNjU4/view?resourcekey=0-WAE6ceQZqhHelYoJoPZ3Kg).

Право та визнання результатів освітньої академічної мобільності регламентується Положенням про порядок реалізації права на академічну мобільність учасників освітнього процесу Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (нова редакція) (<https://drive.google.com/file/d/1loCd22OHJF-z9v5NxyRQgoMNVRDha8KI/view>).

Визнання результатів навчання окремих тем курсу шляхом неформальної/інформальної освіти здобувачами вищої освіти регламентується Порядком визнання в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти (нова редакція) (<https://drive.google.com/file/d/19GCSM3y-K496gs8RQJp0mO9FjUJumB4T/view>), якщо їх тематика відповідає змісту навчальної дисципліни (окремій темі або змістовому модулю).

Освоєння курсу передбачає обов'язкове відвідування лекційних та практичних занять; активність під час занять; здача завдань у встановлені терміни; бути терпимим, відкритим і доброзичливим; конструктивно підтримувати зворотний зв'язок на всіх заняттях; бути пунктуальним і обов'язковим. Під час відвідування всіх видів занять і консультацій очікується дотримання Правил внутрішнього розпорядку Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (<https://drive.google.com/file/d/1kXGZVxEIcG0Cmy33EvqF2c2E7hGHUrT8/view>), Положення про організацію освітнього процесу в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (нова редакція) (<https://drive.google.com/file/d/1ZbMN35h-7ZSJBBOVvL2bTCaLtRbcQA86/view>) та етичних норм поведінки.

Неприпустимим є пропуски з неповажних причин; користування телефонами під час занять; списування. Якщо в силу будь-яких поважних причин ви були відсутні під час проведення контрольного заходу, вам надається можливість пройти його в додатково призначений викладачем час.

Кількісне оцінювання результатів навчання з навчальної дисципліни

Змістовий модуль		Екзамен	Сума
Поточний контроль	МКР	40 балів	100 балів
30 балів	30 балів		

Поточний контроль

Поточне оцінювання здійснюється на підставі якісного аналізу теоретичних знань здобувача вищої освіти, виконання студентом практичних завдань та самостійної роботи. Враховується рівень сформованості програмних компетентностей навчання, що містяться в ОПП.

Максимальний бал оцінки поточної успішності студентів на навчальних заняттях – 12 балів.

Пропущені заняття студент має обов'язково відпрацювати. За відпрацьовані лекційні заняття оцінки не ставляться, за практичні заняття нараховуються бали середнього (4, 5, 6), достатнього (7, 8, 9) та високого рівня (10, 11, 12).

Здобувачу освіти, який не виконав поточних домашніх завдань, не підготувався до навчальних занять, в журнал обліку роботи академічної групи ставиться 0 балів. Здобувач освіти, знання, уміння і навички якого на навчальних заняттях за 12-бальною шкалою оцінено від 1 до 3 балів, вважається таким, що недостатньо підготувався до цих занять і має академічну заборгованість за результатами поточного контролю. Поточну заборгованість, пов'язану з невідповідністю або недостатньою підготовленістю до навчальних занять, студент повинен ліквідувати. За ліквідацію поточної заборгованості нараховуються бали середнього (4, 5, 6), достатнього (7, 8, 9) та високого рівня (10, 11, 12).

Якщо здобувач освіти не відпрацював пропущені навчальні заняття, не виправив оцінки 0,1,2,3, отримані на навчальних заняттях, не виконав модульну контрольну роботу (МКР), або отримав менше ніж 60% від максимальної кількості балів, виділених на ці види роботи, він вважається таким, що має академічну заборгованість за результатами поточного і/або модульного контролю та не допускається до складання екзамену.

Критерії оцінювання результатів навчання на навчальних заняттях

Рівні навчальних досягнень	Оцінка в балах (за 12-бальною шкалою)	Критерії оцінювання
Початковий (понятійний)	1	Здобувач вищої освіти володіє навчальним матеріалом з курсу на рівні засвоєння окремих термінів, фактів без зв'язку між ними: відповідає на запитання, які потребують відповіді «так» чи «ні»; потреба у безперервній самоосвіті не виявляється. Здобувач порушує принципи академічної доброчесності.
	2	Здобувач вищої освіти недостатньо усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності, робить спробу знайти способи дій, розповісти суть заданого, проте відповідає лише за допомогою викладача на рівні «так» чи «ні»; може самостійно знайти в підручнику відповідь; самооцінка готовності до професійної діяльності завищена; потреба у самоосвіті не виявляється. Здобувач порушує принципи академічної доброчесності.
	3	Здобувач вищої освіти намагається аналізувати на основі елементарних знань і навичок; виявляє окремі властивості; демонструє окремі, не систематизовані знання; практичні вміння професійної діяльності не сформовані; творчість і самостійність при виконанні професійних завдань відсутні; самооцінка готовності до професійної діяльності завищена; потреба у безперервній самоосвіті не виявляється. Здобувач порушує принципи академічної доброчесності.
Середній (репродуктивний)	4	Здобувач вищої освіти володіє початковими знаннями з курсу, знає близько половини навчального матеріалу, здатний відтворити його, орієнтується у поняттях, визначеннях; самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі; творчість при виконанні професійних завдань не виявляється, самостійність недостатня; самооцінка готовності до професійної діяльності завищена; потреба у безперервній самоосвіті відсутня. Здобувач переважно дотримується принципів академічної доброчесності.
	5	Здобувач вищої освіти знає більше половини навчального матеріалу, розуміє суть навчальної дисципліни, вміє працювати з підручником, самостійно опрацювати

		частину навчального матеріалу; сформовані лише окремі вміння перенесення теорії в практику; професійно-ціннісні орієнтації та якості особистості майбутнього педагога знаходяться у стадії формування; творчість при виконанні професійних завдань не виявляється, самостійність недостатня; самооцінка готовності до професійної діяльності завищена; потреба у безперервній самоосвіті відсутня. Здобувач переважно дотримується принципів академічної доброчесності.
	6	Здобувач вищої освіти розуміє основні положення навчального матеріалу, може поверхнево аналізувати події, ситуації, робить певні висновки; відповідь може бути правильною, проте недостатньо осмисленою; самостійно відтворює більшу частину матеріалу; вміє користуватися додатковими джерелами; професійно-ціннісні орієнтації та якості особистості майбутнього педагога знаходяться у стадії формування; сформовані окремі вміння застосовування теорії на практиці; творчість при виконанні професійних завдань не виявляється, самостійність недостатня; самооцінка готовності до професійної діяльності ближче до адекватної; потреба у безперервній самоосвіті відсутня. Здобувач переважно дотримується принципів академічної доброчесності.
Достатній (алгоритмічно дієвий)	7	Здобувач вищої освіти правильно і логічно відтворює навчальний матеріал з курсу, оперує базовими теоріями і фактами, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; вміє наводити приклади на підтвердження певних думок, застосовувати теоретичні знання у стандартних ситуаціях; самостійно користуватися додатковими джерелами. У здобувача в основному сформовані професійно-ціннісні орієнтації та якості особистості, проте окремі з них проявляються ситуаційно; при виконанні професійних завдань творчість не виявляється; самооцінка професійної готовності в основному адекватна; готовність до неперервної самоосвіти недостатньо виражена. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
	8	Знання здобувача вищої освіти досить повні, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях; вміє аналізувати, робити висновки; відповідь повна, логічна,

		обґрунтована, однак з окремими неточностями; вміє самостійно працювати. У здобувача в основному сформовані професійно-ціннісні орієнтації та якості особистості; вміння застосовувати на практиці теорію навчання та виховання сформовані недостатньо; творчість виявляється при виконанні лише окремих професійних завдань; самооцінка професійної готовності в основному адекватна; готовність до неперервної самоосвіти недостатньо виразна. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
	9	Здобувач вищої освіти вільно володіє вивченим матеріалом, застосовує знання у дещо змінених ситуаціях, вміє аналізувати і систематизувати інформацію, робить аналітичні висновки; може самостійно опрацьовувати матеріал. У здобувача в основному сформовані професійно-ціннісні орієнтації та якості особистості; вміння застосовувати на практиці теорію навчання та виховання в основному сформовані; при виконанні професійних завдань виявляються лише елементи творчості і самостійності; самооцінка професійної готовності в основному адекватна; готовність до неперервної самоосвіти недостатньо виразна. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
Високий (творчо-професійний)	10	Здобувач вищої освіти володіє глибокими і міцними знаннями з курсу та використовує їх у нестандартних ситуаціях; може визначати тенденції та суперечності різних процесів; робить аргументовані висновки; практично оцінює сучасні тенденції, факти, явища, процеси; розв'язує творчі завдання; може сприймати іншу позицію як альтернативну; знає суміжні дисципліни. У здобувача сформовані професійно-ціннісні орієнтації та якості особистості; студент переконаний у вагомості творчої спрямованості навчання дітей дошкільного віку; сформовані вміння застосовувати теорію на практиці; готовність до самоосвіти. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
	11	Здобувач вищої освіти володіє узагальненими знаннями з навчальної дисципліни, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях; вміє знаходити джерела інформації та аналізувати їх, ставити і розв'язувати проблеми, застосовувати вивчений матеріал для власних

		аргументованих суджень у практичній діяльності (диспути, круглі столи тощо); спроможний самостійно вивчити матеріал; визначити програму своєї пізнавальної діяльності; оцінювати різноманітні явища, процеси; займає активну життєву позицію. У здобувача сформовані професійно-ціннісні орієнтації та якості особистості; студент переконаний у необхідності творчої спрямованості навчання дітей дошкільного віку; сформовані вміння застосовувати теорію на практиці; адекватна професійна самооцінка; готовність до неперервної самоосвіти. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
	12	Здобувач вищої освіти має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності; використовує широкий арсенал засобів для обґрунтування та доведення своєї думки; розв'язує складні проблемні завдання; схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; уміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію; займається науково-дослідною роботою; логічно та творчо викладає матеріал в усній та письмовій формі; розвиває свої здібності й нахили; використовує різноманітні джерела інформації; моделює ситуації в нестандартних умовах. У здобувача сформовані професійно-ціннісні орієнтації та якості особистості; сформовані вміння застосовувати теорію на практиці; творчість і самостійність у виконанні професійних завдань; адекватна професійна самооцінка; готовність до неперервної самоосвіти. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.

Самостійна робота

Організація та оцінювання самостійної роботи здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до «Положення про організацію самостійної роботи здобувачів вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка» <https://drive.google.com/file/d/1Dzh4W6JnffoEkRh30ks795Q2yKBHFqjb/view>.

Самостійна робота передбачає опрацювання матеріалу лекційних занять, попередню підготовку до практичних занять; виконання завдань і вправ в позааудиторний час; самостійне вивчення окремих теоретичних питань курсу; підготовку до написання модульної контрольної роботи; відвідування консультацій (згідно з графіком консультацій кафедри); підготовка до складання екзамену.

Контроль за самостійною роботою здійснює викладач на практичних заняттях та консультаціях. Оцінка за самостійну роботу є складовою загальної оцінки, що виставляється здобувачеві за поточний контроль.

Модульна контрольна робота

МКР передбачає теоретичні питання з дисципліни, практичні завдання, тести.

Мета її написання – виявити знання і вміння з дисципліни, рівень професійного мислення майбутніх спеціалістів, сформованість у них професійно-ціннісних орієнтацій, індивідуальний педагогічний стиль, творчість і самостійність у виконанні.

Модульна контрольна робота виконується у письмовій (тестовій тощо) формі, з можливим використанням MOODLE.

Позитивну оцінку за МКР не рекомендується покращувати. Невиконання МКР оцінюється 0 балів. Здобувачі вищої освіти, які за результатами виконання МКР отримали рейтинговий бал менший 60 % від максимальної кількості балів, виділених на цей вид роботи, а також ті, що не з'явилися для її виконання або не виконали її завдань, вважаються такими, що мають академічну заборгованість за результатами поточного контролю, ліквідація якої є обов'язковою.

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Тестові завдання оцінюються у 1 бал за кожну правильну відповідь. Відповіді на теоретичні та практичні питання модульної контрольної роботи оцінюються відповідно до таких критеріїв:

Рівні навчальних досягнень	Характеристика знань і умінь здобувача
високий рівень 28-30	Здобувач вищої освіти у відповідях демонструє глибокі знання з освітнього компоненту, повною мірою володіє матеріалом, що дозволяє виявляти розуміння змісту предмету, його основних положень, категоріального апарату тощо, може обґрунтовувати свої судження, аргументуючи правильну відповідь, наводити необхідні приклади, логічно та послідовно формулює текст відповідей на поставлені завдання. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
достатній рівень 23-27	Результати відповідей здобувача вищої освіти відповідають тим самим вимогам, що й для високого рівня, але при цьому здобувач допускає певні неточності та незначні помилки. Здобувач володіє матеріалом, правильно відповідаючи на поставлені завдання, логічно формулює відповіді, намагаючись аргументувати їх. Здобувач уміє наводити власні приклади на підтвердження своїх думок. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
середній рівень 18-22	Відповіді здобувача вищої освіти дозволяють виявити знання і розуміння основних положень предмета, певне володіння категоріальним апаратом, проте характеризуються фрагментарністю, відсутністю повноти та аргументованості. Здобувач допускає помилки при відповідях на питання МКР, не вміє достатньо обґрунтувати свої судження і наводити приклади; викладає матеріал непослідовно Здобувач переважно дотримується принципів академічної доброчесності.
початковий рівень 0-17	Відповіді здобувача вищої освіти не виявили знань та розуміння основних положень предмета, що спричинило значну кількість помилок або, взагалі, повну/часткову відсутність відповідей. Здобувач не вміє логічно побудувати відповідь, обґрунтовувати свої судження, плутається у розумінні категоріального апарату тощо. Під час підготовки до відповіді (або в процесі відповіді) наявні ознаки академічної недоброчесності.

Екзамен

Семестровий екзамен – це форма підсумкового семестрового контролю рівня сформованості компетентностей на основі засвоєння здобувачем вищої освіти теоретичного та практичного матеріалу з окремої навчальної дисципліни за семестр, що проводиться як окремий контрольний захід. Семестровий екзамен здобувачі вищої освіти складають під час екзаменаційних сесій.

Якщо здобувач вищої освіти не відпрацював пропущені навчальні заняття, не виправив оцінки 0,1,2,3, отримані на навчальних заняттях; не виконав або виконав МКР, завдання самостійної роботи менше ніж на 60% від максимальної кількості балів, виділених на ці види робіт, він вважається таким, що має академічну заборгованість за результатами поточного контролю.

Здобувач вищої освіти, який має академічну заборгованість з освітнього компонента за результатами поточного контролю, не допускається до екзамену.

Здобувач вищої освіти допускається до складання екзамену після ліквідації академічної заборгованості за результатами поточного контролю.

Вважається, що здобувач вищої освіти підготувався до екзамену з освітнього компонента, якщо його рейтингова оцінка за результатами екзамену є більшою або рівною 24 балам (60% від максимально можливої для даної форми контролю кількості балів). Якщо допущений до екзамену здобувач вищої освіти не підготувався (його рейтингова оцінка за результатами екзамену є меншою 24 балів), то бали за екзамен до рейтингової оцінки поточної успішності не додають, виставляють підсумкову оцінку з освітнього компонента FX за шкалою ЄКТС та «незадовільно» за національною шкалою.

Критерії оцінювання екзаменаційної роботи:

Тестові завдання оцінюються у 1 бал за кожну правильну відповідь. Відповіді на теоретичні та практичні питання екзамену оцінюються відповідно до таких критеріїв:

Рівні навчальних досягнень	Характеристика знань і умінь здобувача
високий рівень 36-40 бали	Здобувач виявляє глибокі фундаментальні знання теорії, повно викладає вивчений матеріал, виявляє розуміння предмета висловлювання, формулює своє бачення проблеми, виявляє розуміння матеріалу, може обґрунтовувати свої судження, наводити необхідні приклади, викладає матеріал логічно, послідовно. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
достатній рівень 30-35 бали	Якщо відповідь здобувача відповідає тим самим вимогам, що і для високого рівня, але він допускає 1-2 помилки, які сам виправляє, і 1-2 недоліки в послідовності викладу матеріалу. Здобувач уміє наводити власні приклади на підтвердження своїх думок. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
середній рівень 24-29 бали	Якщо здобувач виявляє знання і розуміння основних положень дисципліни, але викладає матеріал неповно і допускає неточності у визначенні понять; не вміє досить глибоко і доказово обґрунтовувати свої судження і наводити приклади; викладає матеріал непослідовно. Здобувач переважно дотримується принципів академічної доброчесності.
початковий рівень 0-23 бали	Якщо здобувач виявляє незнання окремих частини вивченого матеріалу, вибірково не володіє методичним апаратом, допускає помилки у формулюванні понять, які спотворюють їх зміст, хаотично і невпевнено викладає матеріал. Здобувач неспроможний виконати стандартні завдання навіть після спрямувальних питань викладача. Під час підготовки до відповіді (або в процесі відповіді) наявні ознаки академічної недоброчесності.

Рейтингова оцінка з навчальної дисципліни

Рейтингова оцінка з навчальної дисципліни – сумарна підсумкова оцінка за багатобальною шкалою рівня засвоєння здобувачем вищої освіти навчальної дисципліни (певного кредитного модуля) упродовж його вивчення.

Критерієм успішного проходження здобувачем вищої освіти оцінювання результатів навчання є досягнення ним мінімального порогового рівня оцінок за кожним запланованим результатом навчання освітнього компоненту та мінімального порогового рівня оцінки за освітнім компонентом загалом, який складає 60% від максимально можливої

кількості балів визначеної відповідними нормативними документами К-ПНУ.

Оцінювання навчальних досягнень з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до таблиці відповідності шкал оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти:

Рейтингова оцінка з навчальної дисципліни	Підсумкова оцінка за шкалою ЄКТС	Рекомендовані системою ЄКТС статистичні значення (у %)	Підсумкова оцінка за національною шкалою
90-100	A (відмінно) / Excellent	10	відмінно
82-89	B (добре) /	25	добре
75-81	C (добре) / Good	30	
67-74	D (задовільно) / Satisfactory	25	задовільно
60-66	E (достатньо) / Enough	10	
35-59	FX (незадовільно з можливістю повторного складання) / Fail		незадовільно
34 і менше	F (незадовільно з обов'язковим проведенням додаткової роботи щодо вивчення навчального матеріалу кредитного модуля) / Fail		

Здобувачі вищої освіти, які за результатами підсумкового контролю у формі екзамену отримали незадовільну оцінку, дозволяють ліквідувати академічну заборгованість після належної підготовки.

Ліквідацію академічної заборгованості за результатами семестрового контролю дозволяють до початку наступного семестру в час, визначений графіком ліквідації академічної заборгованості, та допускають не більше двох разів з кожного освітнього компонента. Відповідь здобувача вищої освіти, який ліквідує академічну заборгованість на засіданні комісії, оцінюють за 100-бальною шкалою без урахування рейтингової оцінки поточної успішності.

Перескладання рейтингових оцінок (від 60 і більше балів) з метою їх підвищення дозволяється лише у виняткових випадках за погодженням з деканом факультету та з дозволу ректора університету.

11. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна.

Вивчення курсу не потребує спеціального матеріально-технічного та/або інформаційного забезпечення, однак можливе використання проектора й ноутбука / персонального комп'ютера для створення презентацій у форматі MS Power Point або інших. Можливе використання MOODLE та застосунків для проведення онлайн-відеоконференцій.

12. Рекомендована література:

Основна

1. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й. Організація психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку на основі партнерської взаємодії між суб'єктами педагогічного процесу закладу дошкільної освіти // Вісник науки та освіти. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 8(26) 2024. С. 982-995.

<http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/14577/14647>

2. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проектування : навч.-метод. посібник / О.Д. Рейпольська, І.М. Гудим, Л.І. Зайцева, І.В. Луценко, В.О. Луценко, Г.Г. Цветкова ; за ред. О.Д. Рейпольської. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021 222 с. <http://surl.li/eahhh>

3. Психолого-педагогічний супровід особистісного розвитку дитини дошкільного віку в умовах кризових явищ суспільства : кол. моногр. / [О.Г. Бутенко, Н.П. Кравчук, О.О. Авраменко [та ін.] ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2022. 263 с. <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/15353/1/%d0%9c%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%84%d1%96%d1%8f%202022.pdf>

4. Психолого-педагогічний супровід розвитку дитини раннього і дошкільного віку : сучасні підходи та освітні технології : монографія / Л.В. Іщенко, С. С. Попиченко, Н. П. Кравчук [та ін.]; Умань : Візаві, 2021. 281 с. <https://cutt.ly/ewbННМ46>

5. Психолого-педагогічний супровід виховання і розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб: концепція, методика, технології : навчально-методичний посібник /

І.О. Луценко, А.М. Богуш, Л.О. Калмикова, В.У. Кузьменко, С.І. Поворознюк, О.Д. Рейпольська ; за наук. ред. І.О. Луценко. Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 213 с.

http://poippo.pl.ua/images/FILES/pidrozdily/tsentr_prakt_psy_i_soc_robory/biblioteka/Psykholoho-Pedahohichniy_Suprovid.pdf

6. Психолого-педагогічні засади технологій супроводу дітей з особливими освітніми потребами у процесі їх соціальної інтеграції : кол. монографія / [авт. кол.: Т.В. Жук, Т.Д. Ілляшенко, Т.Д. Каменщук, А.Г. Обухівська, Г.В. Якимчук] ; наук. ред. А.Г. Обухівська, Т.Д. Ілляшенко. Київ : Ніка-Центр, 2020. 113 с.

https://lib.iitta.gov.ua/723321/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_psy-ped-suprovid_2020.pdf

Додаткова

1. Бабюк Т.Й., Каньоса Н.Г., Вашак О.О. Організація просвітницької діяльності в закладі дошкільної освіти : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2021. 120 с.

<http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6011>

2. Бабюк Т.Й., Каньоса Н.Г. Проектна діяльність як форма взаємодії педагогів закладів дошкільної освіти та сім'ї // Актуальні питання у сучасній науці. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 6(24) 2024. С. 708-719.

<http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/12366/12427>

3. Базовий компонент дошкільної освіти України : Наук. кер. : А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол.: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. Київ : Видавництво, 2021. 26 с. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

4. Дитина у сучасному соціопросторі : навч. посібн. / Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, К.В. Карасьова та ін.; за ред. Т.О. Піроженко. Київ, Кіровоград : Імтек-ЛТД, 2014. 272 с.

<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8432/1/%D0%94%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D1%83%20%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96.pdf>

5. Дуткевич Т.В. Психологія дитяча : навч. посіб. 2-ге вид., стер. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2016. 347 с. <https://westudents.com.ua/knigi/497-dityacha-psihologya-dutkevich-tv.html>

6. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії : навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с. <http://surl.li/wtdi>

7. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й. Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості дитини дошкільного віку // Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти : збірник матеріалів X Міжнародної науково-практичної конференції // К-ПНУ імені Івана Огієнка; [відпов. секр. Н.Г. Каньоса]. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2024. С. 121-126.

https://drive.google.com/file/d/1g8fSgOkBsWcY5v5pYiDT_P6dBOytovUD/view?usp=sharing

8. Каньоса Н. Г., Гордійчук М. С. Актуальність розвитку soft skills у реалізації індивідуальної освітньої траєкторії майбутніх фахівців дошкільної освіти // Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць / ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» [гол. ред. С.А. Саяпіна] Вип.1 (101) 2022. Краматорськ : ЦТРІ «Друкарський дім», 2022. С. 56–67. URL: <http://gnvp.ddpu.edu.ua/article/view/264940>

9. Каньоса Н.Г., Комарніцька Л.М. Психологічні аспекти організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку // Габітус. 2023. Вип. 48. С. 71–75. <http://habitus.od.ua/journals/2023/48-2023/12.pdf>

10. Каньоса Н. Г., Олійник О. М. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку : навч.-метод. посібн. / укладачі Н. Г. Каньоса, О. М. Олійник. Київ : Міленіум, 2019. 156 с. <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7494>

11. Каньоса Н. Г. Підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до забезпечення творчого розвитку дітей // Педагогічна освіта : теорія і практика : збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН

України [гол. ред. Бахмат Н.В.]. Вип. 30 (1-2021). Київ : Міленіум, 2021. С. 227–240. <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/234615>

12. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку : навч.-метод. посіб. / авт.-упор. Н. Г. Каньоса, Т. Й. Бабюк, І. Л. Пукас. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2021. 268 с. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6009>

13. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.) <https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>

14. Михайліченко М.В., Рудик Я.М. Освітні технології: навчальний посібник. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 583 с. https://www.researchgate.net/publication/316190546_Osvitni_tehnologii

15. Моляко В.О. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта: монографія / В.О. Моляко, Ю.А. Гулько, Н.А. Ваганова [та ін.]; за ред. В.О. Моляко. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 194 с. <http://psychology-naes-ua.institute/userfiles/files/Moljako.pdf>

16. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу : Навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 225 с. <https://docplayer.net/73345359-Psihodiagnostichniy-instrumentariy-psihodiagnostichniy-instrumentariy-v-umovah-doshkilnogo-zakladu-zakladu-r-v-pavelkiv-o-p.html>

17. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка : підручник. 4-те вид., перероблене. Київ : ВЦ «Академія», 2018. 448 с.

18. Поряд і разом: соціалізуємо старшого дошкільника : навч.-метод. посіб. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 252 с.

19. Потапчук Т.В, Пукас І.Л., Каньоса Н.Г. Педагогіка партнерства як чинник формування ефективною взаємодії учасників освітнього процесу // Вісник науки та освіти. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 7(25) 2024. С. 983-992. <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/13698/13764>

20. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>

21. Психолого-педагогічний супровід формування особистості дошкільника : колективна монографія / Т. Кочубей, В. Кузь, Л. Іщенко [та

ін.]; за заг. ред. В. Кузя. Умань : ВПЦ «Візіві», 2017. 212 с.
https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/7834/1/monograf_suprovid_doshkilnyka.pdf

22. Теорія та методика співпраці дитячих навчальних закладів з родинками : навч.-метод. посібник // уклад. Н. Г. Каньоса. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2015. 116 с.
<http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/1782>

23. Теорія та технології розвитку дитячої художньої творчості : навч.-метод. посібн. / укладач Н. Г. Каньоса. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2015. 88 с.
<http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/1782>

24. Теорія та методика співпраці закладів дошкільної освіти з родинками : навч.-метод. посіб. / авт.-упор. Н. Г. Каньоса, Т. Й. Бабюк, Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. 290 с. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6382>

25. Формування базових якостей особистості дитини дошкільного віку : навч.-метод. посібник / авт.-упор. І.Л.Пукс, Н.Г.Каньоса, Т.Й.Бабюк. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2023. 131 с.
<http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7496>

26. Children and War Foundation, Bergen, Norway / Діти та війна. Навчання технік зцілення : посібник / укр. переклад. Інститут психічного здоров'я УКУ, 2014. 98 с. https://ipz.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/dity_fin_ispp-1.pdf

27. Kanosa, N., Chaika, I., Lytvynova, I., Yakovyshyna, T., Uspenska, V. M. & Kostyuk, D. (2020) Evaluation of the Application of Training in Higher Education Institutions as a Technology of Active Learning. *Systematic Reviews in Pharmacy*, 11 (10), 199–202. URL: <http://www.jcreview.com/fulltext/197-1593493166.pdf?1632214029>

28. STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт : альтернативна програма формування культури інженерного мислення в дошкільників / автор. колектив; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2018. 146 с.

29. Tetiana Potapchuk, Galyna Boryn, Ivanna Pukas, Nataliia Kanosa, Tetiana Babiuk, Mariana Hordiichuk (2023) Technology of Training of Future

Teachers of Preschool Education Institutions to Work with Creatively Gifted Children. *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*. 26(4), 145-174. URL: <https://ejournal.khazar.org/index.php/kjhss/article/view/124>

30. Tsukanova, N., Kanosa, N., Hordiichuk, M., Popovych, O., & Kotelianets, N. (2023). The transformation of the training of preschool educators in the digital age. *Amazonia Investiga*, 12(72), 31-44. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.72.12.3>

13. Рекомендовані джерела інформації

Міністерство освіти і науки / дошкільна освіта	https://mon.gov.ua/ua/tag/doshkilna-osvita
Програми розвитку дітей	https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej
Платформа розвитку дошкільнят НУМО	https://numo.mon.gov.ua/skills/ya-ta-tvorchist
Сучасне дошкілля під крилами захисту	https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/suchasne-doshkillya-pid-krilami-zahistu
Майстерня педагога	https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/profesijna-skarbnichka
Наступність між дошкільною і початковою освітою	https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/nastupnist-mizh-doshkilnoyu-ta-pochatkovoyu-osvitoyu
Prometheus – українська освітня платформа масових відкритих онлайн-курсів	https://prometheus.org.ua
EdEra – українська студія онлайн освіти	https://ed-era.com/
Coursera – технологічна компанія, що працює в галузі освіти	https://coursera.org
Академія розвитку інтелекту SMARTUM	https://smartum.com.ua/about_us/blog/mental-naya-arifmetika/razvitie-tvorcheskih-sposobnostej-i-kreativnogo-myshleniya-u-ditej
Вихователь – створено організацією ГО «Платформа ОСВІТИ»	https://vyhovatel.com.ua
Дистанційні курси підвищення кваліфікації від «ІППО»	https://ippo.com.ua/category/doskilla

Гене́за – платформа курсів для педагогів	https://genezum.org/courses
Пе́драда – освітня платформа для педагогів	https://pedrada.ippo.com.ua/
Се́міна́р – платформа Асоціації дитячих центрів України	https://seminar.net.ua/category/teachers
Осві́торія – освітня платформа	http://osvitoria.media
Smart Kids – Електронні освітні ресурси видавництва «РОЗУМНИКИ»	https://edugames.rozumniki.ua/catalog/?class=147&nauka
Всеосві́та – платформа для підвищення кваліфікації	https://vseosvita.ua/

ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Філософія дитинства у спадку педагогів мислителів. Аксіологічні аспекти розвитку особистості дошкільника. Сутність категорії психолого-педагогічний супровід розвитку особистості дошкільника. Інтегративна парадигма як основа психолого-педагогічного супроводу

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ РАНЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Вікові особливості видів діяльності у ранньому та дошкільному віці. Психологічний супровід формування особистості дитини раннього віку (третій рік життя). Психологічний супровід формування особистості дитини молодшого дошкільного віку (четвертий рік життя). Психологічний супровід формування особистості дитини середнього дошкільного віку (п'ятий рік життя). Психологічний супровід формування особистості дитини старшого дошкільного віку (шостий рік життя).

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАСВОЄННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК НА КОЖНОМУ ВІКОВОМУ ЕТАПІ

Психологічні передумови засвоєння знань, умінь та навичок дітьми раннього віку. Психологічні передумови засвоєння знань, умінь та навичок дітьми молодшого дошкільного віку. Психологічні передумови засвоєння знань, умінь та навичок дітьми середнього дошкільного віку. Психологічні передумови засвоєння знань, умінь та навичок дітьми старшого дошкільного віку.

ОСОБЛИВОСТІ ТА МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Особливості психодіагностики дітей раннього віку. Методи психодіагностики дітей третього року життя. Особливості психодіагностики дітей молодшого дошкільного віку. Особливості психодіагностики дітей середнього дошкільного віку. Особливості психодіагностики дітей старшого дошкільного віку. Методи діагностики адаптації до закладу дошкільної освіти. Методи діагностики комунікативної сфери. Методи діагностики пізнавальної сфери. Методи діагностики емоційно-вольової сфери. Методи діагностики самосвідомості. Методи діагностики особистісних якостей і міжособистісних стосунків. Методи діагностики психологічної готовності до школи.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Педагогічний супровід розвитку творчості дітей дошкільного віку. Педагогічний супровід формування творчої індивідуальності старших дошкільників у спільній діяльності. Формування мовленнєвої компетентності у дошкільників в умовах дошкільного закладу. Педагогічний супровід кінезофілії старших дошкільників в умовах дошкільного навчального закладу. Розвиток саморегуляції поведінки дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор. Педагогічні умови формування доброзичливих взаємин старших дошкільників. Формування гармонійних взаємин старших дошкільників у середовищі різновікового колективу дошкільного навчального закладу. Педагогічні умови партнерської взаємодії ЗДО і сім'ї.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ СУСПІЛЬСТВА

Діяльність закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану в Україні. Психолого-педагогічні особливості формування Я-концепції дітей

дошкільного віку в кризових умовах суспільства. Педагогічний потенціал гри як засобу корекції деструктивних емоцій і почуттів дітей. Специфіка формування навичок безпечного спілкування у дітей дошкільного віку з близькими і чужими людьми. Психолого-педагогічні аспекти розвитку моральної поведінки дошкільників у сучасних кризових умовах. Ціннісне ставлення до себе як складова соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

ПІРАМІДА НАВЧАННЯ – ОСНОВА МОДЕЛЮВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Здоровий організм як фундамент піраміди навчання. Перший рівень піраміди – сенсорні системи. Рівень сенсомоторного розвитку дитини. Третій рівень піраміди навчання – перцептивно-моторний розвиток. Рівень пізнавальних здібностей. Піраміда навчання: де знаходяться навчки дитини?

ІНДИВІДУАЛЬНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ: ЇЇ СКЛАДОВІ ТА ЕТАПИ СТВОРЕННЯ

Нормативно-правове забезпечення створення ІПР. Структура Індивідуальної програми розвитку дитини дошкільного віку з ООП. Послідовність створення Індивідуальної програми розвитку.

ДІЯЛЬНІСТЬ ВИХОВАТЕЛЯ, АСИСТЕНТА ВИХОВАТЕЛЯ ТА РОЛЬ БАТЬКІВ ДЛЯ МОДЕЛЮВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Попередній (превентивний) етап інклюзії дитини з ООП. Етап психолого-педагогічної діагностики дитини. Етап створення Індивідуальної програми розвитку. Роль вихователя і асистента вихователя у адаптації та пристосуванні програм до особливих освітніх потреб дитини, реалізації ІПР. Роль батьків у складанні та реалізації ІПР.

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ТЕХНОЛОГІЇ ПРОЄКТУВАННЯ

Теоретико-методичні засади проєктування освітнього середовища для індивідуального розвитку дитини старшого дошкільного віку. Педагогічні підходи до проєктування освітнього середовища для розвитку дитини старшого дошкільного віку. Психолого-педагогічні підходи до проєктування природного освітнього середовища. Психолого-педагогічні підходи до проєктування предметно-ігрового середовища. Психолого-педагогічні підходи до проєктування соціально-комунікативного середовища. Психолого-педагогічні підходи до проєктування інклюзивного освітнього середовища.

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Однією із основних форм роботи здобувачів вищої освіти є практичні заняття. Осмислення та обговорення питань на практичних заняттях дозволяє викладачеві визначити рівень науковості і глибини знань здобувачів, виробити у них науковий підхід до психолого-педагогічних знань, ознайомити з основними методами і методиками, вчити застосовувати системний підхід, здійснювати процес самоаналізу власної педагогічної діяльності.

Практичні заняття передбачають самостійну підготовку здобувачів до них відповідно плану заняття. Під керівництвом викладача на заняттях обговорюються основні питання теми у формі дискусій, бесід, опитування, аналізується прочитана наукова література (хрестоматійний матеріал, наукові статті, матеріали з інших джерел), зачитуються студентами повідомлення, реферати. Для активізації пізнавальної діяльності та стимулювання самостійної роботи здобувачів на заняттях широко використовуються ділові та рольові ігри, які дають можливість студентам практично «програти» в різних ролях будь-яку ситуацію, що виникає у практичній діяльності.

Серед найпоширеніших форм контролю знань здобувачів є застосування усного, письмового опитування, перевірка вміння наводити приклади з життя, розв'язування проблемних ситуацій, тестування, складання структурно-логічних схем. З метою розвитку критичного осмислення інформації і розвитку вміння інтерпретувати інформацію з власної точки зору зі студентами застосовуються групові форми роботи, елементи інтерактивної гри, проводяться конкурси на краще складання кросвордів.

Інструкції щодо підготовки до практичних занять та виконання завдань самостійної роботи

1. Готуючись до заняття, необхідно ознайомитись з темою, планом заняття, рекомендованою літературою, виконати письмові завдання.

2. Розпочинати вивчення теоретичного матеріалу слід із опрацювання науково-довідкових джерел (підручників, монографій, матеріалів візуального супроводження лекцій тощо).

3. Виконати завдання для самостійної роботи.

4. Всі завдання є обов'язковими до виконання.

5. Впродовж вивчення навчальної дисципліни збирати портфоліо освітнього компонента.

Практичне заняття №1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Мета: поглиблення і закріплення знань здобувачів з теми; формування вмінь і навичок самостійно працювати з літературними й інформаційними джерелами, узагальнювати й систематизувати опрацьований матеріал, використовувати у практичній роботі; формування вмінь оцінювати свої знання й уміння; розвивати критичне мислення, педагогічно-творчі здібності.

Основні поняття теми: філософія дитинства, розвиток особистості дошкільника, категорія психолого-педагогічного супроводу розвитку особистості дошкільника, інтегративна парадигма.

План практичного заняття

1. Обговорення теоретичних питань із теми.
2. Уточнення основних понять.
3. Обговорення завдань для самостійної роботи.
4. Рефлексія.

Питання для обговорення

1. Філософія дитинства у спадку педагогів мислителів.
2. Аксиологічні аспекти розвитку особистості дошкільника.
3. Сутність категорії психолого-педагогічний супровід розвитку особистості дошкільника.
4. Інтегративна парадигма як основа психолого-педагогічного супроводу.

Завдання для самостійної роботи:

1. Скласти каталог літературних джерел і основних понять теми.
2. Написати есе (1 тема за вибором здобувача):

- «Дитинство – це початок життєвого шляху»;
  - «Дитинство: чарівний світ безмежних можливостей»;
  - «Дитинство – це щаслива сторінка життя»;
  - «Дитинство – це ранок життя, а ранок має бути щасливим»;
  - «Дитинство – це не підготовка до життя, а саме життя»;
  - «Формування і розвиток особистості: історичний аспект»;
  - «Формування і розвиток особистості в онтогенезі»;
  - «Основні чинники розвитку особистості»;
  - «Аксіологія формування особистості».
3. Підготувати презентацію (тема за вибором здобувача із питань винесених на обговорення та для написання есе).
  4. Чому дослідження особистості повинно здійснюватися нерозривно від суспільства, у якому вона існує?
  5. Скласти анотований каталог публікацій у періодичних виданнях за 2 роки (тема за вибором здобувача із питань винесених на обговорення).
  6. Скласти кросворд з понять теми (не менше 10 слів).

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості. Київ : Либідь, 2003. Книга 1. 278 с. Книга 2. 342 с.
2. Бех І. Д. Формування у дитини почуття цінності іншої людини // Педагогіка толерантності. 2001. № 2 (16). С. 16–23.
3. Богуш А.М. Дефініції «духовність» і «моральність» в аспекті національного виховання в Україні // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах: Зб. наук. праць. Київ, 2000. Кн. 1. С. 18-23.
4. Гельвецій К.А. Про людину, її розумові здібності та її виховання // Пер. з фр. В. Підмогильний. Київ : Основи, 1994. 416 с.
5. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й. Організація психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку на основі партнерської взаємодії між суб'єктами педагогічного процесу закладу дошкільної освіти // Вісник науки та освіти. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 8(26) 2024. С. 982-995.

<http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/14577/14647>

6. Киричок В.А. Ціннісне ставлення // Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України / Головний ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
7. Концептосфера педагогічної аксіології : Матеріали філософсько-методологічного семінару [«Аксіологічна концептосфера педагогічної освіти»] / Т. П. Усатенко, автор ідеї і упорядник. Київ : Ніжин, Видавництво ПП Лисенко М. М., 2010. 296 с.
8. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Київ : Тов. «Знання» України, 2011. 520 с.
9. Огородник І.В. Українська філософія в іменах / І.В. Огородник, М.Ю. Русин // Навчальний посібник / За ред. М.Ф. Тарасенка. Київ : Либідь, 1997. 328 с.
10. Педагогічний словник / За ред. М.Д. Ярмаченка. Київ : Пед. думка, 2001. 516с.
11. Психолого-педагогічний супровід особистісного розвитку дитини дошкільного віку в умовах кризових явищ суспільства : кол. моногр. / [О.Г. Бутенко, Н.П. Кравчук, О.О. Авраменко [та ін.] ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2022. 263 с. <https://dSPACE.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/15353/1/%d0%9c%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%84%d1%96%d1%8f%202022.pdf>
12. Психолого-педагогічний супровід розвитку дитини раннього і дошкільного віку : сучасні підходи та освітні технології : монографія / Л.В. Іщенко, С.С. Попиченко, Н.П. Кравчук [та ін.]; Умань : Візаві, 2021. 281 с. <https://cutt.ly/ewbHNM46>
13. Психолого-педагогічний супровід виховання і розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб: концепція, методика, технології : навчально-методичний посібник / І.О. Луценко, А.М. Богущ, Л.О. Калмикова, В.У. Кузьменко, С.І. Поворознюк, О.Д. Рейпольська ; за наук. редакцією І.О. Луценко. Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 213 с. http://poippo.pl.ua/images/FILES/pidrozdily/tsentr_prakt_psy_i_soc_robory/biblioteka/Psykholoho-Pedahohichniy_Suprovid.pdf
14. Психолого-педагогічні засади технологій супроводу дітей з особливими освітніми потребами у процесі їх соціальної інтеграції : кол. монографія

/ [авт. кол.: Т.В. Жук, Т.Д. Ілляшенко, Т.Д. Каменшук, А.Г. Обухівська, Г.В. Якимчук] ; наук. ред. А.Г. Обухівська, Т.Д. Ілляшенко. Київ : Ніка-Центр, 2020. 113 с.

https://lib.iitta.gov.ua/723321/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_psy-ped-suprovid_2020.pdf

15. Психолого-педагогічний супровід формування особистості дошкільника : колективна монографія / Т. Кочубей, В. Кузь, Л. Іщенко [та ін.]; за заг. ред. В. Кузя. Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. 212 с.
16. Русова С. Вибрані педагогічні твори // У 2 кн. : Кн. 1 / За ред. Є.І. Коваленко; упоряд., передм., прим. Є.І. Коваленко, І.М. Пінчук. Київ : Либідь, 1997. 272 с.
17. Сухомлинский В.О. Як любити дітей. Вибрані тв. В 5- ти т. Київ : Рад.школа, 1977. Т. 5. Статті. С. 292–308.

Практичне заняття №2

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ РАНЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мета: поглиблення і закріплення знань здобувачів з теми; формування вмінь і навичок самостійно працювати з літературними й інформаційними джерелами, узагальнювати й систематизувати опрацьований матеріал, використовувати у практичній роботі; формування вмінь оцінювати свої знання й уміння; розвивати критичне мислення, педагогічно-творчі здібності.

Основні поняття теми: особистість дитини раннього та дошкільного віку, вікові особливості видів діяльності, ранній вік, молодший дошкільний вік, середній дошкільний вік, старший дошкільний вік.

План практичного заняття

1. Обговорення теоретичних питань із теми.
2. Уточнення основних понять.
3. Обговорення завдань для самостійної роботи.
4. Рефлексія.

Питання для обговорення

1. Вікові особливості видів діяльності у ранньому та дошкільному віці.
2. Психологічний супровід формування особистості дитини раннього віку (третій рік життя).
3. Психологічний супровід формування особистості дитини молодшого дошкільного віку (четвертий рік життя).
4. Психологічний супровід формування особистості дитини середнього дошкільного віку (п'ятий рік життя).
5. Психологічний супровід формування особистості дитини старшого дошкільного віку (шостий рік життя).

Завдання для самостійної роботи:

1. Скласти каталог літературних джерел і основних понять теми.
2. Написання есе (1 тема за вибором здобувача):
  - «Розвиток психіки та теорія провідної діяльності»;
  - «Знаковий характер ігрової діяльності в житті дитини»;
  - «Особистість дитини дошкільного віку: психологічні особливості розвитку»;
  - «Вікові особливості дошкільників»;
  - «Новоутворення дошкільного віку»;
  - «Вікові особливості видів діяльності у ранньому віці»;
  - «Вікові особливості видів діяльності у дошкільному віці»;
  - «Основні чинники психолого-педагогічного супроводу формування особистості дитини раннього віку»;
  - «Основні чинники психолого-педагогічного супроводу формування особистості дитини молодшого дошкільного віку»;
  - «Основні чинники психолого-педагогічного супроводу формування особистості дитини середнього дошкільного віку»;
  - «Основні чинники психолого-педагогічного супроводу формування особистості дитини старшого дошкільного віку».
3. Підготувати презентацію (тема за вибором здобувача із питань винесених на обговорення та для написання есе).
4. Скласти анотований каталог публікацій у періодичних виданнях за 2 роки (тема за вибором здобувача із питань винесених на обговорення).
5. Скласти кросворд з понять теми (не менше 10 слів).

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти України : Наук. кер. : А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О.В., Лисенко Г.М., Машовець М.А., Низковська О.В., Панасюк Т.В., Піроженко Т.О., Поніманська Т.І., Сідельнікова О.Д. Київ : Видавництво, 2021. 26 с.

<https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

2. Дуткевич Т.В. Психологія дитяча : навч. посіб. 2-ге вид., стер. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І.Огієнко, 2016. 347 с.
<https://westudents.com.ua/knigi/497-dityacha-psihologiya-dutkevich-tv.html>
3. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й. Організація психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку на основі партнерської взаємодії між суб'єктами педагогічного процесу закладу дошкільної освіти // Вісник науки та освіти. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 8(26) 2024. С. 982-995.
<http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/14577/14647>
4. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.)
<https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>
5. Організаційно-методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах ДНЗ : навч.-метод. посібник / Компанець Н.М., Луценко І.В., Коваль Л.В. Київ : Видавнича група «Атопол», 2018. 100 с.
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712267/2/%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4.pdf>
6. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу : Навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 225 с. <https://docplayer.net/73345359-Psihodiagnostichniy-instrumentariy-psihodiagnostichniy-instrumentariy-v-umovah-doshkilnogo-zakladu-zakladu-r-v-pavelkiv-o-p.html>
7. Психолого-педагогічний супровід особистісного розвитку дитини дошкільного віку в умовах кризових явищ суспільства : кол. моногр. / [О.Г. Бутенко, Н.П. Кравчук, О.О. Авраменко [та ін.] ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2022. 263 с.
<https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/15353/1/%d0%9c%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%84%d1%96%d1%8f%202022.pdf>

4. Психолого-педагогічний супровід розвитку дитини раннього і дошкільного віку : сучасні підходи та освітні технології : монографія / Л.В. Іщенко, С.С. Попиченко, Н.П. Кравчук [та ін.]; Умань : Візаві, 2021. 281 с. <https://cutt.ly/ewbННМ46>
5. Психолого-педагогічний супровід виховання і розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб: концепція, методика, технології : навчально-методичний посібник / І.О. Луценко, А.М. Богуш, Л.О. Калмикова, В.У. Кузьменко, С.І. Поворознюк, О.Д. Рейпольська ; за наук. редакцією І.О. Луценко. Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 213 с. http://poippo.pl.ua/images/FILES/pidrozdily/tsentr_prakt_psy_i_soc_robory/biblioteka/Psykholoho-Pedahohichniy_Suprovid.pdf
6. Психолого-педагогічний супровід формування особистості дошкільника : колективна монографія / Т. Кочубей, В. Кузь, Л. Іщенко [та ін.]; за заг. Ред. В.Кузя. Умань : ВПЦ «Візіві», 2017. 212 с. https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/7834/1/monograf_suprovid_doshkilnyka.pdf
8. Психолого-педагогічні засади технологій супроводу дітей з особливими освітніми потребами у процесі їх соціальної інтеграції : кол. монографія / [авт. кол.: Т.В. Жук, Т.Д. Ілляшенко, Т.Д. Каменщук, А.Г. Обухівська, Г.В.Якимчук] ; наук. ред. А.Г. Обухівська, Т.Д. Ілляшенко. Київ : Ніка-Центр, 2020. 113 с. https://lib.iitta.gov.ua/723321/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_psy-ped-suprovid_2020.pdf
9. Теорія та методика співпраці закладів дошкільної освіти з родинами : навч.-метод. посіб. / авт.-упор. Н. Г. Каньоса, Т. Й. Бабюк, Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. 290 с. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6382>
10. Формування базових якостей особистості дитини дошкільного віку : навч.-метод. посібник / авт.-упор. І.Л.Пукс, Н.Г.Каньоса, Т.Й.Бабюк. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2023. 131 с. <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7496>

Практичне заняття № 3

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАСВОЄННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК НА КОЖНОМУ ВІКОВОМУ ЕТАПІ

Мета: поглиблення і закріплення знань здобувачів з теми; формування вмінь і навичок самостійно працювати з літературними й інформаційними джерелами, узагальнювати й систематизувати опрацьований матеріал, використовувати у практичній роботі; формування вмінь оцінювати свої знання й уміння; розвивати критичне мислення, педагогічно-творчі здібності.

Основні поняття теми: психологічні передумови, ранній вік, молодший дошкільний вік, середній дошкільний вік, старший дошкільний вік.

План практичного заняття

1. Обговорення теоретичних питань із теми.
2. Уточнення основних понять.
3. Обговорення завдань для самостійної роботи.
4. Рефлексія.

Питання для обговорення

1. Психологічні передумови засвоєння знань, умінь та навичок дітьми раннього віку.
2. Психологічні передумови засвоєння знань, умінь та навичок дітьми молодшого дошкільного віку.
3. Психологічні передумови засвоєння знань, умінь та навичок дітьми середнього дошкільного віку.
4. Психологічні передумови засвоєння знань, умінь та навичок дітьми старшого дошкільного віку.

Завдання для самостійної роботи:

1. Скласти каталог літературних джерел і основних понять теми.

2. Написання есе (1 тема за вибором здобувача):
  - «Психологічні особливості сучасних дітей»;
  - «Роль ігрової діяльності в житті дитини»;
  - «Основні новоутворення раннього дитинства»;
  - «Основні новоутворення дошкільного віку»;
  - «Особистість дитини дошкільного віку: психологічні особливості розвитку»;
  - «Формування базових якостей особистості дошкільника»;
  - «Психологічні передумови засвоєння знань, умінь та навичок дітьми раннього віку»;
  - «Психологічні передумови засвоєння знань, умінь та навичок дітьми молодшого дошкільного віку»;
  - «Психологічні передумови засвоєння знань, умінь та навичок дітьми середнього дошкільного віку»;
  - «Психологічні передумови засвоєння знань, умінь та навичок дітьми старшого дошкільного віку»;
  - «Психологічні передумови формування навчальної діяльності у дошкільному віці».
3. Підготувати презентацію (тема за вибором здобувача із питань винесених на обговорення та для написання есе).
4. Скласти анотований каталог публікацій у періодичних виданнях за 2 роки (тема за вибором здобувача із питань винесених на обговорення).
5. Скласти кросворд з понять теми (не менше 10 слів).

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти України : Наук. кер. : А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О.В., Лисенко Г.М., Машовець М.А., Низковська О.В., Панасюк Т.В., Піроженко Т.О., Поніманська Т.І., Сідельнікова О.Д. Київ : Видавництво, 2021. 26 с. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

2. Дуткевич Т.В. Психологія дитяча : навч. посіб. 2-ге вид., стер. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І.Огієнко, 2016. 347 с. <https://westudents.com.ua/knigi/497-dityacha-psihologya-dutkevich-tv.html>
3. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й. Організація психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку на основі партнерської взаємодії між суб'єктами педагогічного процесу закладу дошкільної освіти // Вісник науки та освіти. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 8(26) 2024. С. 982-995. <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/14577/14647>
4. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.) <https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>
5. Організаційно-методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах ДНЗ : навч.-метод. посібник / Компанець Н.М., Луценко І.В., Коваль Л.В. Київ : Видавнича група «Атопол», 2018. 100 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712267/2/%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4.pdf>
6. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ-Рівне, 2006. 525 с. <http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/7116/1/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D0%BA%D1%96%D0%B2%20%D0%A0.%D0%92.%2C%20%D0%A6%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D0%BF%D0%B0%D0%BB%D0%BE%20%D0%9E.%D0%9F.%20%D0%94%D0%B8%D1%82%D1%8F%D1%87%D0%B0%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf>
7. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу : Навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 225 с. <https://docplayer.net/73345359-Psihodiagnostichniy-instrumentariy-psihodiagnostichniy-instrumentariy-v-umovah-doshkilnogo-zakladu-zakladu-r-v-pavelkiv-o-p.html>

8. Психолого-педагогічний супровід особистісного розвитку дитини дошкільного віку в умовах кризових явищ суспільства : кол. моногр. / [О.Г. Бутенко, Н.П. Кравчук, О.О. Авраменко [та ін.] ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2022. 263 с. <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/15353/1/%d0%9c%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%84%d1%96%d1%8f%202022.pdf>
9. Психолого-педагогічний супровід розвитку дитини раннього і дошкільного віку : сучасні підходи та освітні технології : монографія / Л.В. Іщенко, С.С. Попиченко, Н.П. Кравчук [та ін.]; Умань : Візаві, 2021. 281 с. <https://cutt.ly/ewbННМ46>
10. Психолого-педагогічні засади технологій супроводу дітей з особливими освітніми потребами у процесі їх соціальної інтеграції : кол. монографія / [авт. кол.: Т.В. Жук, Т.Д. Ілляшенко, Т.Д. Каменщук, А.Г. Обухівська, Г.В.Якимчук] ; наук. ред. А.Г. Обухівська, Т.Д. Ілляшенко. Київ : Ніка-Центр, 2020. 113 с. https://lib.iitta.gov.ua/723321/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_psy-ped-suprovid_2020.pdf
11. Теорія та методика співпраці закладів дошкільної освіти з родинами : навч.-метод. посіб. / авт.-упор. Н.Г. Каньоса, Т.Й. Бабюк, Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. 290 с. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6382>
12. Формування базових якостей особистості дитини дошкільного віку : навч.-метод. посібник / авт.-упор. І.Л.Пукс, Н.Г.Каньоса, Т.Й.Бабюк. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2023. 131 с. <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7496>

Практичне заняття № 4

ОСОБЛИВОСТІ ТА МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мета: поглиблення і закріплення знань здобувачів з теми; формування вмій і навичок самостійно працювати з літературними й інформаційними джерелами, узагальнювати й систематизувати опрацьований матеріал, використовувати у практичній роботі; формування вмій оцінювати свої знання й уміння; розвивати критичне мислення, педагогічно-творчі здібності.

Основні поняття теми: діагностика психічного розвитку дітей раннього та дошкільного віку, методи психодіагностики дітей раннього та дошкільного віку, адаптація, комунікативна сфера, пізнавальна сфера, емоційно-вольова сфера, самосвідомість, особистісні якості, міжособистісні стосунки, психологічна готовність до школи.

План практичного заняття

1. Обговорення теоретичних питань із теми.
2. Уточнення основних понять.
3. Обговорення завдань для самостійної роботи.
4. Рефлексія.

Питання для обговорення

1. Особливості психодіагностики дітей раннього віку.
2. Методи психодіагностики дітей третього року життя.
3. Особливості психодіагностики дітей молодшого дошкільного віку.
4. Особливості психодіагностики дітей середнього дошкільного віку.
5. Особливості психодіагностики дітей старшого дошкільного віку.
6. Методи діагностики адаптації до закладу дошкільної освіти.
7. Методи діагностики комунікативної сфери.
8. Методи діагностики пізнавальної сфери.

9. Методи діагностики емоційно-вольової сфери.
10. Методи діагностики самосвідомості.
11. Методи діагностики особистісних якостей і міжособистісних стосунків.
12. Методи діагностики психологічної готовності до школи.

Завдання для самостійної роботи:

1. Скласти каталог літературних джерел і основних понять теми.
2. Написання есе (1 тема за вибором здобувача):
  - «Особливості психодіагностики дітей раннього віку»;
  - «Діагностика адаптації до закладу дошкільної освіти»;
  - «Діагностика комунікативної сфери дошкільника»;
  - «Діагностика пізнавальної сфери дошкільника»;
  - «Діагностика емоційно-вольової сфери дошкільника»;
  - «Діагностика самосвідомості дошкільника»;
  - «Діагностика особистісних якостей і міжособистісних стосунків дошкільників»;
  - «Діагностика психологічної готовності до школи».
3. Підготувати презентацію (тема за вибором здобувача із питань винесених на обговорення та для написання есе).
4. Охарактеризуйте діагностичні методики для визначення рівня розумового розвитку дітей.
5. Які основні переваги та недоліки методу спостереження?
6. Які основні переваги та недоліки методу опитування?
7. Визначте методи психологічного дослідження, котрі може використовувати вихователь для вивчення ігрової діяльності дітей дошкільного віку.
8. Визначте методи психологічного дослідження з вивчення пізнавального розвитку дошкільників.
9. Назвіть і розкрийте зміст основних компонентів психологічної готовності дітей до шкільного навчання.
10. Скласти анотований каталог публікацій у періодичних виданнях за 2 роки (тема за вибором здобувача із питань винесених на обговорення).
11. Скласти кросворд з понять теми (не менше 10 слів).

Література

1. Дуткевич Т.В. Психологія дитяча : навч. посіб. 2-ге вид., стер. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І.Огієнко, 2016. 347 с. <https://westudents.com.ua/knigi/497-dityacha-psihologya-dutkevich-tv.html>
2. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й. Організація психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку на основі партнерської взаємодії між суб'єктами педагогічного процесу закладу дошкільної освіти // Вісник науки та освіти. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 8(26) 2024. С. 982-995. <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/14577/14647>
3. Компанець Н.М., Луценко І.В. Моделювання індивідуального розвитку дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного ДНЗ : навчально-методичний посібник. Київ. 2018. 66 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715519/1/1%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%96%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20.pdf>
4. Марінушкіна О.Є., Замазій Ю.О. Порадник практичного психолога. Харків : Вид. група «Основа», 2007. 240 с. <https://dnmcp.com.ua/sites/default/files/2019-10/31/3/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%BD%D1%83%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%9E.%20%D0%84.%20%D0%9F%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B0.pdf>
5. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.) <https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>
6. Організаційно-методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах ДНЗ : навч.-метод. посібник / Компанець Н.М., Луценко І.В., Коваль Л.В. Київ : Видавнича група «Атопол», 2018. 100 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712267/2/%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0>

[%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4.pdf](#)

7. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ-Рівне, 2006. 525 с. <http://surl.li/pcclxl>
8. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу : Навч. посібник. Кив : Центр учбової літератури, 2013. 225 с. <https://docplayer.net/73345359-Psihodiagnostichniy-instrumentariy-psiiodiagnostichniy-instrumentariy-v-umovah-doshkilnogo-zakladu-zakladu-r-v-pavelkiv-o-p.html>
9. Психолого-педагогічна діагностика розвитку дітей раннього дошкільного віку : навчально-методичний посібник / За науковою ред. Л.О. Федорович. Укладачі О.В. Гнітій, І. В. Макаренко, Л.О. Федорович Кременчук : Християнська Зоря, 2008. 217 с. <https://psychologdcpp.in.ua/wp-content/uploads/2020/01/%D0%B4%D1%96%D0%B0%D0%B3%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82-%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D1%8F%D1%82%D0%BA%D0%BE.pdf>
10. Психолого-педагогічний супровід розвитку дитини раннього і дошкільного віку : сучасні підходи та освітні технології : монографія / Л.В. Іщенко, С.С. Попиченко, Н.П. Кравчук [та ін.]; Умань : Візаві, 2021. 281 с. <https://cutt.ly/ewbHNM46>
11. Психолого-педагогічні засади технологій супроводу дітей з особливими освітніми потребами у процесі їх соціальної інтеграції : кол. монографія / [авт. кол.: Т.В. Жук, Т.Д. Ілляшенко, Т.Д. Каменщук, А.Г. Обухівська, Г.В.Якимчук] ; наук. ред. А.Г. Обухівська, Т.Д. Ілляшенко. Київ : Ніка-Центр, 2020. 113 с. https://lib.iitta.gov.ua/723321/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_psy-ped-suprovid_2020.pdf

Практичне заняття № 5

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мета: поглиблення і закріплення знань здобувачів з теми; формування вмінь і навичок самостійно працювати з літературними й інформаційними джерелами, узагальнювати й систематизувати опрацьований матеріал, використовувати у практичній роботі; формування вмінь оцінювати свої знання й уміння; розвивати критичне мислення, педагогічно-творчі здібності.

Основні поняття теми: творчість, творча індивідуальність, спільна діяльність, мовленнєва компетентність, кінезофілія, саморегуляція поведінки, доброзичливі взаємини, різновіковий колектив, партнерська взаємодія, ЗДО, сім'я.

План практичного заняття

1. Обговорення теоретичних питань із теми.
2. Уточнення основних понять.
3. Обговорення завдань для самостійної роботи.
4. Рефлексія.

Питання для обговорення

1. Педагогічний супровід розвитку творчості дітей дошкільного віку.
2. Педагогічний супровід формування творчої індивідуальності старших дошкільників у спільній діяльності.
3. Формування мовленнєвої компетентності у дошкільників в умовах закладу дошкільної освіти.
4. Педагогічний супровід кінезофілії старших дошкільників в умовах закладу дошкільної освіти.

5. Розвиток саморегуляції поведінки дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор.
6. Педагогічні умови формування доброзичливих взаємин старших дошкільників.
7. Формування гармонійних взаємин старших дошкільників у середовищі різновікового колективу закладу дошкільної освіти.
8. Педагогічні умови партнерської взаємодії ЗДО і сім'ї.

Завдання для самостійної роботи:

1. Скласти каталог літературних джерел і основних понять теми.
2. Написання есе (1 тема за вибором здобувача):
  - «Особливості творчих ігор та їх вплив на розвиток особистості»;
  - «Сюжетно-рольова гра – провідна діяльність в дошкільний період життя»;
  - «Мовленнєва компетентність дошкільника»;
  - «Кінезофілія: природна потреба дитини у русі»;
  - «Вплив рухової активності на когнітивний розвиток дітей дошкільного віку»;
  - «Оздоровчі види рухової активності дошкільників»;
  - «Ігри та поради для розвитку саморегуляції дошкільника»;
  - «Як розвинути навички саморегуляції у дитини»;
  - «Партнерська взаємодія ЗДО і сім'ї».
3. Підготувати презентацію (тема за вибором здобувача із питань винесених на обговорення та для написання есе).
4. Назвіть основні особливості сюжетно-рольової гри.
5. Доведіть, що сюжетно-рольова гра є провідною діяльністю в дошкільний період життя.
6. У чому полягає специфіка дидактичних ігор?
7. Охарактеризуйте особливості творчих ігор.
8. Розкрийте потенціал настільних ігор для розвитку дошкільника.
9. Охарактеризуйте основні напрямки партнерської взаємодії ЗДО і сім'ї.
10. Скласти анотований каталог публікацій у періодичних виданнях за 2 роки (тема за вибором здобувача із питань винесених на обговорення).
11. Скласти кросворд з понять теми (не менше 10 слів).

Література

1. Бабюк Т.Й., Каньоса Н.Г., Вашак О.О. Організація просвітницької діяльності в закладі дошкільної освіти : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2021. 120 с. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6011>
2. Бабюк Т.Й., Каньоса Н.Г. Проектна діяльність як форма взаємодії педагогів закладів дошкільної освіти та сім'ї // Актуальні питання у сучасній науці. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 6(24) 2024. С. 708-719. <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/12366/12427>
3. Каньоса Н. Г. Підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до забезпечення творчого розвитку дітей // Педагогічна освіта : теорія і практика : збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Бахмат Н.В.]. Вип. 30 (1-2021). Київ : Міленіум, 2021. С. 227–240. <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/234615>
4. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й. Організація психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку на основі партнерської взаємодії між суб'єктами педагогічного процесу закладу дошкільної освіти // Вісник науки та освіти. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 8(26) 2024. С. 982-995. <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/14577/14647>
5. Каньоса Н.Г., Комарніцька Л.М. Психологічні аспекти організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку // Габітус. 2023. Вип. 48. С. 71–75. <http://habitus.od.ua/journals/2023/48-2023/12.pdf>
6. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку : навч.-метод. посіб. / авт.-упор. Н. Г. Каньоса, Т. Й. Бабюк, І. Л. Пукас. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2021. 268 с. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6009>
7. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проектування : навч.-метод. посібник / О.Д. Рейпольська, І.М. Гудим, Л.І. Зайцева, І.В. Луценко, В.О. Луценко, Г.Г. Цветкова ; за ред. О.Д. Рейпольської. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021 222 с. <http://surl.li/eahhh>
8. Психолого-педагогічний супровід розвитку дитини раннього і дошкільного віку : сучасні підходи та освітні технології : монографія /

- Л.В. Іщенко, С.С. Попиченко, Н.П. Кравчук [та ін.]; Умань : Візаві, 2021. 281 с. <https://cutt.ly/ewbННМ46>
9. Потапчук Т.В, Пукас І.Л., Каньоса Н.Г. Педагогіка партнерства як чинник формування ефективної взаємодії учасників освітнього процесу // Вісник науки та освіти. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 7(25) 2024. С. 983-992.
<http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/13698/13764>
10. Психолого-педагогічні засади технологій супроводу дітей з особливими освітніми потребами у процесі їх соціальної інтеграції : кол. монографія / [авт. кол.: Т.В. Жук, Т.Д. Ілляшенко, Т.Д. Каменщук, А.Г. Обухівська, Г.В. Якимчук] ; наук. ред. А.Г. Обухівська, Т.Д. Ілляшенко. Київ : Ніка-Центр, 2020. 113 с.
https://lib.iitta.gov.ua/723321/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_psy-ped-suprovid_2020.pdf
11. Теорія та технології розвитку дитячої художньої творчості : навч.-метод. посібн. / укладач Н.Г. Каньоса. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2015. 88 с.
<http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/1782>
12. Теорія та методика співпраці закладів дошкільної освіти з родинами : навч.-метод. посіб. / авт.-упор. Н.Г. Каньоса, Т.Й. Бабюк, Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. 290 с.
<http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6382>

Практичне заняття № 6

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ СУСПІЛЬСТВА

Мета: поглиблення і закріплення знань здобувачів з теми; формування вмінь і навичок самостійно працювати з літературними й інформаційними джерелами, узагальнювати й систематизувати опрацьований матеріал, використовувати у практичній роботі; формування вмінь оцінювати свої знання й уміння; розвивати критичне мислення, педагогічно-творчі здібності.

Основні поняття теми: кризові явища суспільства, Я-концепція, гра, деструктивні емоції, почуття, навички безпечного спілкування, моральна поведінка, ціннісне ставлення до себе, соціальна компетентність.

План практичного заняття

1. Обговорення теоретичних питань із теми.
2. Уточнення основних понять.
3. Обговорення завдань для самостійної роботи.
4. Рефлексія.

Питання для обговорення

1. Діяльність закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану в Україні.
2. Психолого-педагогічні особливості формування Я-концепції дітей дошкільного віку в кризових умовах суспільства.
3. Педагогічний потенціал гри як засобу корекції деструктивних емоцій і почуттів дітей.
4. Специфіка формування навичок безпечного спілкування у дітей дошкільного віку з близькими і чужими людьми.

5. Психолого-педагогічні аспекти розвитку моральної поведінки дошкільників у сучасних кризових умовах.
6. Ціннісне ставлення до себе як складова соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Завдання для самостійної роботи:

1. Скласти каталог літературних джерел і основних понять теми.
2. Написання есе (1 тема за вибором здобувача):
  - «Діти та війна»;
  - «Війна очима дітей»;
  - «Я-концепція особистості дитини дошкільного віку»;
  - «Потенціал дитячої гри»;
  - «Деструктивні емоції та почуття дітей»;
  - «Моральна поведінка дошкільників у сучасних кризових умовах»;
  - «Формування навичок безпечного спілкування у дітей дошкільного віку»;
  - «Ціннісне ставлення до себе»;
  - «Соціальна компетентність дітей старшого дошкільного віку».
3. Підготувати презентацію (тема за вибором здобувача із питань винесених на обговорення та для написання есе).
4. Нормативні документи щодо діяльності закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану в Україні.
5. Особливості діяльності закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану в Україні.
6. Скласти анотований каталог публікацій у періодичних виданнях за 2 роки (тема за вибором здобувача із питань винесених на обговорення).
7. Скласти кросворд з понять теми (не менше 10 слів).

Література

1. Бабюк Т.Й., Каньоса Н.Г., Вашак О.О. Організація просвітницької діяльності в закладі дошкільної освіти : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2021. 120 с.
<http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6011>

2. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й. Організація психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку на основі партнерської взаємодії між суб'єктами педагогічного процесу закладу дошкільної освіти // Вісник науки та освіти. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 8(26) 2024. С. 982-995.
<http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/14577/14647>
3. Каньоса Н.Г., Комарніцька Л.М. Психологічні аспекти організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку // Габітус. 2023. Вип. 48. С. 71–75.
<http://habitus.od.ua/journals/2023/48-2023/12.pdf>
4. Каньоса Н. Г., Олійник О. М. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку : навч.-метод. посібн. / укладачі Н.Г. Каньоса, О.М. Олійник. Київ : Міленіум, 2019. 156 с.
<http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7494>
5. Компанець Н.М., Луценко І.В. Моделювання індивідуального розвитку дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного ДНЗ : навчально-методичний посібник. Київ. 2018. 66 с.
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715519/1/1%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%96%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20.pdf>
6. Організаційно-методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах ДНЗ : навч.-метод. посібник / Компанець Н.М., Луценко І.В., Коваль Л.В. Київ : Видавнича група «Атопол», 2018. 100 с.
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712267/2/%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4.pdf>
7. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проектування : навч.-метод. посібник / О.Д. Рейпольська, І.М. Гудим, Л.І. Зайцева, І.В. Луценко, В.О. Луценко, Г.Г. Цветкова ; за ред. О.Д. Рейпольської. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021 222 с. <http://surl.li/eahhh>

8. Поряд і разом: соціалізуємо старшого дошкільника : навч.-метод. посіб. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 252 с.
9. Психолого-педагогічний супровід особистісного розвитку дитини дошкільного віку в умовах кризових явищ суспільства : кол. моногр. / [О.Г. Бутенко, Н.П. Кравчук, О.О. Авраменко [та ін.] ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2022. 263 с. <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/15353/1/%d0%9c%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%84%d1%96%d1%8f%202022.pdf>
10. Психолого-педагогічний супровід виховання і розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб : концепція, методика, технології : навчально-методичний посібник / І.О. Луценко, А.М. Богущ, Л.О. Калмикова, В.У. Кузьменко, С.І. Поворознюк, О.Д. Рейпольська ; за наук. редакцією І.О. Луценко. Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 213 с. http://poippo.pl.ua/images/FILES/pidrozdily/tsentr_prakt_psy_i_soc_robory/biblioteka/Psykholoho-Pedahohichnyi_Suprovid.pdf
11. Психолого-педагогічні засади технологій супроводу дітей з особливими освітніми потребами у процесі їх соціальної інтеграції : кол. монографія / [авт. кол.: Т.В. Жук, Т.Д. Ілляшенко, Т.Д. Каменщук, А.Г. Обухівська, Г.В. Якимчук] ; наук. ред. А.Г. Обухівська, Т.Д. Ілляшенко. Київ : Ніка-Центр, 2020. 113 с. https://lib.iitta.gov.ua/723321/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_psy-ped-suprovid_2020.pdf
12. Теорія та методика співпраці закладів дошкільної освіти з родинами : навч.-метод. посіб. / авт.-упор. Н.Г. Каньоса, Т.Й. Бабюк, Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. 290 с. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6382>
13. Children and War Foundation, Bergen, Norway / Діти та війна. Навчання технік зцілення : посібник / укр. переклад. Інститут психічного здоров'я УКУ, 2014. 98 с. https://ipz.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/dity_fin_ispp-1.pdf

Практичне заняття № 7

ПІРАМІДА НАВЧАННЯ – ОСНОВА МОДЕЛЮВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Мета: поглиблення і закріплення знань здобувачів з теми; формування вмінь і навичок самостійно працювати з літературними й інформаційними джерелами, узагальнювати й систематизувати опрацьований матеріал, використовувати у практичній роботі; формування вмінь оцінювати свої знання й уміння; розвивати критичне мислення, педагогічно-творчі здібності.

Основні поняття теми: піраміда навчання, рівні піраміди навчання, здоровий організм, сенсорні системи, сенсомоторний розвиток дитини, перцептивно-моторний розвиток, рівень пізнавальних здібностей, навички дитини.

План практичного заняття

1. Обговорення теоретичних питань із теми.
2. Уточнення основних понять.
3. Обговорення завдань для самостійної роботи.
4. Рефлексія.

Питання для обговорення

1. Здоровий організм як фундамент піраміди навчання.
2. Перший рівень піраміди – сенсорні системи.
3. Рівень сенсомоторного розвитку дитини.
4. Третій рівень піраміди навчання – перцептивно-моторний розвиток.
5. Рівень пізнавальних здібностей.
6. Піраміда навчання: де знаходяться навички дитини?

Завдання для самостійної роботи:

1. Скласти каталог літературних джерел і основних понять теми.
2. Написання есе (1 тема за вибором здобувача):
  - «Піраміда навчання»;
  - «Сенсорні системи людини»;
  - «Сенсорна інтеграція»;
  - «Перцептивно-моторний розвиток»;
  - «Піраміда навчання: де знаходяться навички дитини?».
3. Підготувати презентацію (тема за вибором здобувача із питань винесених на обговорення та для написання есе).
4. Чому в основі піраміди – адекватна робота центральної нервової системи(
5. Які процеси організовують та виконують роботу щодо зв'язку організму з оточуючим середовищем сенсорні системи?
6. Проаналізуйте проблеми розвитку сенсорних аналізаторів.
7. Скласти анотований каталог публікацій у періодичних виданнях за 2 роки (тема за вибором здобувача із питань винесених на обговорення).
8. Скласти кросворд з понять теми (не менше 10 слів).

Література

1. Бабюк Т.Й, Каньоса Н.Г. Проектна діяльність як форма взаємодії педагогів закладів дошкільної освіти та сім'ї // Актуальні питання у сучасній науці. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 6(24) 2024. С. 708-719.
<http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/12366/12427>
2. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й. Організація психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку на основі партнерської взаємодії між суб'єктами педагогічного процесу закладу дошкільної освіти // Вісник науки та освіти. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 8(26) 2024. С. 982-995.
<http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/14577/14647>
3. Компанець Н.М., Луценко І.В. Моделювання індивідуального розвитку дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного ДНЗ : навчально-методичний посібник. Київ. 2018. 66 с.

<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715519/1/1%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%96%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20.pdf>

4. Марінушкіна О.Є., Замазій Ю.О. Порадник практичного психолога. Харків : Вид. група «Основа», 2007. 240 с.
<https://dnmcps.com.ua/sites/default/files/2019-10/31/3/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%BD%D1%83%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%9E.%20%D0%84.%20%D0%9F%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B0.pdf>
5. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.)
<https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>
6. Організаційно-методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах ДНЗ : навч.-метод. посібник / Компанець Н.М., Луценко І.В., Коваль Л.В. Київ : Видавнича група «Атопол», 2018. 100 с.
<http://surl.li/bwkipl>
7. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ-Рівне, 2006. 525 с.
<http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/7116/1/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D0%BA%D1%96%D0%B2%20%D0%A0.%D0%92.%2C%20%D0%A6%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D0%BF%D0%B0%D0%BB%D0%BE%20%D0%9E.%D0%9F.%20%D0%94%D0%B8%D1%82%D1%8F%D1%87%D0%B0%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf>
8. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу : Навч. посібник. Кив : Центр учбової літератури, 2013. 225 с. <https://docplayer.net/73345359-Psihodiagnostichniy-instrumentariy-psihodiagnostichniy-instrumentariy-v-umovah-doshkilnogo-zakladu-zakladu-r-v-pavelkiv-o-p.html>

9. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку.
<https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>
10. Психолого-педагогічний супровід розвитку дитини раннього і дошкільного віку : сучасні підходи та освітні технології : монографія / Л.В. Іщенко, С.С. Попиченко, Н.П. Кравчук [та ін.]; Умань : Візаві, 2021. 281 с. <https://cutt.ly/ewbHHM46>
11. Психолого-педагогічні засади технологій супроводу дітей з особливими освітніми потребами у процесі їх соціальної інтеграції : кол. монографія / [авт. кол.: Т.В. Жук, Т.Д. Ілляшенко, Т.Д. Каменщук, А.Г. Обухівська, Г.В. Якимчук] ; наук. ред. А.Г. Обухівська, Т.Д. Ілляшенко. Київ : Ніка-Центр, 2020. 113 с.
https://lib.iitta.gov.ua/723321/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_psy-ped-suprovid_2020.pdf

Практичне заняття № 8

ІНДИВІДУАЛЬНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ: ЇЇ СКЛАДОВІ ТА ЕТАПИ СТВОРЕННЯ

Мета: поглиблення і закріплення знань здобувачів з теми; формування вмінь і навичок самостійно працювати з літературними й інформаційними джерелами, узагальнювати й систематизувати опрацьований матеріал, використовувати у практичній роботі; формування вмінь оцінювати свої знання й уміння; розвивати критичне мислення, педагогічно-творчі здібності.

Основні поняття теми: Індивідуальна програма розвитку, складові ІПР, етапи ІПР, дитина дошкільного віку з ОПП.

План практичного заняття

1. Обговорення теоретичних питань із теми.
2. Уточнення основних понять.
3. Обговорення завдань для самостійної роботи.
4. Рефлексія.

Питання для обговорення

1. Нормативно-правове забезпечення створення ІПР.
2. Структура Індивідуальної програми розвитку дитини дошкільного віку з ООП.
3. Послідовність створення Індивідуальної програми розвитку.

Завдання для самостійної роботи:

1. Скласти каталог літературних джерел і основних понять теми.
2. Написання есе (1 тема за вибором здобувача):
  - «Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами»;
  - «Особа з особливими освітніми потребами серед нас»;

- «Індивідуальна програма розвитку для дітей ОПП»;
  - «Батьки дитини з особливими освітніми потребами»;
  - «Дитина з особливими освітніми потребами у нашій групі: рівні права – рівні можливості»;
  - «Навчання дітей з ООП: адаптація та модифікація програм розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку».
3. Підготувати презентацію (тема за вибором здобувача із питань винесених на обговорення та для написання есе).
  4. Проаналізуйте сутність поняття «діти з особливими освітніми потребами».
  5. Визначте основні групи особливих освітніх потреб.
  6. Назвіть категорії дітей з особливими освітніми потребами.
  7. Визначте методи психологічного дослідження, котрі може використовувати вихователь для вивчення ігрової діяльності дітей дошкільного віку.
  8. Нормативні документи щодо створення ІПР.
  9. Який склад команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі дошкільної освіти?
  10. Скласти анотований каталог публікацій у періодичних виданнях за 2 роки (тема за вибором здобувача із питань винесених на обговорення).
  11. Скласти кросворд з понять теми (не менше 10 слів).

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти України : Наук. кер. : А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О.В., Лисенко Г.М., Машовець М.А., Низковська О.В., Панасюк Т.В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д. Київ : Видавництво, 2021. 26 с. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Дитина у сучасному соціопросторі : навч. посібн. / Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, К.В. Карасьова та ін.; за ред. Т.О. Піроженко. Київ, Кіровоград : Імтек-ЛТД, 2014. 272 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8432/1/%D0%94%D0%B8%D1%82%D0%B>

[8%D0%BD%D0%B0%20%D1%83%20%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96.pdf](https://westudents.com.ua/knigi/497-dityacha-psihologiya-dutkevich-tv.html)

3. Дуткевич Т.В. Психологія дитяча : навч. посіб. 2-ге вид., стер. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І.Огієнко, 2016. 347 с.
<https://westudents.com.ua/knigi/497-dityacha-psihologiya-dutkevich-tv.html>
4. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й. Організація психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку на основі партнерської взаємодії між суб'єктами педагогічного процесу закладу дошкільної освіти // Вісник науки та освіти. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 8(26) 2024. С. 982-995.
<http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/14577/14647>
5. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й. Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості дитини дошкільного віку // Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти : зб. матеріалів X Міжнародної науково-практичної конференції // К-ПНУ імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти ; [відпов. секр. Н.Г. Каньоса]. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2024. С. 121-126.
https://drive.google.com/file/d/1g8fSgOkBsWcY5v5pYiDT_P6dBOytovUD/view?usp=sharing
6. Компанець Н.М., Луценко І.В. Моделювання індивідуального розвитку дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного ДНЗ : навчально-методичний посібник. Київ. 2018. 66 с.
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715519/1/1%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%96%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20.pdf>
7. Марінушкіна О.Є., Замазій Ю.О. Порадник практичного психолога. Харків : Вид. група «Основа», 2007. 240 с.
<https://dnmcp.com.ua/sites/default/files/2019-10/31/3/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%BD%D1%83%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%9E.%20%D0%84.%20>

[%D0%9F%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B0.pdf](#)

8. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.)
<https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>
9. Організаційно-методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах ДНЗ : навч.-метод. посібник / Компанець Н.М., Луценко І.В., Коваль Л.В. Київ : Видавнича група «Атопол», 2018. 100 с.
<http://surl.li/bwkipl>
10. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу : Навч. посібник. Кив : Центр учбової літератури, 2013. 225 с. <https://docplayer.net/73345359-Psihodiagnostichniy-instrumentariy-psihodiagnostichniy-instrumentariy-v-umovah-doshkilnogo-zakladu-zakladu-r-v-pavelkiv-o-p.html>
11. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку.
<https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>
12. Психолого-педагогічні засади технологій супроводу дітей з особливими освітніми потребами у процесі їх соціальної інтеграції : кол. монографія / [авт. кол.: Т.В. Жук, Т.Д. Ілляшенко, Т.Д. Каменщук, А.Г. Обухівська, Г.В. Якимчук] ; наук. ред. А.Г. Обухівська, Т.Д. Ілляшенко. Київ : Ніка-Центр, 2020. 113 с.
https://lib.iitta.gov.ua/723321/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_psy-ped-suprovid_2020.pdf

Практичне заняття № 9

ДІЯЛЬНІСТЬ ВИХОВАТЕЛЯ, АСИСТЕНТА ВИХОВАТЕЛЯ ТА РОЛЬ БАТЬКІВ ДЛЯ МОДЕЛЮВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Мета: поглиблення і закріплення знань здобувачів з теми; формування вмінь і навичок самостійно працювати з літературними й інформаційними джерелами, узагальнювати й систематизувати опрацьований матеріал, використовувати у практичній роботі; формування вмінь оцінювати свої знання й уміння; розвивати критичне мислення, педагогічно-творчі здібності.

Основні поняття теми: діяльність вихователя, діяльність асистента вихователя, роль батьків, етапи інклюзії дитини з ООП, Індивідуальна програма розвитку.

План практичного заняття

1. Обговорення теоретичних питань із теми.
2. Уточнення основних понять.
3. Обговорення завдань для самостійної роботи.
4. Рефлексія.

Питання для обговорення

1. Попередній (превентивний) етап інклюзії дитини з ООП.
2. Етап психолого-педагогічної діагностики дитини.
3. Етап створення Індивідуальної програми розвитку.
4. Роль вихователя і асистента вихователя у адаптації та пристосуванні програм до особливих освітніх потреб дитини, реалізації ІПР.
5. Роль батьків у складанні та реалізації ІПР.

Завдання для самостійної роботи:

1. Скласти каталог літературних джерел і основних понять теми.

2. Написання есе (1 тема за вибором здобувача):
  - «Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами»;
  - «Особа з особливими освітніми потребами серед нас»;
  - «Індивідуальна програма розвитку для дітей ОПП»;
  - «Батьки дитини з особливими освітніми потребами»;
  - «Дитина з особливими освітніми потребами у нашій групі: рівні права – рівні можливості»;
  - «Навчання дітей з ООП: адаптація та модифікація програм розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку».
3. Підготувати презентацію (тема за вибором здобувача із питань винесених на обговорення та для написання есе).
4. Проаналізуйте сутність поняття «діти з особливими освітніми потребами».
5. Визначте основні групи особливих освітніх потреб.
6. Назвіть категорії дітей з особливими освітніми потребами.
7. Визначте методи психологічного дослідження, котрі може використовувати вихователь для вивчення ігрової діяльності дітей дошкільного віку.
8. Нормативні документи щодо створення ІПР.
9. Який склад команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі дошкільної освіти?
10. Скласти анотований каталог публікацій у періодичних виданнях за 2 роки (тема за вибором здобувача із питань винесених на обговорення).
11. Скласти кросворд з понять теми (не менше 10 слів).

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти України : Наук. кер. : А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О.В., Лисенко Г.М., Машовець М.А., Низковська О.В., Панасюк Т.В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д. Київ : Видавництво, 2021. 26 с. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

2. Дитина у сучасному соціопросторі : навч. посібн. / Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, К.В. Карасьова та ін.; за ред. Т.О. Піроженко. Київ, Кіровоград : Імтек-ЛТД, 2014. 272 с.
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8432/1/%D0%94%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D1%83%20%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96.pdf>
3. Дуткевич Т.В. Психологія дитяча : навч. посіб. 2-ге вид., стер. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І.Огієнко, 2016. 347 с.
<https://westudents.com.ua/knigi/497-dityacha-psihologya-dutkevich-tv.html>
4. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й. Організація психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку на основі партнерської взаємодії між суб'єктами педагогічного процесу закладу дошкільної освіти // Вісник науки та освіти. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 8(26) 2024. С. 982-995.
<http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/14577/14647>
5. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й. Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості дитини дошкільного віку // Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти : зб. матеріалів X Міжнародної науково-практичної конференції // К-ПНУ імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти ; [відпов. секр. Н.Г. Каньоса]. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2024. С. 121-126.
https://drive.google.com/file/d/1g8fSgOkBsWcY5v5pYiDT_P6dBOytovUD/view?usp=sharing
6. Компанець Н.М., Луценко І.В. Моделювання індивідуального розвитку дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного ДНЗ : навчально-методичний посібник. Київ. 2018. 66 с.
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715519/1/1%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%96%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20.pdf>

7. Марінушкіна О.Є., Замазій Ю.О. Порадник практичного психолога. Харків : Вид. група «Основа», 2007. 240 с.
<https://dnmcps.com.ua/sites/default/files/2019-10/31/3/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%BD%D1%83%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%9E.%20%D0%84.%20%D0%9F%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B0.pdf>
8. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.)
<https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>
9. Організаційно-методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах ДНЗ : навч.-метод. посібник / Компанець Н.М., Луценко І.В., Коваль Л.В. Київ : Видавнича група «Атопол», 2018. 100 с.
<http://surl.li/bwkipl>
10. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу : Навч. посібник. Кив : Центр учбової літератури, 2013. 225 с. <https://docplayer.net/73345359-Psihodiagnostichniy-instrumentariy-psihodiagnostichniy-instrumentariy-v-umovah-doshkilnogo-zakladu-zakladu-r-v-pavelkiv-o-p.html>
11. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку.
<https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>
12. Психолого-педагогічні засади технологій супроводу дітей з особливими освітніми потребами у процесі їх соціальної інтеграції : кол. монографія / [авт. кол.: Т.В. Жук, Т.Д. Ілляшенко, Т.Д. Каменщук, А.Г. Обухівська, Г.В. Якимчук] ; наук. ред. А.Г. Обухівська, Т.Д. Ілляшенко. Київ : Ніка-Центр, 2020. 113 с.
https://lib.iitta.gov.ua/723321/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_psy-ped-suprovid_2020.pdf

Практичне заняття № 10

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ТЕХНОЛОГІЇ ПРОЄКТУВАННЯ

Мета: поглиблення і закріплення знань здобувачів з теми; формування вмінь і навичок самостійно працювати з літературними й інформаційними джерелами, узагальнювати й систематизувати опрацьований матеріал, використовувати у практичній роботі; формування вмінь оцінювати свої знання й уміння; розвивати критичне мислення, педагогічно-творчі здібності.

Основні поняття теми: освітнє середовище, технології проєктування, розвиток дитини старшого дошкільного віку, природнє освітнє середовище, предметно-ігрове середовище, соціально-комунікативне середовище, інклюзивне освітнє середовище.

План практичного заняття

1. Обговорення теоретичних питань із теми.
2. Уточнення основних понять.
3. Обговорення завдань для самостійної роботи.
4. Рефлексія.

Питання для обговорення

1. Теоретико-методичні засади проєктування освітнього середовища для індивідуального розвитку дитини старшого дошкільного віку.
2. Педагогічні підходи до проєктування освітнього середовища для розвитку дитини старшого дошкільного віку.
3. Психолого-педагогічні підходи до проєктування природного освітнього середовища.
4. Психолого-педагогічні підходи до проєктування предметно-ігрового середовища.

5. Психолого-педагогічні підходи до проєктування соціально-комунікативного середовища.
6. Психолого-педагогічні підходи до проєктування інклюзивного освітнього середовища.

Завдання для самостійної роботи:

1. Скласти каталог літературних джерел і основних понять теми.
2. Написання есе (1 тема за вибором здобувача):
  - «Сучасне освітнє середовище закладу освіти»;
  - «Освітнє середовище для індивідуального розвитку дитини старшого дошкільного віку»;
  - «Природне освітнє середовище для дітей дошкільного віку»;
  - «Предметно-ігрове середовище для дітей дошкільного віку»;
  - «Соціально-комунікативне середовище для дітей дошкільного віку»;
  - «Інклюзивне освітнє середовище»;
  - «Дитина з особливими освітніми потребами у нашій групі: рівні права – рівні можливості»;
  - «Безпека і здоров'я учасників освітнього процесу».
3. Підготувати презентацію (тема за вибором здобувача із питань винесених на обговорення та для написання есе).
4. Яка роль предметно-розвивального середовища у розвитку психічних пізнавальних процесів дітей раннього і дошкільного віку?
5. Які критерії до безпечного освітнього середовища закладу дошкільної освіти?
6. Скласти анотований каталог публікацій у періодичних виданнях за 2 роки (тема за вибором здобувача із питань винесених на обговорення).
7. Скласти кросворд з понять теми (не менше 10 слів).

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти України : Наук. кер. : А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О.В., Лисенко Г.М., Машовець М.А., Низковська О.В.,

- Панасюк Т.В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д. Київ : Видавництво, 2021. 26 с. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Дитина у сучасному соціопросторі : навч. посібн. / Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, К.В. Карасьова та ін.; за ред. Т.О. Піроженко. Київ, Кіровоград : Імтек-ЛТД, 2014. 272 с.
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8432/1/%D0%94%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D1%83%20%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96.pdf>
  3. Дуткевич Т.В. Психологія дитяча : навч. посіб. 2-ге вид., стер. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І.Огієнко, 2016. 347 с.
<https://westudents.com.ua/knigi/497-dityacha-psihologiya-dutkevich-tv.html>
  4. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії : навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с. <http://surl.li/wtdi>
  5. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й. Організація психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку на основі партнерської взаємодії між суб'єктами педагогічного процесу закладу дошкільної освіти // Вісник науки та освіти. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 8(26) 2024. С. 982-995.
<http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/14577/14647>
  6. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й. Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості дитини дошкільного віку // Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти : зб. матеріалів X Міжнародної науково-практичної конференції // К-ПНУ імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти ; [відпов. секр. Н.Г. Каньоса]. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2024. С. 121-126.
https://drive.google.com/file/d/1g8fSgOkBsWcY5v5pYiDT_P6dBOytovUD/view?usp=sharing
  7. Марінушкіна О.Є., Замазій Ю.О. Порадник практичного психолога. Харків : Вид. група «Основа», 2007. 240 с.
<https://dnmcp.com.ua/sites/default/files/2019-10/31/3/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%BD%D1%83%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%9E.%20%D0%84.%20>

<https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>

8. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.)
<https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>
9. Організаційно-методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах ДНЗ : навч.-метод. посібник / Компанець Н.М., Луценко І.В., Коваль Л.В. Київ : Видавнича група «Атопол», 2018. 100 с.
<http://surl.li/bwkipl>
10. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проєктування : навч.-метод. посібник / О.Д. Рейпольська, І.М. Гудим, Л.І. Зайцева, І.В. Луценко, В.О. Луценко, Г.Г. Цветкова ; за ред. О.Д. Рейпольської. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021 222 с.
<http://surl.li/eahhh> Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>
11. Психолого-педагогічні засади технологій супроводу дітей з особливими освітніми потребами у процесі їх соціальної інтеграції : кол. монографія / [авт. кол.: Т.В. Жук, Т.Д. Ілляшенко, Т.Д. Каменщук, А.Г. Обухівська, Г.В. Якимчук] ; наук. ред. А.Г. Обухівська, Т.Д. Ілляшенко. Київ : Ніка-Центр, 2020. 113 с.
https://lib.iitta.gov.ua/723321/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_psy-ped-suprovid_2020.pdf
12. Children and War Foundation, Bergen, Norway / Діти та війна. Навчання технік зцілення : посібник / укр. переклад. Інститут психічного здоров'я УКУ, 2014. 98 с. https://ipz.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/dity_fin_ispp-1.pdf

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Практичне заняття є формою навчального заняття, під час якого викладач організує детальний розгляд окремих теоретичних положень та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентами завдань. Контроль теоретичних знань здобувачів забезпечується шляхом обговорення попередньо визначених питань. Практичне заняття сприяє формуванню вміння вирішувати конкретні практичні завдання. Самостійна робота є основним засобом опанування здобувачами навчального матеріалу у позааудиторний час, що передбачає опрацювання конспекту лекцій та самостійне освоєння навчального матеріалу за окремими темами, опрацювання нормативно-правових актів та програм за темою заняття, а також рекомендованої наукової та навчальної літератури, підготовка до контрольних заходів.

Самостійна робота здобувача забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення навчальної дисципліни: підручники, навчальні, навчально-методичні посібники та матеріали, конспект лекцій викладача, методичні рекомендації тощо.

Для активізації пізнавальної діяльності та стимулювання самостійної роботи студентів на заняттях широко використовуються ділові та рольові ігри, які дають можливість студентам практично «програти» в різних ролях будь-яку ситуацію.

Серед найпоширеніших форм контролю знань студентів є застосування усного, письмового опитування, перевірка вміння наводити приклади з життя, розв'язування завдань, проблемних ситуацій, тестування, складання структурно-логічних схем. З метою розвитку критичного осмислення інформації і розвитку вміння інтерпретувати інформацію з власної точки зору зі студентами застосовуються групові форми роботи, елементи інтерактивної гри, складання кросвордів, написання невеликих есе, творів-роздумів, консультацій, порад, доповідей, створення презентацій.

ЗДОБУВАЧ ПОВИНЕН ДОТРИМУВАТИСЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ, НЕ ДОПУСКАТИ АКАДЕМІЧНИЙ ПЛАГІАТ

Академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання (відповідно до ст. 69 Закону України «Про вищу освіту»).

Види академічного плагіату:

- копіювання;
- перефразування;
- компіляція;
- використання інформації (факти, ідеї, формули, числові значення тощо) з джерела без посилання на це джерело;
- подання як власних робіт (тез, аналітичних звітів, письмових робіт, есе тощо), виконаних на замовлення іншими особами, у тому числі робіт, стосовно яких справжні автори надали згоду на таке використання.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО РЕФЕРАТУ

Слово «реферат» походить від латинського «доповідати», «повідомляти». У «Словнику методичних термінів» Е. Азімова реферат визначається як вид письмового повідомлення, виклад основних думок повідомлення, об'єднаних однією темою, їх систематизація, узагальнення й оцінка. У рефераті не повинні копіюватися слово в слово книги та статті, адже він не є конспектом. Виходячи з того, що реферат – це важлива систематизація інформації, в ньому не може бути тільки одне джерело, інакше це буде доповідь. Реферат покликаний узагальнювати отриманий з джерел матеріал, а не оглядати самі книги, інакше це буде рецензія.

Метою написання реферату служить більш глибоке розуміння теми. Крім того, коли ми працюємо над рефератом, у нас виробляються навички організованості та цілеспрямованості, що корисно не тільки в навчанні.

Основні вимоги до оформлення реферату:

Мова – державна.

Стиль – науковий.

Послідовність – логічна.

Формат сторінок – А4.

Шрифт та розмір – Times New Roman, 14

Міжрядковий інтервал – полуторний.

Обсяг реферату: 10-20 стор. (студентський).

Поля: ліве поле – 30 мм, праве – 15 мм, верхнє і нижнє – 20 мм.

Простий план – 3-4 розділи.

Список джерел – 10-15 найменувань.

Заголовки розділів пишуться – ВЕЛИКИМИ літерами.

Заголовки підрозділів пишуться – Маленькими літерами (крім першої).

Обсяг реферату зазвичай становить 7-15 сторінок, в окремих випадках до 20-30. Стандартний реферат традиційно складається з декількох частин:

- титульна сторінка реферату;
- зміст або план (також рекомендуємо ознайомитися як зробити зміст у Ворді);
- вступ;
- основна частина;
- висновок;
- список використаної літератури.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗРОБКИ МУЛЬТИМЕДІЙНОЇ ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Презентація – це виклад інформації у вигляді слайдів, які змінюються та електронних файлів з гіпертекстами. Для створення презентації здобувачі використовують програму Microsoft Power Point.

Для створення гарної презентації слід дотримуватись певних правил:

- 1) Оберіть тему та зміст з обраної теми.
- 2) Розробіть план викладу інформації по слайдам.

3) Оберіть засоби візуалізації інформації за змістом (таблиці, графіки, схеми та ін.).

4) Оберіть один шаблон для всієї презентації та оформлення кеглю: для заголовків – не менш, ніж 24 розмір, для інформації – не менш 18.

5) Використовуйте ілюстрації високої якості (з високою роздільною здатністю), з чітким зображенням.

6) На одному слайді можливо використовувати тільки 2 малюнки (схеми, ілюстрації та ін.) і з текстовим коментарем не більше 2 рядків, до кожного.

7) Важлива інформація розміщується у центрі слайда.

8) Переноси в словах не використовуються.

9) Для наукової доповіді у вигляді презентації зазвичай використовують контрастні кольори без зайвої анімації та звукових ефектів.

10) Графічні організатори (схеми, таблиці, діаграми та ін.) вставляються як таблиця з використанням програм MS Word, MS Excel. Таблиці й діаграми розміщуються на світлому чи білому фоні.

11) На останньому слайді зазначають використані джерела, спираючись на які була створена презентація.

Для показу файл презентації необхідно зберегти в форматі «Демонстрація PowerPoint» (Файл – Сохранить как – Тип файла – Демонстрация PowerPoint). У цьому разі презентація автоматично відкриється в режимі повноекранного показу (slideshow).

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ ЕСЕ

Структура написання есе зазвичай складається з таких частин:

- вступ;
- основна частина;
- висновок;
- список використаних джерел (літературні джерела (не більше 5) розміщуються в алфавітному порядку, відповідно до ДСТУ 8302:2015).

На титульному аркуші до структури есе вказують назву закладу освіти, предмет, тему роботи, ПІБ та курс, групу здобувача, ПІБ, науковий ступінь та посаду викладача.

Основні технічні вимоги до написання есе:

- шрифт – Times New Roman;
- міжрядковий інтервал – 1,5;
- кегль – 14;
- мова – державна;
- текст розташовується з одного боку аркуша паперу формату А4 (210 x 297 мм);
- до 40 рядків на сторінку;
- в есе має бути назва (збігається з тематикою тексту);
- відступи від країв аркуша – зліва 3 см, згори та знизу 2 см, справа 1,5 см;
- за наявністю використаної літератури – посилання на джерело (наприклад, [1, с. 11]).

Матеріал есе слід викладати грамотно, науковим стилем. Текст роботи не повинен містити повторів та бути перевантаженим цитатами. Не припустимо переписування тексту з літературних джерел, їх цитування без посилань, що порушує вимоги академічної доброчесності. При написанні есе необхідно робити посилання на джерела, матеріали або окремі результати з яких наведено в роботі, або на ідеях і висновках яких розроблюються проблеми та питання, вивченню яких присвячена робота студента. Такі посилання дають змогу відшукати документи й перевірити достовірність відомостей про цитування документа, дають необхідну інформацію щодо нього, допомагають з'ясувати його зміст, мову тексту, обсяг.

Вивчаючи літературу, важливо аналізувати знайдену інформацію і використовувати тільки ту, яка безпосередньо стосується теми роботи. При згадуванні в тексті прізвищ (учених-дослідників, практиків) ініціали, як правило, ставлять перед прізвищем (З. Фрейд, а не Фрейд З., як це прийнято в списках літератури).

Есе – невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію й виражає підкреслено індивідуально точку зору автора та враження з конкретного приводу чи питання й не претендує на вичерпне та визначальне трактування теми. Завдання есе є інформація або пояснення.

Визначальними рисами есе є невеликий обсяг, довільна композиція, незвичайна манера мислення. Стиль есе відрізняється образністю, афористичністю, використанням свіжих метафор, нових поетичних образів, свідомою настановою на розмовну інтонацію та лексику. На перший план виступає особистість автора. Емоційність, експресивність, яскрава образність досягається вживанням метафор, порівнянь, алегоричних і притчевих образів, символів, коректність у висловленні дискусійних думок.

Є такі **види есе**: вільне та формальне.

Ознаки **вільного есе**: невеликий обсяг (7 – 10 речень); вільна форма та стиль викладу; довільна структура; обов'язкова вимога: наявність позиції автора. Вільне есе обмежене в часі – 5 – 10 і 10 – 15 хвилин.

Ознаки **формального есе**: дотримання структури тексту; наявність відповідних компонентів (тези, аргументи, приклади, оцінювальні судження, висновки); обґрунтування (аргументація) тези. Для написання формального есе виділяють: від 20-ти до 45-ти хвилин.

Побудова вільного есе:

- Вступ, у якому необхідно обґрунтувати вибір теми, правильно сформулювати тезу;
- Основна частина, у якій відбувається розгортання думки щодо порушеної проблеми та подається її аргументація.
- Узагальнення висновків відповідно до теми.

Побудова формального есе.

- Вступ – один абзац. Використовуйте «пастки» для залучення уваги, такі як: цитата, вірш, питання, роздуми, незвичайні факти, ідеї або смішні історії. Немає необхідності висловлювати в першій пропозиції основну думку. Уникайте таких фраз, як «Це есе по...» або «Я збираюся поговорити про...».
- Основна частина – 2-3 абзаци. Виражайте свої думки зрозуміло. Підкріплюючи ідеї фактами, роздумами, ідеями, яскравими описами, цитатами або іншою інформацією чи матеріалами, які інтригують і

захоплюють увагу читача. Використовуйте довідкові матеріали, щоб усунути тавтологію.

- Висновок – один абзац. Продемонструйте вашу позицію щодо порушеної проблеми. Зробіть узагальнення та аргументацію, яка підсумовує викладене в основній частині.

Дев'ять правил написання креативного есе

Як радять писати есе? Креативно! Що криється за цим словом? Швидше за все, політ думки, оригінальність тощо. Все просто: головне – засвоїти дев'ять правил.

1. Тільки позитивна мова (описувати краще те, що є, а не те, чого немає).
2. Слова-зв'язки (вони допомагають плавно переходити з однієї частини до іншої).
3. Різна структура речень. (Читати речення правильної структури нудно. Додайте кілька інверсій. Пишіть різні за довжиною речення.).
4. Зрозумілі слова. (Розумійте значення слів, які ви вживаєте в есе. Ви пишете, щоб уразити змістом, а не словниковим запасом. Вишуканість гарна, але в міру.)
5. Різні слова (синонімія).
6. Лаконічність.
7. Кожне слово важливе (без повторів; кожне речення повинне нести унікальний зміст).
8. Активна життєва позиція.
9. Писати есе – це класно.

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ПРИ НАПИСАННІ НАУКОВИХ РОБІТ

В Україні діють два затверджені Національні стандарти, що відповідають за оформлення бібліографічної інформації в науковій роботі.

1. ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання / Нац. стандарт України. – Вид. офіц.

– [Чинний від 2007-07-01]. – Київ : Держспоживстандарт України, 2007. – 47 с.

Це регламентуючий документ для оформлення бібліографічних списків, списків використаної літератури, списків літератури в наукових роботах тощо.

2. ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання / Нац. стандарт України. – Вид. офіц. – [Уведено вперше ; чинний від 2016-07-01]. – Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. – 17 с.

Цей стандарт є регламентуючим документом для оформлення бібліографічних посилань та бібліографічних списків посилань у наукових роботах. Він установлює види бібліографічних посилань, правила та особливості їхнього складання й розміщення в документах. Стандарт поширюється на бібліографічні посилання в опублікованих і неопублікованих документах незалежно від носія інформації. «Список використаної літератури» (як частини довідкового апарату) наводять у формі бібліографічного запису (ДСТУ ГОСТ 7.1:2006).

Згідно із наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (zareєстровано в Мін'юсті 3 лютого 2017 р. № 155/30023) МОН України спростило вимоги до оформлення списку використаних джерел. Зокрема, на вибір можна використовувати Національний стандарт України «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. ДСТУ 8302:2015» або один із стилів, віднесених до рекомендованого переліку стилів оформлення списку наукових публікацій, які є загальноживаними в зарубіжній практиці оформлення наукових робіт.

Приклади оформлення бібліографічного опису у списку використаних джерел подані у додатку.

КОНТРОЛЬНІ ЗАСОБИ ПЕРЕВІРКИ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРАКТИЧНОЇ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Питання для поточного та самостійного контролю

1. Теоретичні засади психолого-педагогічного супроводу формування особистості в дошкільному віці.
2. Філософія дитинства у спадку педагогів мислителів.
3. Аксіологічні аспекти розвитку особистості дошкільника.
4. Сутність категорії психолого-педагогічний супровід розвитку особистості дошкільника.
5. Інтегративна парадигма як основа психолого-педагогічного супроводу
6. Вікові особливості видів діяльності у ранньому та дошкільному віці.
7. Психологічний супровід формування особистості дитини раннього віку (третій рік життя).
8. Психологічний супровід формування особистості дитини молодшого дошкільного віку (четвертий рік життя).
9. Психологічний супровід формування особистості дитини середнього дошкільного віку (п'ятий рік життя).
10. Психологічний супровід формування особистості дитини старшого дошкільного віку (шостий рік життя).
11. Психологічні передумови засвоєння знань, умінь та навичок дітьми раннього віку.
12. Психологічні передумови засвоєння знань, умінь та навичок дітьми молодшого дошкільного віку.
13. Психологічні передумови засвоєння знань, умінь та навичок дітьми середнього дошкільного віку.
14. Психологічні передумови засвоєння знань, умінь та навичок дітьми старшого дошкільного віку.
15. Особливості психодіагностики дітей раннього віку.
16. Методи психодіагностики дітей третього року життя.
17. Особливості психодіагностики дітей молодшого дошкільного віку.

18. Особливості психодіагностики дітей середнього дошкільного віку.
19. Особливості психодіагностики дітей старшого дошкільного віку.
20. Методи діагностики адаптації до закладу дошкільної освіти.
21. Методи діагностики комунікативної сфери.
22. Методи діагностики пізнавальної сфери.
23. Методи діагностики емоційно-вольової сфери.
24. Методи діагностики самосвідомості.
25. Методи діагностики особистісних якостей і міжособистісних стосунків.
26. Методи діагностики психологічної готовності до школи.
27. Педагогічний супровід розвитку творчості дітей дошкільного віку.
28. Педагогічний супровід формування творчої індивідуальності старших дошкільників у спільній діяльності.
29. Формування мовленнєвої компетентності у дошкільників в умовах закладу дошкільної освіти.
30. Педагогічний супровід кінезофілії старших дошкільників в умовах закладу дошкільної освіти.
31. Розвиток саморегуляції поведінки дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор.
32. Педагогічні умови формування доброзичливих взаємин старших дошкільників.
33. Формування гармонійних взаємин старших дошкільників у середовищі різновікового колективу дошкільного навчального закладу.
34. Педагогічні умови партнерської взаємодії ЗДО і сім'ї.
35. Психолого-педагогічний супровід особистісного розвитку дитини дошкільного віку в умовах кризових явищ суспільства.
36. Діяльність закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану в Україні.
37. Психолого-педагогічні особливості формування Я-концепції дітей дошкільного віку в кризових умовах суспільства.
38. Педагогічний потенціал гри як засобу корекції деструктивних емоцій і почуттів дітей.
39. Специфіка формування навичок безпечного спілкування у дітей дошкільного віку з близькими і чужими людьми.
40. Психолого-педагогічні аспекти розвитку моральної поведінки дошкільників у сучасних кризових умовах.

41. Ціннісне ставлення до себе як складова соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку.
42. Піраміда навчання – основа моделювання індивідуального розвитку дитини.
43. Здоровий організм як фундамент піраміди навчання.
44. Перший рівень піраміди – сенсорні системи.
45. Рівень сенсомоторного розвитку дитини.
46. Третій рівень піраміди навчання – перцептивно-моторний розвиток.
47. Рівень пізнавальних здібностей.
48. Піраміда навчання: де знаходяться навички дитини?
49. Індивідуальна програма розвитку дитини дошкільного віку з ООП.
50. Нормативно-правове забезпечення створення ІПР.
51. Структура Індивідуальної програми розвитку дитини дошкільного віку з ООП.
52. Послідовність створення Індивідуальної програми розвитку.
53. Попередній (превентивний) етап інклюзії дитини з ООП.
54. Етап психолого-педагогічної діагностики дитини.
55. Етап створення Індивідуальної програми розвитку.
56. Роль вихователя і асистента вихователя у адаптації та пристосуванні програм до особливих освітніх потреб дитини, реалізації ІПР.
57. Роль батьків у складанні та реалізації ІПР.
58. Теоретико-методичні засади проєктування освітнього середовища для індивідуального розвитку дитини старшого дошкільного віку.
59. Педагогічні підходи до проєктування освітнього середовища для розвитку дитини старшого дошкільного віку.
60. Психолого-педагогічні підходи до проєктування природного освітнього середовища.
61. Психолого-педагогічні підходи до проєктування предметно-ігрового середовища.
62. Психолого-педагогічні підходи до проєктування соціально-комунікативного середовища.
63. Психолого-педагогічні підходи до проєктування інклюзивного освітнього середовища.
64. Надання психологічної підтримки педагогам.
65. Психологічна підтримка батьків.

ГЛОСАРІЙ

А

Авторитет – вплив особистості, заснований на статусі, становищі, посаді, які вона обіймає, визнанні за нею права на прийняття відповідальних рішень.

Авторитет батьківський – відмітні особливості окремої людини чи групи, завдяки яким вони заслуговують на довіру і можуть мати позитивний вплив на погляди й поведінку інших людей; визнаний вплив батьків на переконання та поведінку дітей, що ґрунтується на глибокій повазі й любові до батьків, довірі до високої значущості їхніх особистих якостей і життєвого досвіду, слів та вчинків.

Авторитарний стиль керівництва – характеризується відсутністю демократичного прийняття рішень та процесів їх впровадження, рішення ухвалюються керівником з вимогою беззаперечного їх виконання.

Агресивна поведінка – ворожі дії, метою яких є заподіяння образи, шкоди, страждань іншим.

Адаптація – це пристосування організму до нової ситуації, а для дитини дитячий садок, поза сумнівом, є новим, ще невідомим простором, із новим оточенням і стосунками. Адаптація (з лат. «пристосування») – процес призвичаєння організму, що відбувається на різних рівнях: фізіологічному, соціальному, психологічному. Адаптація – активне засвоєння прийнятих у суспільстві норм і оволодіння відповідними формами спілкування й діяльності.

Адаптація етнічна – пристосування окремих індивідів або групи до умов етнічного середовища.

Адаптація професійна – включення особистості у систему суспільної виробничої діяльності і пристосування до цієї діяльності.

Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої)

діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Академічна свобода – самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова, думки і творчості, поширення знань та інформації, вільного оприлюднення і використання результатів наукових досліджень з урахуванням обмежень, установлених законом.

Акселерація – прискорений індивідуальний розвиток, за якого середньо фізичні та психофізіологічні показники дитини або підлітка випереджають оптимальні.

Активність соціальна – свідомо, цілеспрямована діяльність людини, орієнтована як на перетворення соціальних умов, так і на формування соціальних якостей власної особистості (активна життєва позиція).

Андрагогіка – галузь педагогіки, що займається проблемами освіти, навчання та виховання дорослих.

Аномальні діти – вихованці, які мають значні відхилення від норм фізичного або психологічного розвитку й потребують виховання та навчання у спеціальних навчально-виховних закладах.

Б

Базовий компонент дошкільної освіти – це державний стандарт, що містить норми і положення, які визначають державні вимоги до рівня розвиненості та вихованості дитини дошкільного віку, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті.

Базові етапи дошкільної освіти (базові етапи дошкільної освіти визначаються на основі вікової періодизації розвитку дитини):

- ранній вік (з віку немовляти до трьох років);
- дошкільний вік (від трьох до шести (семи/восьми) років).

Базові якості старших дошкільників – це сукупність особистісних якостей (активність, самостійність, ініціативність, спостережливість, креативність, відповідальність, справедливість, чуйність, шанобливе ставлення до людей різного віку) дитини, що закладаються в дошкільному

дитинстві і забезпечують прояв її активності в природному та соціальному оточенні.

Бесіда – метод отримання інформації за допомогою спілкування з метою виявлення особливостей, які найбільш повно характеризують особистість. Бесіда також є методом навчання, що передбачає запитання-відповіді.

Бесіда дидактична – метод навчання, який передбачає використання попереднього досвіду учнів з певної галузі знань і на основі цього залучення їх за допомогою діалогу до усвідомлення нових явищ, понять або відтворення вже набутих.

Безпечна поведінка дитини – це поведінка дитини, яка відображає її відповідальне ставлення до своїх вчинків та дій. Компетентність дитини у безпечній поведінці виявляється у піклуванні про власну безпеку та безпеку інших людей, дотриманні правил безпеки у різних життєвих ситуаціях, обізнаність про ризики та запобігання їх.

Безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (зокрема шляхом булінгу (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території та в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин.

Білінгвальна освіта – освіта, яка передбачає навчання представників етнічних меншин двома мовами (державною і рідною).

Булінг (цькування) – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи

неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого. Типовими ознаками булінгу (цькування) є: систематичність (повторюваність) діяння; наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності); дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

В

Валеологія – наука про збереження і зміцнення здоров'я, про здоровий спосіб життя.

Вербальне спілкування – процес передавання інформації за допомогою мови.

Відчуття – психічний процес відображення окремих властивостей предметів і явищ в мозку людини.

Вікова педагогіка – наука, що вивчає закономірності навчання і виховання дітей різних вікових груп.

Вікова періодизація – поділ цілісного життєвого циклу людини на вікові періоди, певні відрізки часу (дошкільний вік, підлітковий вік і т.п.).

Вікова періодизації розвитку дитини дошкільного віку:

- вік немовляти (до одного року);
- ранній вік (від одного до трьох років);
- дошкільний вік (від трьох до шести – восьми років):
- молодший дошкільний вік (від трьох до чотирьох років);
- середній дошкільний вік (від чотирьох до п'яти років);
- старший дошкільний вік (від п'яти до шести (семи) років (до восьми років – для дітей з особливими освітніми потребами).

Види спілкування – вербальне, мануальне, технічне, матеріальне, біоенергетичне.

Викладацька діяльність – діяльність, яка спрямована на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток

інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей здобувачів освіти (лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо), та яка провадиться педагогічним (науково-педагогічним) працівником, самозайнятою особою (крім осіб, яким така форма викладацької діяльності заборонена законом) або іншою фізичною особою на основі відповідного трудового або цивільно-правового договору.

Витіснення – це найуніверсальніший спосіб уникнення внутрішнього конфлікту завдяки активному вилученню із свідомості несприятливого мотиву чи неприємної інформації. Так, ми легко забуваємо неприємні для нас факти нашої поведінки. Цікаво, що найшвидше людина витісняє не те погане, що їй зробили інші, а те, що вона заподіяла собі й іншим. З витісненням пов'язана невдячність, а також усі різновиди задрощів і комплекси власної меншовартості. Важливо, що людина не робить вигляд, а справді забуває небажану інформацію, яка повністю витісняється з її пам'яті.

Виховання – процес цілеспрямованого формування особистості.

Виховання авторитарне – освітньо-виховна концепція, що передбачає беззастережне підкорення волі вихователя.

Виховання всебічне – виховання, яке передбачає формування в особистості певних якостей відповідно до вимог розумового, морального, трудового, фізичного й естетичного виховання.

Виховання гармонійне – виховання, яке передбачає, щоб якості складових виховання (розумового, морального, трудового, фізичного, естетичного) доповнювали одна одну, взаємно збагачувалися.

Виховання екологічне – набуття людиною знань у царині екології та формування в неї моральної відповідальності за збереження природного довкілля і розумного співіснування з ним.

Виховання економічне – виховання, що передбачає вирішення таких завдань: формування економічного мислення, оволодіння економічними знаннями, вміннями та навичками економічних взаємин.

Виховання естетичне – розвиток у людини почуттів прекрасного, формування умінь і навичок творити красу в навколишній дійсності, уміти відрізнити красиве від потворного, жити за законами духовної краси.

Виховання моральне – виховання, що передбачає оволодіння нормами й правилами моральної поведінки, формування почуттів і переконань, умінь та навичок.

Виховання правове – формування у громадян високої правової культури, що передбачає свідоме ставлення особистості до своїх прав і обов'язків, поваги до законів та правил людського співжиття, готовності дотримуватися і сумлінно виконувати визначені вимоги, які виражають волю й інтереси народу.

Виховання фізичне – виховання, що ставить за мету створення оптимальних умов для забезпечення достатнього фізичного розвитку особистості, збереження її здоров'я, оволодіння знаннями про особливості організму людини, фізіологічні процеси, які відбуваються в ньому, набуття санітарно-гігієнічних умінь та навичок догляду за власним тілом, підтримання й розвиток його потенцій.

Виховання національне – історично зумовлена і створена етносом система виховних ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв, спрямованих на доцільну організацію діяльності членів суспільства, в процесі якої відбувається процес оволодіння морально-духовними цінностями народу, забезпечується єднання і спадкоємність поколінь, соборність народу.

Виховання статеве – оволодіння підростаючим поколінням етикою й культурою у сфері взаємин статей, формування у нього потреб керуватися нормами моральності в стосунках між особами протилежної статі.

Виховний ідеал – взірець для наслідування, до якого прагне суспільство і кожна окрема особистість, будучи недосяжним, він протиставляється дійсності та втілює образ майбутнього. Охоплює комплекс ціннісних орієнтацій та характеристик особистості, до формування яких варто прагнути.

Виховний ідеал (національний) – комплекс ціннісних орієнтацій та характеристик особистості, що має національні ознаки. На його формування впливають історичні обставини, народна мораль, культура, звичаї, традиції, менталітет конкретного народу.

Включення – це механізм захисту, близький до раціоналізації, коли також переоцінюється значущість чинника, що травмує. Прикладом є

катарсис – зменшення внутрішнього конфлікту під час співпереживання. Бачучи чужі страждання, сильніші, аніж особисті неприємності, і співчуваючи їм, людина починає і власні біди сприймати по-іншому, легше. Таким чином, люди, здатні щиро співпереживати іншому, не лише полегшують його страждання, а й сприяють зміцненню свого психічного здоров'я.

Вміння – використання знань для здійснення певних операцій; здатність на належному рівні виконувати певні дії.

Вправи – багаторазове повторення певних дій або видів діяльності з метою кращого їх засвоєння.

Г

Гармонія соціальна – узгоджена, безконфліктна взаємодія всіх соціальних груп суспільства.

Гендер – соціально-культурна ідентичність у межах усвідомлення статевої належності.

Гра – це провідний вид діяльності дитини до шести (семи) років, який характеризується емоційно насиченою, спонтанною активністю дитини, фантазуванням, неординарністю мислення, швидким переключенням уваги, зміною дій, які в скороченій узагальненій формі відображають знання дитини про світ та супроводжуються мовленням (внутрішнім та зовнішнім).

Група – кількісне об'єднання індивідів на основі спільних інтересів, спільної мети діяльності.

Групова навчальна діяльність – форма організації навчання в загальноосвітніх школах і вищих навчальних закладах.

Гуманізація виховання – створення оптимальних умов для інтелектуального й соціального розвитку кожного вихованця; виявлення глибокої поваги до людини; визнання природного права особистості на свободу, соціальний захист, розвиток здібностей і вияв індивідуальності, самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій, на створення соціально-психічного фільтра проти руйнівних впливів негативних

чинників навколишнього природного і соціального середовища; виховання у молоді почуттів гуманізму, милосердя, добротності.

Гуманізм – визнання людини найвищою цінністю у світі, повага до гідності людини, визнання права на щастя, вільний прояв і розвиток здібностей.

Гуманістична парадигма – це певна сукупність загальних принципів пізнання, що передбачають бачення предмета пізнання як ідеального об'єкта – залежного від свідомості дослідника. Головне завдання пізнання – редукція предмета дослідження до рівня значень і змістів. Основними способами пізнання є низькоформалізовані, емпатійні методи дослідження: спостереження, бесіда, інтроспекція тощо. При цьому логічні міркування повинні бути перевірені через досвід, а спостереження повинні обґрунтовуватися логічним шляхом. Ключ до гуманістичного дослідження – осмислення, що дає можливість розкрити онтологію, гносеологію, етику й естетику гуманності.

Д

Девіації – відхилення від норм поведінки, прийнятих у даному суспільстві.

Девіантна поведінка – відхилення від встановлених норм моралі та права.

Делікатність – чуйне ставлення до людей, небажання завдати образи.

Демократизація виховання – принципи організації виховної системи, які передбачають децентралізацію, автономізацію навчально-виховних закладів, забезпечення співпраці вихователів і вихованців, урахування думки колективу й кожної особистості, визначення людини як вищої природної і соціальної цінності, формування вільної творчої особистості.

Демократичний стиль керівництва – передбачає постійну взаємодію, колегіальне прийняття рішень керівником і співробітниками.

Державний стандарт дошкільної освіти – документ, що містить перелік і опис згрупованих за освітніми напрямками результатів навчання і

компетентностей, які набуваються вихованцями впродовж здобуття дошкільної освіти.

Дефектологія – наука, що досліджує різноманітні аспекти навчання і виховання дітей з проблемами фізичного і психічного розвитку.

Діагностика психолого-педагогічна – галузь психології та педагогіки, яка розробляє методи виявлення індивідуальних особливостей і перспектив розвитку та виховання особистості.

Діяльність – внутрішня і зовнішня активність людини, що регулюється усвідомленою метою і потребами.

Діяльнісний підхід – умовно початкова форма практичної парадигми. Орієнтований на пізнання закономірностей розвитку й змісту діяльності людини. Онтологічна основа – людська діяльність у зовнішньому й внутрішньому планах є частиною світобудови, гармонійно «вписана» у неї, і ця гармонія може бути передана мовою закономірностей. У прагматичному плані підхід орієнтований на розв'язання проблеми відсутності знання, що дає змогу ефективно направляти, здійснювати й розвивати діяльність людини.

Дидактика – галузь педагогіки, яка розробляє теорію освіти, навчання і виховання в процесі навчання.

Дидактична гра – отримання знань учнями в ігровій формі, що підвищує інтерес до навчання.

Дискримінація – обмеження або позбавлення прав певної категорії громадян за расовими, національними, статевими, віковими ознаками, політичними або релігійними переконаннями.

Дистанційна форма здобуття освіти – це індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Дитина дошкільного віку – особа віком від трьох до шести (семи) років з притаманними їй віку фізіологічними, психологічними особливостями, картиною світу, потребами, життєвим досвідом.

Дитяча субкультура – це особлива система уявлень про світ, цінності, що існують у дитячому середовищі тощо, яка частково стихійно

складається всередині панівної культурної традиції цього суспільства й займає в ній відносно автономне місце.

Диференційоване навчання – організація навчально-виховного процесу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів.

Доступність дошкільної освіти – сукупність гарантованих прав і можливостей для їх реалізації з урахуванням індивідуальних особливостей, потреб і можливостей кожної дитини у здобутті дошкільної освіти.

Дошкільна освіта – процес і результат всебічного розвитку, виховання, навчання, соціалізації дітей та формування у них необхідних життєвих навичок і компетентностей до початку здобуття початкової освіти.

Дошкільна педагогіка – наука про закономірності навчання і виховання дітей від народження до вступу в школу.

Дошкільний підрозділ – структурний підрозділ юридичної особи, основним видом діяльності якого є освітня діяльність у сфері дошкільної освіти.

Духовність – внутрішня енергетична сила особистості, стрижень життя, ієрархія загальнолюдських, національних цінностей, одночасно процес та новоутворення.

Духовна культура – інтегративна якість особистості, що відображає наявність розвитку в неї сукупності культур (інтелектуальної, моральної, естетичної, екологічної, економічної, політичної, правової, фізичної, культури міжетнічних відносин, культури почуттів, культури праці), високий рівень рефлексивної свідомості, гуманістичний світогляд, перетворюючу активність і соціокультурну поведінку.

Духовний розвиток – процес зміни світоглядних позицій особистості, набуття ціннісних людських якостей, освоєння й привласнення духовних цінностей. Визначається особливостями просування особистості по ієрархії ціннісних смислів і опануванням духовної культури. Характеристиками духовності й духовного розвитку є духовні інтереси, духовні цінності, світогляд, творча діяльність.

Духовні цінності (національні) – найвищі орієнтири, вироблені суспільством упродовж історичного розвитку, виступають соціально-нормативними регуляторами суспільного і громадського життя людей,

відіграють роль особливих інтегруючих, соціалізуючих, комунікативних засад і, виступаючи у формі ціннісних настанов, соціально-політичних ідеалів, ідей, ідеологій утворюють духовно-ціннісне ядро національної самосвідомості.

Е

Екологічне виховання – організована педагогічна діяльність, спрямована на ознайомлення учнів з основами екології, розвиток екологічної культури.

Економічне виховання – організована педагогічна діяльність, спрямована на ознайомлення учнів з основами економіки, формування економічної культури.

Експерименталізм – це умовно розвинена форма природничо-наукової парадигми. Він орієнтований на виявлення закономірностей, незмінного внутрішнього порядку речей, пошук загального знання, що дає можливість пояснити феномен. У центрі уваги не сам досвід (як в емпіризмі), а закони, яким він підкоряється.

Екстернатна форма здобуття освіти (екстернат) – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, за яким освітня програма повністю засвоюється здобувачем самостійно, а оцінювання результатів навчання та присудження освітньої кваліфікації здійснюються відповідно до законодавства.

Електронний підручник (посібник) – електронне навчальне видання із систематизованим викладом навчального матеріалу, що відповідає освітній програмі, містить цифрові об'єкти різних форматів та забезпечує інтерактивну взаємодію.

Емпатія – здатність проникати у внутрішній світ людини, співпереживати.

Емпіризм – це умовно початкова форма природничо-наукової парадигми. Він орієнтований на виявлення точно встановлених фактів. Застосовуються в основному статистично орієнтовані, кореляційні методи дослідження, що дають змогу описати феномен.

Естетичне виховання – формування у дітей естетичного ставлення до життя, розуміння прекрасного у мистецтві, природі, взаєминах людей.

Етика – філософська наука, яка вивчає мораль; умовна система моральних норм.

Етикет – сукупність умовних правил поведінки в суспільстві.

Етнізація – процес засвоєння індивідом духовних цінностей того етносу, до якого він належить.

Етнізація виховання – насичення виховання національним змістом, що спрямований на формування національної свідомості й національної гідності особистості; формування рис національної ментальності; виховання у молоді почуттів соціальної відповідальності за збереження, примноження і життєдіяльність етнічної культури.

Етнічна ідентифікація – ототожнення себе з групою людей, які належать до однієї національності.

Етнічна спільнота – будь-яка спільнота, яка проживає на одній території, серед людей, які перебувають між собою в реальних соціально-економічних відносинах, розмовляють однією мовою.

Етнічні почуття – емоційне ставлення до представників свого етносу та інших людей.

Етнічний характер – цілісна структура, яка виражає специфіку властивостей психіки конкретного етносу.

Етнічна самосвідомість – усвідомлення індивідом належності до певного етносу.

Етнічність – сукупність характерних властивостей, які відрізняють одну етнічну групу від іншої.

Етнопедагогіка – наука, що вивчає особливості розвитку і становлення народної педагогіки.

Етнос – спільнота людей, яка історично склалася на конкретній території, має спільні традиції, звичаї, мову.

Ж

Життєвий потенціал – поєднання життєвого досвіду, здібностей, інтелекту, знань, умінь та навичок особистості.

Життєвий простір людини – сукупність природних і соціокультурних умов, чинників, що забезпечують відтворення і удосконалення життя людини як психосоціальної істоти, задоволення її потреб життєзабезпечення і діяльного існування. Включеність людини у різні сфери суспільства, її політичне, виробничо-економічне, культурно-ідеологічне й соціально-побутове життя визначають наявність відповідного політичного, виробничо-економічного, культурно-ідеологічного й соціально-побутового простору.

Життєдіяльність – сутність і властивість людського організму, здатність виконувати свої фізіологічні, фізичні, соціально-психологічні та інші функції. Ж. забезпечується як самою людиною, так і складною системою заходів з боку держави та суспільства.

3

Завдання виховання – забезпечення всебічного гармонійного розвитку особистості.

Задатки – вроджені анатомо-фізіологічні якості індивіда, які є основою для розвитку здібностей.

Загальна освіта – сукупність знань основ наук про природу, суспільство, людину, а також відповідних умінь і навичок.

Заклад освіти – юридична особа публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність.

Заклад дошкільної освіти – заклад освіти, основним видом діяльності якого є освітня діяльність у сфері дошкільної освіти, що реалізується на підставі ліцензії на провадження освітньої діяльності у сфері дошкільної освіти.

Заміщення – це перенесення дії, спрямованої на недоступний об'єкт, на дії з доступним об'єктом. Воно знімає напруження, але не приводить до бажаної мети. У житті часто буває, що людина переносить свої роздратування, гнів, прикросці, спричинені однією людиною, на іншу.

Заочна форма здобуття освіти – це спосіб організації навчання здобувачів освіти шляхом поєднання очної форми освіти під час

короткочасних сесій і самостійного оволодіння освітньою програмою у проміжку між ними.

Заперечення виявляється в тому, що інформація, яка тривожить і може призвести до конфлікту, не сприймається. Наприклад, під час масового соціологічного дослідження дорослим людям ставили запитання, чи переконали їх матеріали преси про те, що паління спричиняє рак легенів. Позитивну відповідь дали 54% тих, хто не палить, і лише 28% курців. Більшість з них заперечувала достовірність наведених фактів, оскільки висловлення їм довіри означало б визнання серйозної загрози для їхнього здоров'я.

Засадами державної політики та принципами освітньої діяльності у сфері дошкільної освіти також є:

- дитиноцентризм та особистісно орієнтований підхід до розвитку дитини відповідно до її індивідуальних особливостей, потреб, інтересів, здібностей, обдарувань та свободи вибору;
- рівний доступ до здобуття дошкільної освіти;
- академічна доброчесність;
- академічна свобода педагогічних працівників;
- автономія суб'єктів освітньої діяльності (академічна, кадрова, організаційна, фінансова);
- пріоритет сімейного виховання дитини, педагогічне партнерство сім'ї та закладу дошкільної освіти;
- доступність (у тому числі територіальна), безоплатність і світський характер дошкільної освіти в державних та комунальних закладах дошкільної освіти;
- створення умов, зокрема інклюзивного чи спеціального освітнього середовища, для здобуття дошкільної освіти дітьми з особливими освітніми потребами з урахуванням особливостей їхнього розвитку та у спосіб і формах, які є для них найбільш зручними та ефективними;
- створення безпечного та здорового освітнього середовища;
- обов'язковість здобуття дошкільної освіти дітьми старшого дошкільного віку відповідно до державного стандарту;
- цифровізація управлінських процесів у сфері дошкільної освіти;

– поєднання колегіальних та єдиноначальних засад управління закладом дошкільної освіти.

Засновник закладу освіти – орган державної влади від імені держави, відповідна рада від імені територіальної громади (громад), фізична та/або юридична особа, рішенням та за рахунок майна яких засновано заклад освіти або які в інший спосіб відповідно до законодавства набули прав і обов’язків засновника.

Засоби навчання – допоміжні матеріальні засоби школи з їх специфічними дидактичними функціями.

Заохочення – спонукання когось до виконання певних дій через власний приклад, похвалу, нагородження.

Звичаї – стереотипи соціальної поведінки, які зберігаються незмінними впродовж тривалого періоду часу, передаються від покоління до покоління.

Звичка – схильність людини до відносно усталених способів дій, навички, які стали потребою.

Здібності – психічні властивості індивіда, які забезпечують успішне виконання певних видів діяльності.

Здобувачі освіти – вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад’юнкти), інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти.

Здобуття освіти на робочому місці – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою (як правило, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти) відбувається на виробництві шляхом практичного навчання, участі у виконанні трудових обов’язків і завдань під керівництвом фахівців-практиків, залучених до освітнього процесу.

Здорове освітнє середовище – сукупність умов, заходів і правил у закладі освіти, що спрямовані на формування культури здорового способу життя (знань, навичок, здатності та усвідомленої потреби) в усіх учасників освітнього процесу і зміцнення здоров’я здобувачів освіти у безпечному освітньому середовищі, зокрема шляхом організації оптимального розподілу рухової активності, фізичних та інтелектуальних навантажень і відпочинку, психологічного та/або психолого-педагогічного супроводу,

формування культури особистої гігієни, здорового харчування, безпекового, екологічного мислення та поведінки, у тому числі в інформаційному (зокрема цифровому) середовищі, культури діалогу та ненасильницької, безконфліктної комунікації, проведення профілактичних і просвітницьких заходів, застосування ергономічних підходів у створенні освітнього середовища.

Зміст освіти – система наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток особистості, формування її світогляду, моралі і поведінки.

I

Ідеал – уявлення про взірець людської поведінки і стосунки між людьми.

Ідентифікація – перенос особистісних якостей іншої людини на себе, намагання актуалізувати в своїй особистості якості, якими володіє зразок.

Ізоляція – відокремлення у свідомості людини чинників, які її травмують. Неприємним емоціям блокується доступ до свідомості. З цим механізмом пов'язані описані в літературі випадки розщеплення особистості, тобто наявності в людини двох «Я», двійника. Двійник утілює те, що не властиве першому «Я», те, до чого він ставився зі страхом чи відразою.

Індивід – біологічний організм, носій загальних спадкових якостей біологічного виду – людина. Представник людського роду – *homo sapiens*. Будь-яка людина – індивід, незалежно від рівня її фізичного і психічного здоров'я. Індивідами ми народжуємося.

Індивідуалізація – процес становлення особистості шляхом відбору інформації з навколишнього середовища і продукування нових духовних цінностей, значимих для суспільства.

Індивідуальність – неповторне поєднання фізіологічних, психологічних, соціальних, моральних і духовних особливостей людини, що зумовлюють її своєрідність і неповторність.

Індивідуальна освітня траєкторія – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що ґрунтується на виборі

здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія формується з урахуванням здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду здобувача освіти, а також з урахуванням спеціальних законів.

Індивідуальна програма розвитку – документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання.

Індивідуальний навчальний план – документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння здобувачем освіти освітніх компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії із здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів.

Інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

Інклюзивно-ресурсний центр – це установа, що утворюється з метою забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, зокрема у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини (далі – комплексна оцінка), надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг та забезпечення їх системного кваліфікованого супроводу.

Інкультурація – засвоєння індивідом властивих його культурі норм світосприйняття і поведінки, в результаті чого формується його когнітивна, емоційна і поведінкова схожість з представниками даної культури і відмінність від носіїв інших культур.

Інтегративна парадигма – це творчий і багатомірний синтез концепцій як у теоретико-методологічному, так і в дослідницькому й психотехнічному аспектах.

Інтелект – динамічна структура пізнавальних властивостей людини, що формується в діяльності, пізнанні світу, спілкуванні.

Інструктаж – ознайомлення зі способами виконання завдань.

Інтерес – спрямованість людини на певний об'єкт чи діяльність з метою отримання інформації.

Інфантилізм – затримка в розвитку організму, що виявляється в збереженні у дорослої людини фізичних і психічних рис, властивих дитячому віку.

Інформальна освіта (самоосвіта) – це освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям.

К

Каузальна атрибуція – інтерпретація людиною причин і мотивів поведінки інших людей.

Кваліфікація – визнана уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання).

Класифікація – загальнонауковий метод дослідження, який дає змогу на основі виокремлення головних і другорядних ознак визначити групи чи класи явищ.

Колектив – високоорганізована група, в якій індивіди об'єднані на основі спільної, суспільно значимої діяльності, в процесі якої між ними виникають дружні, стійкі, довготривалі зв'язки.

Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, особистісних якостей, що визначає здатність дитини успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

Ключові компетентності дитини для дошкільної освіти: рухова і здоров'язбережувальна, особистісна, предметно-практична та технологічна, сенсорно-пізнавальна, логіко-математична та дослідницька, природничо-екологічна та навички, орієнтовані на сталий розвиток, ігрова, соціально-громадянська, мовленнєва, художньо-мовленнєва, мистецько-творча (художньо-продуктивна, музична, театралізована) та інші мають продовження в освітньому процесі початкової школи та впродовж життя.

Комунікативна компетентність – достатнє володіння мовою на вербальному і невербальному рівнях, здатність спілкуватися з дотриманням певних морально-етичних норм.

Комунікація – процес передавання інформації вербальними і невербальними засобами.

Конфесія – особливості віросповідання в межах певних релігійних вчень (католицизм, православ'я та ін.), а також релігійна спільнота віруючих.

Конфліктна ситуація – ситуація, яка виникає внаслідок зіткнення протилежних думок, поглядів, інтересів.

Конфліктна поведінка – поведінка, що породжує конфлікти, взаємну агресію.

Конформізм – пристосування, пасивне сприйняття чужих думок, позиції.

Корекційно-розвиткові послуги (допомога) – комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, спрямованих на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення.

Криза вікова – нормативний, нестабільний процес, який може виникати при переході від одного вікового періоду до іншого до іншого, пов'язаний з якісними перетвореннями у соціальних відносинах, діяльності, свідомості.

Крос-культурна комунікація – вербальна і невербальна взаємодія представників різних моральних систем, світоглядів, релігій.

Культура – рівень розвитку суспільства та творчих здібностей особистості, що втілюються у певні форми організації суспільного життя і діяльності людей, а також у створені ними матеріальні і духовні цінності.

Культура міжособистісних стосунків – рівень взаємовідносин між людьми; прикладна етична дисципліна, яка вивчає взаємини між людьми, опосередковані моральною культурою суспільства (етносу).

Культура спілкування – поєднання комунікативної установки, знань з етики, психології та вміння використовувати ці знання на практиці.

Культурна ідентичність – усвідомлене прийняття індивідом відповідних культурних норм поведінки, ціннісних орієнтацій і мови, розуміння свого «Я» з позицій тих культурних характеристик, які прийняті в даному суспільстві, ототожнення себе з культурними зразками саме цього суспільства.

Л

Ліберальний стиль керівництва – характеризується низькою активністю керівника, нездатністю самостійно і своєчасно приймати рішення, бажанням уникнути особистої відповідальності.

Лідер – член колективу, який у важливих ситуаціях здатний здійснювати помітний вплив на поведінку інших членів колективу, виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу, вести його за собою.

Логопедія – наука, яка вивчає порушення мовлення і займається корекцією мовленнєвих дефектів.

Людина – біосоціальна істота, якій притаманні членороздільна мова, свідомість, вищі психічні функції (абстрактно-логічне мислення, логічна пам'ять і т. д.) і яка здатна створювати знаряддя праці та використовувати їх в процесі суспільної праці.

Людство – спільність людей всіх етносів, які проживають на Землі. Все народонаселення планети.

М

Майстерність педагогічна – досконале творче виконання учителем-вихователем професійних функцій на рівні мистецтва, результатом чого є створення оптимальних соціально-психологічних умов для становлення особистості вихованця, забезпечення високого рівня інтелектуального й морально-духовного розвитку.

Манери – ціннісні характеристики моральності особистості, а також уміння поводитися, взаємодіяти з людьми.

Менталітет – відносно цілісна сукупність думок, вірувань, які створюють картину світу, характерну для конкретної спільноти.

Меншина етнічна – група людей певної етнічної приналежності, яка є меншою за чисельністю серед інших членів соціуму. Етнічні меншини відрізняються національністю, мовою і релігією.

Мережева форма здобуття освіти – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою відбувається за участю різних суб'єктів освітньої діяльності, що взаємодіють між собою на договірних засадах.

Мета виховання – ідеальне передбачення кінцевих результатів виховання.

Методи виховання і навчання – система послідовних способів взаємопов'язаної діяльності педагога й учнів, спрямована на досягнення навчально-виховних завдань.

Метод науково-педагогічного дослідження – сукупність прийомів та операцій, спрямованих на вивчення педагогічних явищ.

Методологія педагогіки – вчення про принципи, форми, методи наукового пізнання навколишньої дійсності.

Метою дошкільної освіти є забезпечення цілісного розвитку дитини, її фізичних, інтелектуальних і творчих здібностей шляхом виховання, навчання, соціалізації та формування необхідних життєвих навичок.

Міжкультурна комунікація – сукупність різноманітних форм відносин і спілкування між індивідами і групами, які належать до різних культур.

Міжкультурна компетентність – складне інтегроване поняття, яке передбачає психологічну, теоретичну і практичну готовність індивідів до взаємодії в поліетнічному соціумі.

Міжкультурна комунікативна компетентність – сукупність соціокультурних та лінгвістичних знань, комунікативних умінь та навичок, завдяки яким особистість може успішно спілкуватися й взаємодіяти з носіями інших культур на всіх рівнях міжкультурної комунікації.

Мислення – процес опосередкованого і узагальненого відображення об’єктивної дійсності в мозку людини.

Модульно-рейтингове навчання – послідовне засвоєння.

Мотивація – сукупність причин психологічного характеру, які зумовлюють поведінку людини, її активність.

Мораль – система поглядів, норм, оцінок, які регулюють поведінку.

Моральна норма – норма, якої потрібно дотримуватися за будь-яких обставин; важливий елемент моральних відносин і моральної культури суспільства.

Моральне виховання – виховна діяльність школи, родини, громадських інститутів, метою якої є формування стійких моральних якостей особистості, навичок моральної поведінки.

Н

Навички – частково або повністю автоматизовані дії.

Навіювання – різні засоби вербального та невербального емоційного впливу на людину з метою введення її до певного стану або спонукування до певних дій.

Навчальна програма – документ, що відображає зміст і обсяг знань, рівень розвитку вмінь і навичок з кожного навчального предмета.

Навчальний план – документ, що визначає структуру навчального року, перелік та розподіл предметів для вивчення, тижневу й річну кількість годин, відведених для вивчення кожного предмету.

Навчальна література – електронні та паперові видання, що створені для забезпечення освітнього процесу та містять наукову,

навчальну, методичну та/або практичну інформацію, спрямовану на досягнення здобувачами освіти визначених результатів навчання.

Навчання – цілеспрямована взаємодія вчителя й учнів, у процесі якої відбувається засвоєння знань, формування вмінь та навичок.

Навчання проблемне – навчання, яке відрізняється тим, що учитель створює певну пізнавальну ситуацію, допомагає учням виділити проблемне завдання, зрозуміти її і "прийняти"; організовує учнів на самостійне оволодіння новим обсягом знань, необхідним для вирішення завдань; пропонує широкий спектр використання набутих знань на практиці.

Народ – сукупність класів і соціальних груп суспільства; населення держави.

Народна педагогіка – галузь педагогічних знань і досвіду народу стосовно виховання і навчання молоді.

Націоналізм – ідеологія, політика і суспільна практика, сутність якої полягає у визнанні національної винятковості, проявах зневаги до інших націй.

Національна ідеологія – теоретичне оформлення системи поглядів на національні проблеми, інтереси, цінності.

Національна ідея – особливості національної свідомості, що відображають загальні й специфічні культурно-національні риси (мову, культуру, народні традиції, ціннісні орієнтації тощо) та проявляються в усвідомленні місії всієї нації, її призначенні, розумінні національного ідеалу. Це – форма ментального осягання нацією своїх характерних особливостей: темпераменту, звичок, традицій, а також ставлення до інших народів та націй.

Національне виховання – виховання на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях і звичаях.

Національна психологія – сукупність почуттів, настроїв, потреб, які реалізуються переважно всередині етнічної спільноти.

Національна свідомість – сукупність соціальних, економічних, політичних, моральних, етичних, філософських, релігійних поглядів, норм поведінки, звичаїв і традицій, ціннісних орієнтацій та ідеалів, які відображають особливості життєдіяльності націй і народностей. Включає в себе цінності як внутрішніх національних, так і міжнаціональних відносин.

Нація – історичний тип етносу, який представляє соціально-економічну цілісність, проживає на одній території, має спільну мову.

Науковий світогляд – цілісна система наукових, філософських, політичних, моральних, правових, естетичних понять, поглядів, переконань і почуттів, які визначають ставлення людини до навколишньої дійсності і самої себе.

Невербальне спілкування – процес передавання інформації з використанням різних немовних знакових систем (міміки, жестів).

Неформальна освіта – це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій.

Нігілізм – повне заперечення необхідності і важливості соціальних інститутів і всіх соціальних структур, норм, цінностей, принципів.

O

Обдарованість – високий рівень розвитку загальних і спеціальних здібностей, що сприяє творчим досягненням.

Олігофренопедагогіка – галузь педагогічної науки, яка займається вихованням і навчанням розумово відсталих людей.

Оптимізація процесу навчання – процес створення найбільш сприятливих умов (добір методів, засобів навчання, забезпечення санітарно-гігієнічних умов, емоційних чинників тощо) для отримання бажаних результатів без додаткових витрат часу і фізичних зусиль.

Освіта – процес і результат засвоєння учнями систематизованих знань, умінь і навичок, формування наукового світогляду, моральних переконань.

Освітній процес – система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей.

Освітні напрями (Базовий компонент дошкільної освіти) – «Особистість дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі»,

«Дитина в природному довкіллі», «Гра дитини», «Дитина в соціумі», «Мовлення дитини», «Дитина у світі мистецтва».

Освітнє середовище – сукупність об’єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об’єктів, необхідних для успішного функціонування освіти. Це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні.

Освітня діяльність – діяльність суб’єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті.

Освітня послуга – комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб’єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання.

Освітня програма – документ, що містить комплекс освітніх компонентів за всіма освітніми напрямками державного стандарту, реалізація яких має забезпечити досягнення вихованцями визначених цією програмою очікуваних результатів навчання і компетентностей.

Особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту.

Особистість – індивід, який живе в суспільстві і поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільно-значущого та індивідуально-неповторного.

Особистість – соціально-психологічна сутність людини, яка формується в результаті засвоєння індивідом суспільних форм свідомості і поведінки, суспільно-історичного досвіду людства. Особистістю ми стаємо під впливом суспільства, виховання, навчання, взаємодії, спілкування тощо.

Очна (денна, вечірня) форма здобуття освіти – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, що передбачає їх безпосередню участь в освітньому процесі.

П

Пам'ять – психічний процес в мозку людини даних її минулого досвіду.

Парадигма – це теорія (або модель постановки проблем), що є зразком вирішення дослідницьких завдань, один із наявних підходів для розкриття історичної логіки формування наукових знань у тій або іншій царині. Можна говорити про три парадигми, де кожна має свою основу: 1) об'єктивну, матеріалістичну за своїм характером; 2) суб'єктивну, ідеалістичну за своїм характером; 3) процесуальну, дуалістичну за своїм характером парадигму.

Парціальна програма – документ, що містить комплекс освітніх компонентів у межах одного або декількох освітніх напрямів державного стандарту, реалізація яких має забезпечити досягнення вихованцями визначених такою програмою очікуваних результатів навчання і компетентностей.

Патерналізм – система моральних норм, яка передбачає опікунство, турботу і відповідні очікування людей.

Патріотизм – любов до Батьківщини, відданість своєму народу.

Педагогіка – сукупність теоретичних і прикладних наук, що вивчають процеси виховання, навчання і розвитку особистості.

Педагогічна діяльність – інтелектуальна, творча діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей.

Педагогічна технологія – сукупність психолого-педагогічних настанов, які визначають спеціальний підхід, поєднання форм, методів, засобів у навчально-виховному процесі.

Педагогічне спостереження – спеціально організоване, цілеспрямоване, систематичне та планомірне сприйняття досліджуваного в природних умовах.

Педагогічний експеримент – комплексний дослідницький метод, суть якого полягає в дослідженні педагогічних явищ у спеціально створених умовах.

Педагогічний патронаж – це спосіб організації освітнього процесу педагогічними працівниками, що передбачає забезпечення ними засвоєння освітньої програми здобувачем освіти, який за психофізичним станом або з інших причин, визначених законодавством, зокрема з метою забезпечення доступності здобуття освіти, потребує такої форми/

Педологія – наука про дитину, особливості її анатомо-фізіологічного, психічного та соціального розвитку.

Персоналізм – умовно початкова форма гуманістичної парадигми. Він орієнтований на розуміння ролі особистості у світі, на розуміння її розвиток самої особистості. Основна проблема гуманітарного дослідження – відсутність несуперечливого опису, що дає змогу зрозуміти особистість людини як унікальне утворення, де особистість визнається вищим щаблем розвитку людини.

Персоніфікація – перенесення власного «Я», своїх особистісних якостей на іншу людину в процесі порівняння себе з нею.

Повага – морально-етичний принцип, який вимагає ставлення до іншої людини, представників іншого етносу як до особистості, визнання їх права на власну гідність.

Поведінка – сукупність вчинків людини чи групи людей.

Позашкільні освітньо-виховні заклади – заклади освіти, які дають молоді можливість здобути додаткові знання, уміння і навички за інтересами, сприяють організації змістовного дозвілля.

Покарання – виховний метод, який полягає у несхваленні, осуді негативних дій і вчинків з метою їх припинення або недопущення в майбутньому.

Покоління – сукупність людей, які народилися в один період і перебувають у приблизно однаковому віці.

Поліетнічний регіон – регіон, в якому проживають представники різних національностей.

Полікультурна освіта – важлива частина сучасної освіти, що сприяє засвоєнню особистістю знань про інші культури, з'ясуванню загального й

особливого в традиціях, способі життя, культурних цінностях народів, вихованню молоді в дусі поваги до інших культурних систем.

Полікультурне середовище – середовище, де проживають, працюють, навчаються і взаємодіють між собою представники багатьох національностей.

Полікультурне середовище закладу освіти – зазвичай передбачає наявність трьох компонентів: просторово-семантичний (архітектура закладу освіти, дизайн інтер'єру, символи та інша інформація); змістово-методичний (концепція навчання і виховання студентів, навчальні програми і плани); комунікативно-організаційний (національні особливості студентів і викладачів, їх цінності, установки, стиль спілкування тощо). Сприяє полікультурному вихованню молоді.

Правове виховання – організована робота, спрямована на засвоєння особистістю правових знань, формування навичок правової поведінки.

Практична (психотехнічна) парадигма в психології має своїм завданням реалізацію відношення, яке видозмінює дійсність. Образ, на який дана психологія орієнтується, запозичений з інженерії й техніки. Отже, в основі практичної психології лежить не дослідження психологічної реальності, а робота з нею. Однак, вона повністю не виключає дослідницького відношення до психологічних феноменів, але підпорядковує його практиці.

Приєм виховання – елемент методу виховання, необхідний для застосування в конкретній ситуації.

Принципи виховання – керівні положення, що відображають загальні закономірності процесу виховання і визначають вимоги до змісту, організації та методів виховного процесу.

Проблемне навчання – один із типів розвивального навчання, суть якого полягає у формулюванні проблемних завдань, проблемному викладі і поясненні навчального матеріалу.

Програмоване навчання – навчання з використанням програми управління процесом засвоєння знань, умінь, навичок і відповідного контролю знань.

Проекція – несвідоме перенесення (приписування) власних почуттів, бажань і прагнень, у яких людина не хоче собі зізнатися, розуміючи їхню

соціально неприйнятність, на інших. Наприклад, наговоривши грубощів комусь, вона намагається спростувати позитивні якості того, хто постраждав.

Професійна орієнтація – система організації та проведення навчально-виховної роботи, спрямованої на засвоєння учнями необхідних знань про соціально-економічні й психофізіологічні умови правильного вибору професії.

Професійна освіта – сукупність знань, практичних умінь і навичок, необхідних для виконання роботи в певній галузі трудової діяльності.

Професійна придатність – комплекс здібностей, фізичних, психічних і моральних якостей, які необхідні для успішної професійної діяльності.

Психіка – результат роботи мозку, який полягає у відображенні об'єктивної реальності.

Психічні стани – афект, стрес, фрустрація, пристрасть, настрої.

Психологічна культура – сукупність уявлень про психіку та способи її регуляції, які є в індивіда або групи.

Психологічний дискомфорт – відчуття людиною тривожності або самотності через неприйняття цінностей інших людей, неспроможності пристосування до нових умов.

Психолого-педагогічні послуги – комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, інклюзивно-ресурсних центрів, іншими фахівцями.

Психолого-педагогічний супровід – комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачених індивідуальною програмою розвитку.

Психотехніка – напрям у психології, що розроблює питання застосування знань про психічну діяльність людини у процесі вирішення практичних завдань виховання особистості людини.

Р

Результати навчання – знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, набуті у процесі навчання, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів.

Раціоналізація – псевдо розумне пояснення людиною своїх бажань, вчинків, насправді зумовлене причинами, визнання яких загрожувало б втратою самоповаги. Часто це пов'язано зі спробою зменшити цінність недоступного; не одержавши бажаного, ми переконуємо себе, що не дуже й хотіли.

Рефлекс – відповідь-реакція організму на подразник.

Рефлексія – у соціальній психології це механізм усвідомлення індивідом чи групою того, як їх насправді сприймають і оцінюють інші індивіди чи групи.

Рівень освіти – завершений етап освіти, що характеризується рівнем складності освітньої програми, сукупністю компетентностей, які визначені, як правило, стандартом освіти та відповідають певному рівню Національної рамки кваліфікацій.

Рівні освіти: дошкільна освіта; початкова освіта; базова середня освіта; профільна середня освіта; перший (початковий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти; другий (базовий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти; третій (вищий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти; фахова передвища освіта; початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти; перший (бакалаврський) рівень вищої освіти; другий (магістерський) рівень вищої освіти; третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень вищої освіти.

Рід – кровноспоріднена група людей, характеризується єдністю походження (по материнській або батьківській лінії).

Ритуал – символічна форма поведінки, за якої спосіб дії є чітко впорядкованим.

Розвиток – процес зміни психічних функцій і особистості загалом під впливом взаємодії з іншими людьми, пізнання світу, оволодіння різними видами діяльності.

Розвиток фізичний – ріст біологічного організму в результаті поділу клітин.

Розумне пристосування – запровадження, якщо це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій і адаптацій з метою забезпечення реалізації особами з особливими освітніми потребами конституційного права на освіту нарівні з іншими особами.

Розумове виховання – систематичний, цілеспрямований вплив на розумовий розвиток дитини з метою формування системи знань про навколишній світ, здатності до самостійного пізнання.

Рушійна сила розвитку – результат суперечностей між біологічними, фізичними і психічними потребами та наявним рівнем фізичного, психічного й соціального розвитку особистості.

Рушійна сила виховного процесу – результат суперечностей між соціально-психічними і фізіологічними потребами та наявним рівнем вихованості особистості.

Рушійна сила навчального процесу – результат суперечностей між пізнавальними і практичними завданнями, з одного боку, а з другого — наявним рівнем знань, умінь і навичок, з іншого.

С

Самовиховання – систематизована і цілеспрямована діяльність особистості, спрямована на формування й удосконалення її позитивних якостей та подолання негативних.

Синергія – це сумарний ефект, який полягає у тому, що при взаємодії двох або більше факторів їхня дія суттєво переважає ефект кожного окремого компонента у вигляді простої їхньої суми.

Система дошкільної освіти складається із суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері дошкільної освіти, кадрового, науково-методичного, фінансового, матеріально-технічного, інформаційного та нормативно-правового

забезпечення освітньої та управлінської діяльності у сфері дошкільної освіти.

Система освіти – сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними.

Сімейна (домашня) форма здобуття освіти – це спосіб організації освітнього процесу дітей самостійно їхніми батьками для здобуття формальної (дошкільної, повної загальної середньої) та/або неформальної освіти. Відповідальність за здобуття освіти дітьми на рівні не нижче стандартів освіти несуть батьки. Оцінювання результатів навчання та присудження освітніх кваліфікацій здійснюються відповідно до законодавства.

Сім'я – соціально-психологічне об'єднання близьких родичів (батьків, дітей, бабусь, дідусів), які живуть спільно і забезпечують біологічні, соціальні й економічні умови для продовження роду.

Складники системи освіти: дошкільна освіта; повна загальна середня освіта; позашкільна освіта; спеціалізована освіта; професійна (професійно-технічна) освіта; фахова передвища освіта; вища освіта; освіта дорослих, у тому числі післядипломна освіта.

Соціалізація – становлення особистості в процесі засвоєння індивідом норм, правил, духовних цінностей даного суспільства.

Соціальна педагогіка – галузь педагогіки, що вивчає закономірності та механізми становлення і розвитку особистості в процесі навчання і виховання в різних соціальних інститутах.

Соціальна установка – стан психіки, який характеризується готовністю людини реагувати певним чином на конкретну ситуацію чи інших людей.

Соціальний контроль – система способів впливу суспільства на особистість з метою регуляції її поведінки.

Соціум – велика група людей, які проживають на спільній території зі спільною економікою, політикою, загальними правилами поведінки.

Спадковість – відновлення в нащадків біологічної схожості з батьками.

Спеціальне освітнє середовище – сукупність спеціальних умов, форм, методів і засобів навчання та виховання (спеціального кадрового забезпечення та спеціальних дизайну, обладнання, допоміжного устаткування, програмного забезпечення, електронних додатків, техніки, літератури тощо), що створюються у спеціальних закладах освіти (спеціальних класах, групах) для уможливлення та/або полегшення здобуття освіти певними категоріями осіб з особливими освітніми потребами та спрямовані на забезпечення їхнього подальшого розвитку, навчання, соціалізації, самореалізації, праці та життя в інклюзивному (безбар'єрному) суспільстві.

Спілкування педагогічне – система органічної соціально-психологічної дії вчителя-вихователя і вихованця у всіх сферах діяльності, що має певні педагогічні функції, спрямована на створення оптимальних соціально-психологічних умов активної та результативної життєдіяльності особистості.

Спостереження – метод навчання, який передбачає сприймання певних предметів, явищ, процесів у природному й виробничому середовищі без втручання ззовні у ці явища і процеси.

Сприймання – психічний процес відображення предметів і явищ дійсності в мозку людини в сукупності всіх їх властивостей.

Стандарт освіти – державний документ, що визначає вимоги до основних компетентностей та результатів навчання здобувана освіти відповідного рівня, загальний обсяг навчального навантаження здобувачів освіти, інші складники, передбачені спеціальними законами.

Статеве виховання – засвоєння знань про взаємини статей, формування культури статевої поведінки.

Стереотип – схематизована модель, програма поведінки, дій; спрощений образ якогось явища.

Стиль авторитарний – стиль спілкування, що ґрунтується на беззаперечному підкоренні окремої людини або колективу владній особистості.

Стиль демократичний – врахування думки й волі колективу в організації життєдіяльності вихованців.

Стиль ліберальний – безпринципне байдуже ставлення до негативних дій вихованців, потурання учням.

Страх – це переживання, викликане отриманням прямої або опосередкованої інформації, про реальну або уявну небезпеку, очікування невдачі при здійсненні дії, обумовленої ситуації, що виникла. Страх – почуття, що виникає в результаті роботи фантазії і передбачає небезпеку і страждання. Невідомість небезпеки посилює страх. Страх, який довго триває, породжує ненависть. Психологи вважають, що страх є самою сильною негативною емоцією. Він може паралізувати людину, а може й мобілізувати її енергію.

Структура процесу виховання – логічно взаємопов'язані компоненти, які забезпечують процес формування – особистості: оволодіння правилами та нормами поведінки, формування почуттів і переконань, вироблення вмінь і звичок у поведінці, практична діяльність у соціальному середовищі.

Структура процесу уміння – низка взаємопов'язаних і взаємозумовлених компонентів: сприймання (безпосереднє, опосередковане), розуміння (усвідомлення, осмислення, осяяння), запам'ятовування, узагальнення і систематизація, застосовування, дієва практика як поштовх до пізнання і критерій істинності здобутих знань.

Суб'єкт освітньої діяльності, що провадить освітню діяльність у сфері дошкільної освіти, – юридична особа чи фізична особа – підприємець, яка провадить освітню діяльність у сфері дошкільної освіти.

Сурдопедагогіка – галузь педагогіки (зокрема дефектології), що займається проблемами розвитку, навчання та виховання дітей з вадами слуху.

Суспільство – результат розпаду общинних утворень; складається з індивідів, регулюється традиціями, нормами, правилами.

Т

Тактовність – моральна якість особистості, яка виражає здатність поважати людей будь-якої національності, уважно ставитися до їх переживань, обирати оптимальний стиль спілкування.

Такт педагогічний – почуття міри в застосуванні засобів впливу щодо вихованців.

Талант – найвищий рівень розвитку спеціальних здібностей.

Творчість – продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення.

Темперамент – індивідуально-психологічна характеристика людини, яка виявляється в силі, врівноваженості і швидкості перебігу психічних процесів.

Територіальна доступність – сукупність умов, що сприяють забезпеченню права дитини на здобуття дошкільної освіти за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету у найбільш доступному і наближеному до її місця проживання закладі дошкільної освіти.

Територія обслуговування – адміністративно-територіальна одиниця (або її частина чи окремі будинки), визначена і закріплена відповідним органом місцевого самоврядування (уповноваженим ним органом) за комунальним закладом дошкільної освіти для забезпечення територіальної доступності.

Тести – спеціально розроблені завдання з метою виявлення наявності або відсутності певних властивостей особистості, здатності її виконати певну діяльність.

Тести психологічні – система прийомів для виявлення і оцінки окремих психічних рис і властивостей людини.

Типи дитсадків в Україні:

- ясла – для дітей віком від 1-го до 3-х років. Там забезпечуються догляд за ними, а також їхній розвиток і виховання;
- ясла-садок – для дітей віком від 1-го до 6-ти (7-ми) років. Там надають догляд, розвиток, виховання та навчання дошкільнят;
- дитячий садок – для дітей віком від 3-х до 6-ти (7-ми) років. Забезпечуються розвиток, виховання та навчання;

- ясла-садок компенсуючого типу – для дітей з особливими освітніми потребами віком від 2-х до 7-ми (8-ми) років. Такі заклади поділяються на спеціальні та санаторні;
- будинок дитини – для дітей від 0 до 3-х років (або 4-х для хворих дітей). Ці заклади дошкільної освіти перебувають у системі охорони здоров'я для медико-соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також для дітей з фізичними та/або інтелектуальними порушеннями;
- дитячий будинок інтернатного типу – забезпечує розвиток, виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного та шкільного віку, які перебувають у родинних стосунках та утримуються за рахунок держави;
- ясла-садок сімейного типу – для дітей віком від 2-х місяців до 6-ти (7-ми) років, які перебувають в родинних стосунках, де забезпечується догляд за ними, розвиток, виховання і навчання;
- ясла-садок комбінованого типу – для дітей віком від 1-го до 6-ти (7-ми) років. До складу такого закладу можуть бути групи загального розвитку, компенсуючого типу, інклюзивні, сімейні, прогулянкові, в яких забезпечується дошкільна освіта з урахуванням стану здоров'я дітей, їхнього розумового, психологічного, фізичного розвитку;
- центр розвитку дитини – забезпечує фізичний, розумовий та психологічний розвиток, корекцію психологічного та фізичного розвитку, оздоровлення дітей, які відвідують інші навчальні заклади чи виховуються вдома.

Тифлопедагогіка – галузь педагогіки (зокрема дефектології) про особливості виховання й навчання дітей з вадами зору.

Традиції – форми соціально-культурної наступності, які орієнтують як на збереження надбань культури, так і на їх відтворення і розвиток.

Трансперсоналізм – умовно розвинена форма гуманістичної парадигми, що орієнтовано на пояснення ролі свідомості, психічного (визнається онтологічний статус духовного), на розуміння й розвиток психіки, виявлення граничних здатностей людини. Основна проблема – відсутність можливості несуперечливого опису й пояснення психіки.

Тривога – це почуття небезпеки, стан неспокою, частіше тривога проявляється в оцінюванні якоїсь події, яку важко прогнозувати і яка може загрожувати неприємними наслідками. Тривога в більшій мірі притаманна людям з розвиненим почуттям особистої гідності, відповідальності, дуже чутливих до свого положення, і визнання серед оточуючих. В зв'язку з цим тривога виступає і як почуття, що пронизане переживанням відповідальності за життя (і благополуччя) як своє, так і близьких людей.

Толерантність – терпимість до чужих думок, вірувань, поведінки, повага і визнання легітимності законних інтересів іншого, що не розходяться з мораллю, готовність до діалогу і до розширення власного досвіду у взаємодії з іншими.

Толерантність вікова – неупередженість до апріорних недоліків людини, пов'язаних з її віком. Зазвичай, це можуть бути неповнолітні або особи похилого віку.

Толерантність гендерна – неупереджене ставлення до представників іншої статі, неприпустимість апріорного приписування людині певних вад і недоліків іншої статі, відсутність ідей про перевагу однієї статі над іншою.

Толерантність міжнаціональна – терпиме ставлення до представників різних націй, етносів, здатність не переносити недоліки і негативні дії окремих представників національності на інших людей, ставитися до будь-якої людини з позиції презумпції національної невинності.

Толерантність релігійна – терпиме ставлення до догматів різних конфесій, релігійності з боку віруючих і невіруючих, представників різних конфесійних груп.

Толерантність фізична – терпиме ставлення до хворих, інвалідів, фізично і розумово неповноцінних, осіб із недоліками зовнішності тощо.

У

Увага – зосередженість свідомості людини на певних об'єктах внаслідок чого вони відображаються в мозку більш чітко.

Уміння – здатність виконувати певну діяльність на основі здобутих знань.

Умовляння – один із прийомів методу переконування, спрямований на попередження навмисних дій вихованця з метою їх гальмування, враховуючи індивідуальні особливості його соціально-психічного розвитку.

Універсальний дизайн у сфері освіти – дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну.

Успадкування біологічне – процес отримання наступними поколіннями від біологічних батьків через генно-хромосомну структуру певних задатків.

Успадкування соціальне – процес засвоєння дитиною соціально-психологічного досвіду батьків та оточення (мови, звичок, особливостей поведінки, морально-етичних якостей та ін.).

Учасниками освітнього процесу є: здобувачі освіти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти.

Уява – психічний процес створення в мозку людини нових образів на основі знань та минулого досвіду.

Ф

Фактори виховання – об'єктивні та суб'єктивні чинники, які впливають на визначення змісту, напрямів, засобів, методів, форм виховання.

Фактори психічного розвитку особистості – те об'єктивно існує, що визначає життєдіяльність особистості в найширшому розумінні цього слова. Ф.п.р.о. можуть бути зовнішніми і внутрішніми. До зовнішніх факторів відносяться оточуюче середовище і суспільство, в

якому розвивається людина, а до внутрішніх – біогенетичні і фізіологічні особливості людини і її психіки.

Феномен – незвичайне, виняткове, єдине в своєму роді явище, взяте в цілісності, в єдності з його сутністю.

Феноменологія – напрямок в психології, що фокусує увагу на тому, як людина сприймає і переживає навколишній світ та власне «Я».

Фізичне виховання – система соціально-педагогічних заходів, спрямованих на оздоровлення, загартування організму, гармонійний розвиток особистості.

Фобії – нав'язливі, неадекватні переживання людиною страхів конкретного змісту. Розрізняють такі Ф: нозофобія /боязнь захворіти/, соціофобія /страх публічного виступу/, агарофобія /страх відкритого простору/, клаустрофобія /боязнь закритих приміщень/ тощо.

Форми здобуття освіти: інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева); індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві); дуальна.

Формальна освіта – це освіта, яка здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою.

Фрустраційна толерантність – межа допустимого рівня психічної напруги, перевищення якого викликає деструктивні зміни у психіці і поведінці людини.

Фрустрація – психічний стан людини, що виникає при її зіткненні з непереборними перешкодами /наявними чи вигаданими/ на шляху до досягнення значущої мети. Ф. може виражатися в агресивності, грубості, заздрісності, самобичуванні, байдужості до оточуючих або «зганянні зла» на інших.

Фундаментальні дослідження в педагогіці – дослідження, що мають на меті розкриття загальних особливостей педагогічних явищ, наукове обґрунтування педагогічної діяльності.

Функція – завдання, права й обов'язки, пов'язані з діяльністю, посадою людини.

Х

Характер – комплекс сталих психічних властивостей людини, що виявляється в її поведінці, діяльності, у ставленні до суспільства, до інших людей, до самої себе.

Харизматичні риси – неординарні чітко виражені індивідуально-психологічні властивості особистості, які викликають інтерес, захоплення, позитивне ставлення людей.

Ц

Цілеспрямованість – характерна риса людини, що проявляється в її здатності регулювати свою поведінку для досягнення заздалегідь поставленої мети.

Ціннісні орієнтації – узагальнена концепція природи, місця в ній людини, взаємовідносин людини з навколишнім світом.

Ціннісний ідеал особистості – історично обумовлений зразок позитивних особистісних властивостей, манер, які впливають на поведінку індивіда.

Ціннісний потенціал особистості – система ціннісних орієнтацій в соціальній, трудовій, моральній, політичній, естетичній і релігійній сферах, тобто це ідеали, життєві цілі, переконання і спрямування. Ц.п.о. проявляється в єдності особистості і її самосвідомості, що виробляються за допомогою емоційно-вольових й інтелектуальних механізмів, розкриваються в її світогляді та світорозумінні.

Цінності – орієнтири, норми, ідеали, концепції, які регулюють поведінку людини та характеризується змінністю (загальнолюдські, національні, громадянські, сімейні, особисті).

Цінності дошкільної освіти:

- визнання самоцінності дошкільного дитинства, його потенціалу та особливої ролі в розвитку особистості;
- щасливе проживання дитиною дошкільного дитинства як передумова її повноцінного розвитку та подальшої самореалізації у житті;
- повага до дитини, особливостей її розвитку та індивідуального досвіду;
- зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я дитини;
- цінувати життя і благополуччя як вміння плекати підтримувати та створювати сприятливі умови для себе та інших у безпечному середовищі в природному, предметному та соціальному оточенні;
- розвиток творчих задатків, здібностей, талантів дітей;
- збереження традицій національного досвіду сімейного та суспільного виховання для збагачення культурного потенціалу взаємодії між поколіннями.

Ш

Шкільна дезадаптація – труднощі в пристосуванні дитини до умов навчання в школі, прийнятті нового соціального статусу учня. В майбутньому може проявитися в порушеннях дисципліни, неуспішності.

Шовінізм – форма прояву націоналізму, яка виражається в неповазі до представників інших національностей, розпалюванні національної ненависті і ворожнечі.

Шок – сильний переляк, подив, відчуття ніби система організму людини тимчасово припиняє функціонування.

Я

«Я» – поняття, що використовується в багатьох психологічних теоріях як позначення особистості, її свідомої оцінки при взаємодії з зовнішньою і внутрішньою реальністю. Це свідомою системою індивіда, що регулює процес його взаємодії з зовнішнім світом. Частина «Я» йде в глибину несвідомого,

завдяки чому здійснюється синтез глибинних несвідомих спонукань і вимог.

«Я» – це здоровий розум і розсудливість, що виступають посередником між індивідом і реальністю, є ядром, в якому зосереджена сутність людини, своєрідний центр управління поведінкою, діяльністю і спілкуванням, тобто це „внутрішній господар” людини.

Я /Его/ – сфера особистості, що, за Фрейдом, характеризується внутрішнім усвідомленням самої себе і пристосуванням до реальності.

«Я» ідеальне – сукупність уявлень, що відображають те, ким людина хотіла б бути, або те, ким, на її погляд, вона може бути, зважаючи на притаманні їй якості.

Якість – суттєва визначеність об’єкта, завдяки якій він є саме тим, а не іншим об’єктом. Я. відображає стійке взаємовідношення складових елементів об’єкта, які характеризують його специфіку, істотні ознаки, що дає можливість відрізнити один об’єкт від інших.

Якість дошкільної освіти – відповідність результатів навчання і компетентностей вихованців результатам, визначеним державним стандартом.

Якість життя – сприйняття індивідами їхнього становища у контексті культури і системи цінностей, в яких вони існують, відповідно до особистісних цілей, очікувань, стандартів та інтересів.

Якість освіти – відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг.

Якість освітньої діяльності – рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг.

Я-концепція – це система уявлень людини про себе, яка містить усвідомлення своїх властивостей, емоційно-ціннісних відносин, поведінкових дій.

Я-концепція – відносно стійка, в більшій чи меншій мірі усвідомлена система уявлень індивіда про самого себе, яка переживається ним як неповторна, на основі якої він будує свою взаємодію з іншими людьми і

ставиться до себе. «Я-к.» – цілісний, хоча й не позбавлений внутрішніх протиріч, образ власного Я, що виступає як установка по відношенню до самого себе і який включає компоненти: когнітивний – образ своїх якостей, здібностей, зовнішності, соціальної значущості тощо (самосвідомості); емоційний – самоповага, самоприниження тощо; оцінково-вольовий – прагнення підвищити самооцінку, завоювати повагу тощо.

Якості особистості – складні соціально та біологічно обумовлені структурні компоненти особистості, які вбирають в себе психічні процеси, властивості, утворення, стійкі стани і обумовлюють стійку поведінку особистості в соціальному і природному середовищах.

«Я» реальне – уявлення людини про саму себе, що складається на основі особистого досвіду.

«Я» фантастичне – бажане уявлення людини про себе за умов можливого його здійснення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабюк Т.Й., Каньоса Н.Г., Вашак О.О. Організація просвітницької діяльності в закладі дошкільної освіти : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2021. 120 с. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6011>
2. Бабюк Т.Й., Каньоса Н.Г. Проектна діяльність як форма взаємодії педагогів закладів дошкільної освіти та сім'ї // Актуальні питання у сучасній науці. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 6(24) 2024. С. 708-719. <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/12366/12427>
3. Базовий компонент дошкільної освіти України : Наук. кер. : А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. Київ : Видавництво, 2021. 26 с. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
4. Виховання гуманних почуттів у дітей / С. Ладивір та ін. ; за наук. ред. Т. Піроженко, С. Ладивір, Ю. Манилюк. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 164 с.
5. Дитина у сучасному соціопросторі : навч. посібн. / Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, К.В. Карасьова та ін.; за ред. Т.О. Піроженко. Київ, Кіровоград : Імтек-ЛТД, 2014. 272 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8432/1/%D0%94%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D1%83%20%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96.pdf>
6. Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. проф. О. Кікінежді. Тернопіль : Стереарт, 2014. 884 с.

7. Дуткевич Т.В. Психологія дитяча : навч. посіб. 2-ге вид., стер. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнко, 2016. 347 с. <https://westudents.com.ua/knigi/497-dityacha-psihologya-dutkevich-tv.html>
8. Інструктивно-методичні рекомендації «Про організовану і самостійну діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі». <http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/9091/>
9. Іщенко Л.В. Формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку: Навчальний посібник. Умань: ФОП Жовтий, 2015. 162 с.
10. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії : навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с. <http://surl.li/wtdi>
11. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й. Організація психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку на основі партнерської взаємодії між суб'єктами педагогічного процесу закладу дошкільної освіти // Вісник науки та освіти. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 8(26) 2024. С. 982-995. <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/14577/14647>
12. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й. Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості дитини дошкільного віку // Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти : збірник матеріалів X Міжнародної науково-практичної конференції // Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти ; [відпов. секр. Н.Г. Каньоса]. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2024. С. 121-126. https://drive.google.com/file/d/1g8fSgOkBsWcY5v5pYiDT_P6dBOytovUD/view?usp=sharing
13. Каньоса Н. Г., Гордійчук М. С. Актуальність розвитку soft skills у реалізації індивідуальної освітньої траєкторії майбутніх фахівців дошкільної освіти // Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць / ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» [гол. ред. С.А. Саяпіна] Вип.1 (101) 2022. Краматорськ : ЦТРІ «Друкарський дім», 2022. С. 56–67. <http://gnvp.ddpu.edu.ua/article/view/264940>

14. Каньоса Н.Г., Комарніцька Л.М. Психологічні аспекти організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку // Габітус. 2023. Вип. 48. С. 71–75. <http://habitus.od.ua/journals/2023/48-2023/12.pdf>
15. Каньоса Н. Г., Олійник О. М. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку : навч.-метод. посібн. / укладачі Н. Г. Каньоса, О. М. Олійник. Київ : Міленіум, 2019. 156 с. <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7494>
16. Каньоса Н. Г. Підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до забезпечення творчого розвитку дітей // Педагогічна освіта : теорія і практика : збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Бахмат Н.В.]. Вип. 30 (1-2021). Київ : Міленіум, 2021. С. 227–240. <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/234615>
17. Кікінежді О.М. , Говорун Т.В., Шульга І.М. Гендерне виховання дошкільнят : навчально-методичний посібник. 2-ге вид., допов., перероб. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан. 2015. 192 с.
18. Компанець Н.М., Луценко І.В. Моделювання індивідуального розвитку дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного ДНЗ : навчально-методичний посібник. Київ. 2018. 66 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715519/1/1%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%96%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20.pdf>
19. Кононко О.Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника: навч.- метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі». Київ : Світич, 2009. 208 с.
20. Кошель А.П. Використання здоров'язберезувальних технологій у дошкільному закладі. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. 2016. № 135. С. 41–45.
21. Крутій К. Концептуальні засади психолого-педагогічного супроводу: принципи і техніки. Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник

- наукових праць. Спецвипуск 4 / За заг. ред. проф. В.І. Сипченка. Слов'янськ : СДПУ, 2010. Ч.1. 266 с. С. 185-196.
22. Крутий К. Л. Шляхи запровадження європейської технології «Стіни, які говорять» у практику роботи закладів дошкільної освіти України». «Молодий вчений» № 5.2 (69.2). травень, 2019 р. С. 158 – 161.
23. Крутий К. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія : у 2 ч. Ч. 1. Київ : Освіта, 2009. 302 с.
24. Компанець Н. М., Луценко І.В. Моделювання індивідуального розвитку дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного ДНЗ. Київ, 2018. 66 с.
25. Кузьменко В. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років: монографія. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. 354 с.
26. Марінушкіна О.Є., Замазій Ю.О. Порадник практичного психолога. Харків : Вид. група «Основа», 2007. 240 с.
<https://dnmcpes.com.ua/sites/default/files/2019-10/31/3/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%BD%D1%83%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%9E.%20%D0%84.%20%D0%9F%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B0.pdf>
27. Мельник Н.І. Професійна підготовка дошкільних педагогів у країнах Західної Європи: теорія і практика. Монографія. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. 392 с.
28. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку : навч.-метод. посіб. / авт.-упор. Н. Г. Каньоса, Т. Й. Бабюк, І. Л. Пукас. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2021. 268 с.
<http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6009>
29. Методичні рекомендації до Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) 2021 рік.
<file:///C:/Users/Internal/Downloads/6050be86b4f68482865820.pdf>
30. Методичні рекомендації до семінарських занять і завдання для самостійної роботи з дисципліни «Психологія (за професійним спрямуванням)» [Електронне видання] : для здобувачів другого (магістр.) рівня вищ. освіти зі спец. 012 Дошкільна освіта/ [уклад. : О. Є.

- Малихіна] Харків. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди. Харків, 2022. 67 с. <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2f2b521f-0536-45c5-b675-a1eda7b0add0/content>
31. Михайліченко М.В., Рудик Я.М. Освітні технології: навчальний посібник. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 583 с. https://www.researchgate.net/publication/316190546_Osvitni_tehnologii
32. Моляко В.О. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта: монографія / В.О. Моляко, Ю.А. Гулько, Н.А. Ваганова [та ін.]; за ред. В.О. Моляко. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 194 с. <http://psychology-naes-ua.institute/userfiles/files/Moljako.pdf>
33. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. <https://www.president.gov.ua/documents/1952020-33789>
34. Олійник М.І., Журат Ю.В., Фесун Г.С. Розвиток та діагностика пізнавальних процесів дошкільника: навчально-методичний посібник. Чернівці : Родовід, 2019. 176 с.
35. Олійник М.І. Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти в країнах Східної Європи: Монографія. Чернівці : Видавничий дім «РОДОВІД», 2015. 408 с.
36. Організаційно-методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах ДНЗ: навчально-методичний посібник / Компанець Н.М., Луценко І.В., Коваль Л.В. Київ : Видавнича група «Атопол», 2018. 100 с. <http://surl.li/cyiffx>
37. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проектування : навч.-метод. посібник / О.Д. Рейпольська, І.М. Гудим, Л.І. Зайцева, І.В. Луценко, В.О. Луценко, Г.Г. Цветкова ; за ред. О.Д. Рейпольської. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021 222 с. <http://surl.li/eahhh>
38. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ-Рівне, 2006. 525 с. <http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/7116/1/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D0%BA%D1%96%D0%B2%20%D0%A0.%D0%92.%2C%20%D0%A6%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D0%BF%D0%B0%D0%BB%D0%BE%20%D0%9E.%D0%9F.%20%D0%94%D0%B8%D1%82>

[%D1%8F%D1%87%D0%B0%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf](#)

39. Павелків Р В., Цигипало О.П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу [текст] : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 296 с. <http://surl.li/wequwb>
40. Павелків Р.В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці : монографія. Рівне : Волин. обереги, 2004. 248 с.
41. Підготовка майбутніх фахівців початкової та дошкільної освіти: стратегії реформування : колективна монографія / за ред. В. М. Чайки, О. І. Янкович. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2019. 232 с.
42. Пісоцький В. П., Горянська А. М. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі: навч. посіб. Київ : КНТ, 2019. 144 с.
43. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка : підручник. 4-те вид., перероблене. Київ : ВЦ «Академія», 2018. 448 с.
44. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : начальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
45. Поряд і разом: соціалізуємо старшого дошкільника : навч.-метод. посіб. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 252 с.
46. Потапчук Т.В, Пукас І.Л., Каньоса Н.Г. Педагогіка партнерства як чинник формування ефективної взаємодії учасників освітнього процесу // Вісник науки та освіти. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 7(25) 2024. С. 983-992.
<http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/13698/13764>
47. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку.
<https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>
48. Про затвердження Порядку комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах: Постанова Кабінету Міністрів України 9 06.02.2015 № 104/52. чинний, редакція від 06.02.2015.
<http://goo.gl/bnGXQT>
49. Психолого-педагогічна діагностика розвитку дітей раннього дошкільного віку : навчально-методичний посібник / За науковою ред. Л.О. Федорович. Укладачі О.В. Гнітій, І.В. Макаренко, Л.О. Федорович Кременчук : Християнська Зоря, 2008. 217 с.
<https://psychologdcpp.in.ua/wp-content/uploads/2020/01/%D0%B4%D1%96%D0%B0%D0%B3%D0%BD>

[%D0%BE%D1%81%D1%82-](#)

[%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%8C%D0%BA%D0%B0-](#)

[%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D1%8F%D1%82%D0%BA%D0%BE.pdf](#)

50. Психолого-педагогічний інструментарій діагностики дітей дошкільного віку : навч.-метод. посібник / за заг. ред. М.В. Рогановою. Комунальний заклад «Харківська гуманітарна академія» Харківської обласної ради. Харків : ФОП Філімянов, 2018. 322 с.
51. Психолого-педагогічні засади технологій супроводу дітей з особливими освітніми потребами у процесі їх соціальної інтеграції : кол. монографія / [авт. кол.: Т.В. Жук, Т.Д. Ілляшенко, Т.Д. Каменщук, А.Г. Обухівська, Г.В. Якимчук] ; наук. ред. А.Г. Обухівська, Т.Д. Ілляшенко. Київ : Ніка-Центр, 2020. 113 с.
https://lib.iitta.gov.ua/723321/1/монографія_psy-ped-suprovid_2020.pdf
52. Психолого-педагогічний супровід особистісного розвитку дитини дошкільного віку в умовах кризових явищ суспільства : кол. моногр. / [О.Г. Бутенко, Н.П. Кравчук, О.О. Авраменко [та ін.] ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2022. 263 с.
<https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/15353/1/%d0%9c%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%84%d1%96%d1%8f%202022.pdf>
53. Психолого-педагогічний супровід виховання і розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб: концепція, методика, технології : навчально-методичний посібник / І.О. Луценко, А.М. Богуш, Л.О. Калмикова, В.У. Кузьменко, С.І. Поворознюк, О.Д. Рейпольська ; за наук. редакцією І.О. Луценко. Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 213 с.
http://poippo.pl.ua/images/FILES/pidrozdily/tsentr_prakt_psy_i_soc_robory/biblioteka/Psykholoho-Pedahohichniyi_Suprovid.pdf
54. Психолого-педагогічний супровід розвитку дитини раннього і дошкільного віку : сучасні підходи та освітні технології : монографія / Л.В. Іщенко, С.С. Попиченко, Н.П. Кравчук [та ін.]; Умань : Візаві, 2021. 281 с. <https://cutt.ly/ewbННМ46>
55. Психолого-педагогічний супровід розвитку дитини в умовах сучасного освітнього середовища закладу дошкільної освіти :

колективна монографія / Л. В. Іщенко, О. М. Мельникова, Л. П. Карнаух [та ін.] ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2020. 240 с.

<http://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/13374>

56. Психолого-педагогічний супровід формування особистості дошкільника : колективна монографія / Т. Кочубей, В. Кузь, Л. Іщенко [та ін.]; за заг. Ред. В. Кузя. Умань : ВПЦ «Візіві», 2017. 212 с.
https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/7834/1/monograf_suprovid_doshkilnyka.pdf
57. Психолого-педагогічний супровід формування особистості дошкільника: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. В.Г. Кузь. Умань : ВПЦ Візаві, 2018. 116 с.
https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/9817/1/formyv_doshkilnuka.pdf
58. Рекреаційна психологія дитинства: теорія і практика. Кол. монографія / За заг. ред. С.М.Симоненко. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 320 с.
59. Соціалізація та виховання особистості у дошкільному дитинстві: теоретичні аспекти та методичний супровід: монографія / І. П. Рогальська-Яблонська, Л.П. Карнаух, Н. В. Рогальська, С. І. Семчук; Наук. ред. І. П. Рогальська-Яблонська. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2013. 335 с.
60. Теорія та методика співпраці дитячих навчальних закладів з родинами : навч.-метод. посібник // уклад. Н. Г. Каньоса. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2015. 116 с.
<http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/1782>
61. Теорія та технології розвитку дитячої художньої творчості : навч.-метод. посібн. / укладач Н. Г. Каньоса. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2015. 88 с.
<http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/1782>
62. Теорія та методика співпраці закладів дошкільної освіти з родинами : навч.-метод. посіб. / авт.-упор. Н. Г. Каньоса, Т. Й. Бабюк, Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. 290 с.
<http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6382>
63. Удич З.І. Основи інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник. Тернопіль : КІЦ «ПРІНТ-ОФІС», 2015. 378 с.

64. Формування базових якостей особистості дитини дошкільного віку : навч.-метод. посібник / авт.-упор. І.Л.Пукс, Н.Г.Каньоса, Т.Й.Бабюк. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2023. 131 с. <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7496>
65. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр ; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків. : Друкарня Мадрид, 2015. 330 с. <http://surl.li/vqorsa>
66. Children and War Foundation, Bergen, Norway / Діти та війна. Навчання технік зцілення : посібник / укр. переклад. Інститут психічного здоров'я УКУ, 2014. 98 с. https://ipz.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/dity_fin_ispp-1.pdf
67. Kanosa, N., Chaika, I., Lytvynova, I., Yakovyshyna, T., Uspenska, V. M. & Kostiuk, D. (2020) Evaluation of the Application of Training in Higher Education Institutions as a Technology of Active Learning. Systematic Reviews in Pharmacy, 11 (10), 199–202. <http://www.jcreview.com/fulltext/197-1593493166.pdf?1632214029>
68. STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт : альтернативна програма формування культури інженерного мислення в дошкільників / автор. колектив; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2018. 146 с.
69. Tetiana Potapchuk, Galyna Boryn, Ivanna Pukas, Nataliia Kanosa, Tetiana Babiuk, Mariana Hordiichuk (2023) Technology of Training of Future Teachers of Preschool Education Institutions to Work with Creatively Gifted Children. Khazar Journal of Humanities and Social Sciences. 26(4), 145-174. <https://ejournal.khazar.org/index.php/kjhss/article/view/124>
70. Tsukanova, N., Kanosa, N., Hordiichuk, M., Popovych, O., & Kotelianets, N. (2023). The transformation of the training of preschool educators in the digital age. Amazonia Investiga, 12(72), 31-44. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.72.12.3>

Рекомендовані джерела інформації

Міністерство освіти і науки / дошкільна освіта	https://mon.gov.ua/ua/tag/doshkilna-osvita
Програми розвитку дітей	https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej
Платформа розвитку дошкільнят НУМО	https://numo.mon.gov.ua/skills/ya-ta-tvorchist
Сучасне дошкільня під крилами захисту	https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/suchasne-doshkillya-pid-krilami-zahistu
Майстерня педагога	https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/profesijna-skarbnichka
Безкоштовний психологічний проєкт для українців	https://montessoriu.com.ua/think-equal-serial/?gad_source=1&gclid=CjwKCAjw9eO3BhBNEiwAoc0-jQdpy3H8wgcTjs2PxTbHcfH9UKNsyX2kFpi0kSwJ6iyx82X9E7-lrRoC3tMQAvD_BwE
Перший безкоштовний сайт для батьків та дитячих психологів	https://dytpsyholog.com/
Платформа «Розвиток дитини». Практичні завдання для всебічного розвитку дітей	https://childdevelop.com.ua/
Психолого-педагогічний супровід і підтримка в умовах модернізації освітньо-виховного простору	https://osvita.ua/school/method/upbring/1334/#google_vignette
Як заспокоїти дітей під час війни.	https://mon.gov.ua/ua/news/monzapuskaye-informacijnu-kampaniyu-pro-te-yak-zaspokoyiti-ditej-pid-chas-vijni
Як подбати про дитину, якщо ви знаходитесь з нею в укритті	https://www.youtube.com/watch?v=VpJXr3UXCvo
Фізична безпека дітей під час війни. Сайт «Освітній омбудсмен України»	https://eo.gov.ua/fizyczna-bezpeka-ditej-pid-chas-viyny-pravylapovedinky-v-evakuatsii-na-okupovanykh-terytoriiakh-i-v-zoni-boyovykhdiy/2022/03/19/

Ресурси позитивного батьківства від ЮНІСЕФ «П'ять мов у спілкуванні з дитиною»	https://www.unicef.org/ukraine/documents/five-lovelanguages-in-communication-with-child
Підтримка батьків та дітей під час війни	https://www.unicef.org/ukraine/parents-children-support-during-military-actions
Наступність між дошкільною і початковою освітою	https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/nastupnist-mizh-doshkilnoyu-ta-pochatkovoyu-osvitoyu
Prometheus – українська освітня платформа масових відкритих онлайн-курсів	https://prometheus.org.ua
EdEra – українська студія онлайн освіти	https://ed-era.com/
Coursera – технологічна компанія, що працює в галузі освіти	https://coursera.org
Академія розвитку інтелекту SMARTUM	https://smartum.com.ua/about_us/blog/mentalnaya-arifmetika/razvitie-tvorcheskih-sposobnostej-i-kreativnogo-myshleniya-u-detej
Вихователь – створено організацією ГО «Платформа ОСВІТИ»	https://vyhovatel.com.ua
Дистанційні курси підвищення кваліфікації від «ІППО»	https://ippo.com.ua/category/doskilla
Гене́за – платформа курсів для педагогів	https://genezum.org/courses
Пе́драда – освітня платформа для педагогів	https://pedrada.ippo.com.ua/
Се́мінар – платформа Асоціації дитячих центрів України	https://seminar.net.ua/category/teachers
Осві́торія – освітня платформа	http://osvitoria.media
Smart Kids – Електронні освітні ресурси	https://edugames.rozumniki.ua/catalog/?class=147&nauka=

видавництва «РОЗУМНИКИ»	
Всеосвіта – платформа для підвищення кваліфікації	https://vseosvita.ua/

Електронні ресурси

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1.

ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ БАТЬКІВ «АДАПТАЦІЯ ДИТИНИ ДО ЗДО»

Шановні батьки! Вітаємо Вас у нашому дошкільному закладі. Чекаємо на Вашу дитину і щиро прагнемо, щоб кожен день перебування у колі ровесників приносив їй задоволення, нові враження, та збагачував новими знаннями та вміннями.

Відповіді на запитання запропонованої анкети допоможуть нам гармонізувати процес адаптації дитини до нового колективу та організувати максимально комфортні умови її перебування дитини у дошкільному закладі.

Прізвище ,ім'я, по батькові дитини

Дата народження

Мати (прізвище, ім'я, по батькові)

Батько (прізвище, ім'я, по батькові)

Домашня адреса

Телефон

---

1. Як Ви називаєте дитину вдома

---

2. Що ми повинні знати про стан здоров'я Вашої дитини?

---

3. Чим дитина захоплюється?

---

4. Чи боїться чогось Ваша дитина?

---

5. Яким іграм та іграшкам надає перевагу Ваша дитина?

---

6. Яка улюблена книга дитини?

---

7. Що вміє робити самостійно?

---

8. Який режим дня дитини вдома?

---

9. Що може розізлити, стривожити Вашу дитину?

---

10. Коли дитина плаче чи розгнівана, що її заспокоює?

---

11. Як заохочуєте дитину до виконання якихось дій?

---

12. Що вихователь має знати про риси характеру Вашої дитини

РЕКОМЕНДАЦІ БАТЬКАМ ДЛЯ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ

1. **Віддавати дитину в дитячий садочок краще в теплу пору року, коли діти більшість часу проводять на прогулянці.** Так дитині буде легше адаптуватися, оскільки ігри на свіжому повітрі, пісочниця – все дуже нагадує звичні умови її повсякденного життя.
2. **За тиждень-два привчити дитину до режиму, який встановлено в садочку і ввести в раціон дитини блюда, які готують в садочку.** Таким чином на 2 стресових моменти стане менше. Дитина повинна звикнути прокидатися зранку (наприклад, о 7:00), спати вдень з 13:00, снідати і обідати приблизно в той же час, що і в садочку. Тоді їй буде легше звикати до умов садка.
3. **Навички самообслуговування.** Навчіть малюка одягатися, роздягатися, їсти ложкою, відучіть від одноразових підгузків. Звичайно, якщо вам доводиться віддавати дитину в дитсадок в дуже ранньому віці, то ці навички можуть бути ще не сформовані на достатньому рівні. Головне, щоб дитина хотіла і пробувала самостійно одягатись чи їсти, а також вміла попросити про допомогу. Тоді вона комфортніше і впевненіше почуватиметься серед однолітків, серед яких знайдуться ті, що вміють робити це самостійно.
4. **Сформувати позитивну установку на садочок. Це дуже важливий пункт!** Ніколи не лякайте дитину садочком. Такі фрази, як: *«Заспокойся, бо відведу в садок», «От підеш в садочок – побачиш!»* здатні сформувати у дитини установку на те, що в садочку погано і його варто уникати всіма силами. Не використовуйте фрази, які містять негатив для дитини (*«А в садочку тобі доведеться таке їсти!»*). Розповідайте дитині про садочок, гуляйте біля нього, спостерігайте за дітьми на майданчику в дитячому садку, коментуючи все, що побачили.
5. **Не обманюйте дитину!** Говоріть так, як є. Не варто дуже розхвалювати садочок, щоб потім у дитини не було розчарування. *«Так, ти прийдеш в групу, а там багато дітей. Спочатку ти нікого не знатимеш, але вихователька допоможе подружитись і вам буде весело!»*. *«Так, тобі доведеться бути в садочку без мами, я теж буду сумувати за тобою,*

але ввечері я обов'язково за тобою прийду!» – ось так краще розмовляти з дитиною.

6. **Навчіть дитину відпускати маму, гратися самій іграшками.** Звичайно, не у всіх є така можливість, але добре, якщо у дитини є регулярний досвід того, що мама відлучається на декілька годин, а малюк тим часом залишається з татом, бабусею, нянею... Діти, які ніколи не розлучалися з мамою, так само, як і ті, у яких був невдалий досвід такого розлучення, можуть довше адаптовуватися до дитячого садочка.
7. **Навички спілкування.** Покажіть дитині, як ділитися іграшками, як просити іграшку, як звертатися до дорослих. Ці навички пригодяться їй в групі дитсадка буквально з першого ж дня. Для підготовки дитини до дитсадка, відвідуйте групи раннього розвитку, хоча б для того, щоб дитина звикла до дитячого колективу, занять і необхідності слухати і чути дорослого.
8. **Спілкуйтеся з вихователями з повагою і доброзичливо.** Дитина дуже уважно слідкує за вашими емоціями, реакціями, поведінкою. Таким чином, вона ставиться до інших людей так, як ви ставитесь до них, вона переймає ваше ставлення. Тому, прийшовши в дитячий садок вперше, дитина повинна відчувати і зрозуміти, що вихователь – це «добра тьотя», бо мама з нею привітна, спокійна і доброзичлива.
9. **Обов'язково прощайтесь, не тікайте, залишаючи дитину.** Це стосується не тільки дитячого садка, але і будь-яких моментів розлучення. Дитині набагато легше зрозуміти, що мама іде і скоро повернеться, ніж збагнути, куди мама раптово поділася. В останньому випадку діти починають придумувати, що мама покинула їх і більше ніколи не повернеться. Тоді починаються сльози, переживання, істерики, небажання відпускати маму ні на секундочку.
10. **Не порушуйте звички на перших порах, навіть погані (смоктання пальця, соски і т.п.).** Якщо ваш малюк смокче соску, палець чи має ще якусь звичку, не намагайтесь відучити від неї паралельно з вступом до ЗДО. Так ви додаєте ще один стрес вашій дитині. Зачекайте поки дитина адаптується до садочка, тоді займіться звичками. Або ще краще, відучіть від звички заздалегідь, ще до початку відвідування дитсадка.

11. **Дитині більше уваги, тепла, ласки.** Малюку, який почав ходити в дитсадок, приділяйте більше уваги, тепла, ласки, більше обіймайте, демонструйте свою любов, більше часу проводьте разом. Таким чином ви компенсуєте ту нестачу мами протягом дня і ще раз переконуєте, що мама продовжує любити, а не покидає в садочку, бо більше не любить.
12. **Якщо дитині важко розлучатися з мамою, нехай відводить до дитсадка тато, бабуся чи ще хтось.** Хоча б на перших порах.
13. **Пам'ятайте, ДИТИНА ВІДЧУВАЄ ВАШУ ТРИВОГУ!** Тому стояння під дверима групи і прислухання до того, що там відбувається, ходіння навколо садочка і «заглядання у вікна» ні до чого хорошого не приведе. Дитина, котра відчуває мамину тривогу чи страх, починає сама боятися і думати, що в садку з нею може трапитися щось неприємне. Для такої дитини період адаптації може не закінчуватися дуже довго – поки мама не заспокоїться і не відпустить свої переживання.
14. **Приймати почуття дитини. Виключити нотації, переконання...** Якщо дитина плаче в садку, сумує за мамою, ніколи не заперечуйте її почуття, не намагайтесь зразу ж переконати, що ці почуття марні. Просто прийміть їх, покажіть, що ви розумієте, що це нормально так відчувати. Скажіть: *«Так, я бачу, ти дуже сумував / сумувала!» «Тобі було страшно, сумно».*

ДОДАТОК 2.

ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ ГРИ ДИТИНИ ТРЬОХ РОКІВ: ПАРАМЕТРИ ДЛЯ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Перший рівень розвитку гри – відповідає віку від 2,0 до 3,5 років.	
Розподіл ролей	Ролі дітьми не розподіляються; роль виконує той, хто «заволодів» ключовим атрибутом (одягнув білий халат - лікар, взяв ополоник - кухар).
Основний зміст гри	Дія з певним предметом, спрямоване на інших людей («мама» годує дочку-ляльку, неважливо, як і чим).
Рольова поведінка	Роль визначається ігровими діями, але не визначають дії, якщо ролі і навиваються, то не визначають соціальні взаємодії між гравцями.
Ігрові дії	Гра полягає в одноманітному повторенні однієї ігрової дії (наприклад, годування).
Використання атрибутики і предметів-замінників	Використання атрибутики при підказці дорослого.
Використання рольового мовлення	Відсутність рольового мовлення, звернення до гравців на ім'я.
Виконання правил	Відсутність правил
Другий рівень розвитку гри – відповідає віку від 3,5 до 4,5 років.	
Розподіл ролей	Розподіл ролей під керівництвом дорослого, який задає навідні запитання: «Які ролі є в грі? Хто буде грати роль Білочки? Хто хоче бути Лисичкою?» тощо.
Основний зміст гри	Дія з предметом відповідно до реального використання предмета.
Рольова поведінка	Роль називається, виконання ролі зводиться до реалізації дій, пов'язаних з роллю.
Ігрові дії	Розширення спектру ігрових дій (приготування їжі, годування, вкладання спати), ігрові дії фіксовані їх виконанню в реальному житті.
Використання атрибутики і предметів-замінників	Самостійне пряме використання атрибутики (іграшковий посуд, муляжі продуктів, флакончики від ліків тощо).
Використання рольового мовлення	Звернення до граючих за назвою ролі («дочка», «хворий» тощо). Якщо запитати у дитини під час гри: «Ти хто?», назве своє ім'я.
Виконання правил	Правила явно не виділені, але в конфліктних ситуаціях правила перемагають.

ДІАГНОСТИКА ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

(за посібником: Урунтаєва Г. А. Діагностика психологічних особливостей дошкільника: практикум)

Попередня робота:

1. Повторити питання: структура сюжетно-рольової гри в дошкільному віці, розвиток самооцінки в дошкільному віці.
2. Ознайомитися зі схемою аналізу гри і рівня домагань у дітей 3-7 років.
3. Проаналізувати протокол.
4. Окреслити напрямки подальшої роботи вихователя з дітьми, батьками з супроводу ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Орієнтовна схема аналізу гри і рівня домагань у дітей 3-7 років

Особливості ігрової діяльності:

1. Характеристика ролей, які виконує дошкільник у грі:
  - чи називає себе ім'ям дорослого і коли (на початку гри, у процесі, після завершення)? На основі отриманих даних можна зробити висновок про вміння дитини поставити себе на місце іншої людини. Перехід до називання до початку гри («Я буду мамою, лікарем, продавцем») свідчить про появу власне сюжетно-рольової гри;
  - які засоби використовує для реалізації ролі (ігрові дії і предмети, рольове мовлення, міміка, пантоміміка, інтонація)?
  - чи може передати та як відмінні особливості персонажу, чи орієнтується на зовнішні ознаки (білий халат лікаря) або способи взаємин і моральні норми (лікар уважний до пацієнтів)? Якщо дитина передає у грі взаємини людей, то це свідчить про те, наскільки глибоко вона їх усвідомлює;
  - які ролі дитина виконує у грі і яким з них віддає перевагу за змістом (донька, матрос, продавець) і значущості (головні, другорядні)? У цьому виявляються не лише інтереси дитини в тій чи іншій сфері діяльності, але й процеси статевої соціалізації, коли хлопчик не бажає виконувати жіночу роль. Відмітимо дві лінії в розвитку вольової поведінки дошкільників. Перша пов'язана зі збільшенням різноманітності, друга – з більшим розумінням функцій дорослого, коли малюк відкриває для себе за

зовнішніми ознаками людей з властивими їм атрибутами їх внутрішню сутність, смисл і мотиви діяльності.

2. Ставлення до правил гри:

- чи співвідносить дошкільник правила зі взятої на себе роллю, чи діє відповідно до них; як і в яких ситуаціях порушує правила; як реагує на зауваження інших дітей з приводу порушення правил (чи визнає їх справедливість і змінює свою поведінку, наполягає на своєму, йде на конфлікт, виходить з гри, звертається до дорослого тощо); як реагує на порушення правил іншими людьми (робить зауваження, відстоює свій спосіб дій, не помічає тощо); як мотивує необхідність виконувати правила?

Важливо прослідкувати, як дитина мотивує необхідність виконувати правила, підкорюється їм добровільно, чи слідує за виконанням правил партнерами по грі, чи помічає, якщо сам їх порушує. Усвідомлене ставлення до правил – показник високого рівня розвитку гри.

3. Характеристика ігрових дій:

- розгорнутість (детальні чи скорочені з предметами, дії у внутрішньому мисленнєвому плані). Узагальненість дій, протікання їх без опори на предмети – показник високого рівня розвитку гри та уяви;

- чи сформовані у дитини та які ігрові вміння та навички, чи вміє відобразити за допомогою ігрових дій функції дорослого?

- взаємозв'язок ігрових дій дошкільника з мовленням (не пов'язані, супроводжуються завершуються мовленням або плануються в ньому, замінюються словом). Мовлення робить дії узагальненими і забезпечує більш глибоке розуміння дитиною функцій дорослого, роль якого вона виконує;

- чи усвідомлює дитина, що ігрова дія, уявлювана ситуація не є реальною, а умовною – «як будто», «понарошку».

Ігрові предмети, їх характеристика (бажано з'ясувати, яким дитина віддає перевагу, наскільки великим є їх різноманіття, яке використання):

- як вибір предметів пов'язаний з роллю і сюжетом гри (предмет підказує вибір гри чи навпаки)? В останньому випадку можна говорити про планування гри;

- іграшки;

- уявлювані предмети;

- предмети замісники (які предмети і чим замінює дитина, як називає замісники, за чією ініціативою їх використовує – за своєю, однолітка чи дорослого; випадково, наприклад, побачив паличку: «Це буде ложка» або навмисно: «Мені потрібна ложка. Ось паличка підійде»; в яких ситуаціях приймає значення замісників від ровесників?);

- природний матеріал.

5. Характеристика рольових і реальних взаємин між дітьми в грі:

- які норми поведінки і функції дорослих дошкільник відображає у грі?

- за яким приводом виникають реальні взаємини між дітьми (вибір сюжету, розподіл ролей, виконання правил)?

- з яких причин виникають конфлікти в грі та як вони вирішуються?

Бажано прослідкувати, як взаємопов'язані виникнення, розвиток і вирішення конфліктів зі сформованістю у дитини морально-вольових якостей, організаторських умінь і комунікативних навичок.

6. Характеристика сюжетів у іграх дітей:

- наскільки великим є їх різноманітність (слід вказати їх джерело: побутова, професійна діяльність, телепередачі, кіно-мультиплікаційні фільми, літературні твори, розповіді дорослих, власний досвід)? Нагадаємо, що різноманітність сюжетів залежить від віку, знань, інтересів дитини, емоційної привабливості для неї тієї чи іншої сфери діяльності, позиції дорослого;

- як довго дитина розвиває один той самий сюжет? Стійкість сюжету обумовлена розвитком довільності у діяльності, властивостей уваги, вольових якостей: наполегливості, самостійності, цілеспрямованості, а також віком дитини;

- чому виникає гра (під впливом іграшки, дорослого, однолітка, за ініціативою самої дитини)? Про розвиток здатності поставити мету і спланувати гру говорить вміння сформулювати сюжет до початку гри;

- скільки сюжетів та які об'єднує дитина в одній грі? Поєднання декількох сюжетів в один свідчить про багатство знань, уявлень, уяви малюка.

7. Характеристика змісту гри, тобто що відображає у грі (дії з предметами або взаємини дорослих),

Особливості рівня домагань дитини у грі:

- ставлення до ситуації розподілу ролей (проявляє ініціативу, нав'язуючи ролі іншим; береться лише за виконання головних, уникаючи другорядних; відмовляється від головних, що свідчить про низький рівень домагань, боязкість, невпевненість у собі);

- ставлення до виконання незнайомої ролі, відмова від неї – показник низького рівня домагань;

- самостійність: діє сам чи очікує вказівок партнера, чи береться за виконання важких завдань? Таким чином можна встановити рівень цілей, які ставить перед собою дитина;

- реакція на невдачі. Зазвичай рівень домагань знижується при невдачі та підвищується після успіху;

- відповідність взятої на себе ролі реальним умінням, знанням і уявленням дитини. Якщо вона претендує на головні ролі, але не може впоратися з їх виконанням, можна говорити про завищений рівень домагань. Підкреслимо, що подібна ситуація в 3-4 роки найчастіше пов'язана з такими віковими особливостями, як ситуативність поведінки, невміння стримувати себе, несформованість комунікативних умінь і навичок. Стосовно старшого дошкільника слід говорити про недоліки в розвитку самооцінки, довільної регуляції, комунікативних умінь і навичок.

ДОДАТОК 3.

ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ Й УЯВИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Методика вивчення зв'язного мовлення й уяви дошкільників на матеріалі творчого розповідання в дітей 3-7 років

(за посібником: Урунтаєва Г. А. Діагностика психологічних особливостей дошкільника: практикум)

Попередня робота:

1. Повторити питання: розвиток творчої уяви дошкільників, характеристика образів, що виникають, і операції щодо їх створення, розвиток видів і функцій мовлення у дошкільному віці.

2. Ознайомитися з методикою вивчення зв'язного мовлення й уяви дошкільників на матеріалі творчого розповідання в дітей 3-7 років.

3. Проаналізувати протокол проведення методики.

4. Окреслити напрямки подальшої роботи вихователя з дітьми, батьками з супроводу пізнавального розвитку дошкільника.

Матеріал. Тема казки: «Як заблукав маленький гном»; початок казки: «У будинку на краю лісу жив їжак. Кожного ранку він виходив на прогулянку. І ось одного разу ...»; 2-3 предметні картинки або листівки з зображенням тварин.

Хід дослідження. Дитині пропонують з перервою в кілька днів:

1. Придумати казку «Як заблукав маленький гном».

2. Придумати казку разом з вихователем, який починає, а малюк продовжує.

3. Придумати казку з певними героями. Перед малюком кладуть картинки і говорять: «Придумай казку з цими героями».

Схема аналізу дитячих казок:

I. Особливості уяви:

1. Сюжет казки: побутовий, казковий, пригодницький, про тварин тощо. Кількість сюжетних ліній, їх взаємозв'язки. Багатоманітність

сюжетних ліній показує, наскільки дитина може в уяві відійти від дійсності, передбачити розвиток сюжету.

2. Композиція казки: наявність зачину, зав'язки, розвитку сюжету, кульмінації, розв'язки та завершення. Логічна завершеність казки свідчить про те, наскільки дитина розуміє і встановлює взаємозв'язок уявлених подій і їх зв'язок з реальністю.

3. Кількість головних і другорядних персонажів, ступінь розгорнутості їх характеристик. Повнота характеристик героїв свідчить про глибину проникнення в сюжет.

4. Наявність описів зовнішнього вигляду героїв, їх душевних якостей, місця події.

5. Емоційність опису: чи використовує дитина оцінні судження (добрий, поганий, гарний, злий) і відповідні суфікси або уявляє себе як персонажу казки? Емоційність характеризує активність малюка в процесі створення образів.

6. Наявність ідеї казки: наскільки чітко вона сформульована і, таким чином, усвідомлена.

7. Зв'язок казки з набутим досвідом, знаннями (джерела уяви: прочитані книги, телевізійні програми, досвід власної діяльності тощо) свідчить про зв'язок уяви дитини з дійсністю.

II. Особливості мовлення:

1. Зв'язність і послідовність викладу.

2. Види речень (прості, різні види складних), їх співвідношення у мовленні малюка.

3. Пряма і непряма мова, діалоги.

4. Словник: співвідношення різних частин мовлення.

5. Узгодження слів у реченнях.

6. Використання речень з другорядними та однорідними членами.

7. Виразність мовлення (інтонація, темп, ритм, сила голосу), багатство і різноманітність міміки, жестів, пантоміміки.

ДОДАТОК 4.

ОЦІНКА НАВИЧОК ДИТИНИ ТРЬОХ РОКІВ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ДІТЕЙ ГРУПИ РИЗИКУ

Виконує завдання, сидячи за столом з індивідуальною увагою педагога протягом 10 хв.?	
Сортує схожі об'єкти у відповідні функціональні групи.	
Виконує дії самообслуговування (прибирання після гри та їжі, складання одягу)?	
Може опанувати емоції під час взаємодії з іншими?	
Може накреслити пряму, криву, намалювати круг, трикутник, квадрат?	
Знає свій одяг; роздягається, одягається сама?	
Самостійно мие руки, витирає рушником, використовує серветку і хустинку, коли попросять.	
Емоційно адекватно реагує на похвалу і зауваження?	
Може діяти «по черзі» без емоційного протесту?	
Адекватно реагує на спілкування з чужим дорослим?	
Чи намагається дитина організувати дітей на якусь гру?	
Говорить про себе «Я», знає про свою стать, ім'я, прізвище, свою сім'ю?	
Робить прості конструкції з кубиків, паперу, пластиліну за зразком?	
Орієнтується у просторі: знає, де право-ліво, що знаходиться «над», «на», «під» іншими предметами?	
Може застібати і розстібати блискавки, розстібати кнопки?	
Може різати ножицями папір?	
Виконує складні фізичні вправи (стояння на одній нозі, стрибки, ходіння по колоді, по мотузці)?	
Може імітувати рухи іншої людини, показувати щось «ненасправді» (як мити руки – уявно)?	
Імітує усі основні рухів у різних положеннях, на обличчі.	

ДОДАТОК 5.

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ЩОДО ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ІНКЛЮЗІЇ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анкета для педагогів

«Готовність до роботи в умовах інклюзивного навчання»
(за посібником: Інклюзія в ЗДО / Л.А.Швайка, упоряд. Харків :
Вид.група «Основа», 2019. 144с.)

1. Якими знаннями та навичками потрібно володіти педагогові в
інклюзивних умовах?

---

2. Яких труднощів Ви зазнали під час запровадження
інклюзії? _____

---

3. Яка допомога Вам потрібна для реалізації інклюзивної освіти, щоб
вона була успішною? _____

---

4. Як Ви вважаєте, що сприяє поглибленню ваших знань, уявлень про
впровадження інклюзивної освіти в ЗДО (оцінити за 5-бальною шкалою)?

а) ознайомлення з новинками фахових періодичних видань _____

б) методична робота в ЗДО _____

в) відвідування занять колег _____

г) участь у методоб'єднаннях, семінарах, нарадах тощо навчально-
методичного центру _____

д) свій варіант відповіді _____

5. Наскільки Ви бажаєте впроваджувати інклюзивну освіту у Вашій діяльності?

- а) так, дуже бажаю;
- б) бажаю і вже можу поділитися досвідом;
- в) маю таке бажання, але ще не вважаю себе достатнім професіоналом;
- г) бажаю, але насамперед хотів би вивчити досвід колег по роботі, які краще орієнтуються в цій проблемі;
- д) мене задовольняє та система, за якою я працював раніше, і не вважаю за потрібне її змінювати;
- є) свій варіант відповіді _____

6. Чи маєте Ви свою систему впровадження роботи з дітьми з особливими освітніми потребами?

- а) так, активно впроваджую інклюзивну модель та вже маю власну систему;
- б) я роблю перші кроки практичного втілення інклюзивної моделі;
- в) я поки що обмежуюся лише теоретичними питаннями з даної проблеми;
- г) я не впроваджую інклюзивну модель у своїй практиці;
- д) свій варіант відповіді _____

7. На якому рівні Ви б оцінили свою роботу з впровадження інклюзії?

- а) високий;
- б) вищий за середній;
- в) середній;
- г) низький.

Консультація для вихователів

Тема: «Агресивні діти».

Мета заняття – розкрити поняття «агресивні діти», надати їх загальну характеристику, ознайомити вихователів зі шляхами запобігання спалахів агресії, надати рекомендації щодо спілкування з агресивними дітьми в освітньому процесі.

План:

1. Загальна характеристика дітей з агресивною поведінкою.
2. Особливості роботи з ними.
3. Шляхи запобігання в дітей спалахів агресії.

Література:

1. Інклюзія в ЗДО / Л.А. Швайка, упоряд. Харків : Вид.група «Основа», 2019. 144с.

2. Марінушкіна О. Є., Замазій Ю. О. Порадник практичного психолога. Харків : Вид.група «Основа», 2007. 240 с

Зміст заняття

1. Загальна характеристика дітей з агресивною поведінкою

Агресивні діти виявляють деструктивну поведінку, що суперечить нормам і правилам поведінки людей у соціумі, яка чинить шкоду об'єктам нападу (живим і неживим), фізичних і моральних збитків людям або викликає в них психологічний дискомфорт.

У психолого-педагогічних дослідженнях відмічається, що агресивну поведінку дитини можна спостерігати з моменту її народження. Фахівці пов'язують агресивну поведінку немовляти з емоцією гніву, яка є вродженою реакцією на будь-яке відчуття дискомфорту. Серед причин гніву й агресивних проявів дитини першого року життя називають голод, обмеження фізичної свободи, втому. До проявів агресії немовлят належать крик, кусання, тіпання.

На другому році життя дитини агресивні дії можуть бути викликані прагненням до самостійності, прагненням наполягти на своєму. У віці 1,5–2 років незадовільна поведінка дитини більшою мірою залежить від ставлення батьків до неї.

У період дошкільного дитинства, коли починає формуватися досвід соціальної взаємодії з однолітками, агресія починає носити все більш інструментальний характер – з'являються сварки, пов'язані з володінням речами, які до 5 років переростають у фізичні форми агресії. У цьому віці агресивні реакції посилюються через те, що дитина натикається на систему нових для неї заборон і обмежень. Це створює конфліктну ситуацію між спонтанною допитливістю дитини та батьківським «не можна» і призводить до відчуття сильного дискомфорту, який пов'язаний із незадоволенням власних потреб. Неможливість вирішення цього конфлікту спричинює гнів, відчай, агресивну поведінку дитини. Якщо ситуація в сім'ї та батьківська мудрість не будуть сприяти адаптації у нових взаєминах, тоді це може призвести до появи таких порушень, як: втрата апетиту, тривожний сон тощо.

У спілкуванні з агресивними дітьми треба проявляти велику терплячість, витримку і самовладання. Почуття провини, відчуття душевного

дискомфорту, незадоволеність не проходять в агресивних дітей, навіть якщо їм вдається виплеснути на когось свої негативні емоції. Дітям з такою поведінкою слід дати зрозуміти, що дорослий є їхнім союзником у розв'язанні внутрішніх проблем. Агресивні діти мають переконатися в тому, що їх люблять, а їхні вчинки псують враження про них, до того ж не приносять їм полегшення.

Потрібно тактовно й послідовно навчати дитину самоконтролю, внутрішньої сконцентрованості та стриманості. Перевести активність агресивної дитини в конструктивний напрям допоможе вивчення її інтересів і схильностей. Поступове ускладнення завдань, що потребує рішучості, сміливості, швидкої реакції, дасть змогу відвернути дитину від дріб'язкового з'ясування взаємин і переключити на спільну діяльність, успіх якої безпосередньо залежить від уміння співпрацювати з іншими. Також треба налагодити постійне спілкування з родиною агресивної дитини з метою вивчення властивого їй стилю емоційно-ціннісних взаємин і координації зусиль вихователів і батьків щодо єдності вимог у вихованні.

2. Особливості роботи з агресивними дітьми

У взаємодії з агресивними дітьми педагогові треба дотримуватися наступних правил роботи з ними:

- бути уважним до потреб дитини;
- самому надавати приклад неагресивної моделі поведінки;
- бути послідовним у покараннях дитини, карати за конкретні дії;
- покарання не мають принижувати гідність дитини;
- навчати прийнятних для суспільства способів прояву гніву;
- надавати можливості дитині проявляти емоції безпосередньо після фрустраційної події;
- розвивати вміння розпізнавати власний емоційний стан і стан інших людей;
- розвивати здібності до емпатії;
- розширювати репертуар моделей поведінки дитини;
- відпрацьовувати навички реагування в конфліктних ситуаціях;
- навчати брати відповідальність на себе.

До основних принципів спілкування з агресивними дітьми належать такі:

- пам'ятайте, що заборона і підвищення голосу є найменш дієвими способами подолання агресивної поведінки; лише розуміння та подолання її

причин надає можливості її знизити;

- демонструйте дитині особистий приклад ефективної поведінки; за можливості уникайте вибухів гніву або лихослів'я в її присутності;

- важливо, щоб дитина завжди відчувала, що ви її любите, цінуєте і приймаєте; не соромтеся зайвий раз її обійняти або пожаліти, нехай вона бачить, що потрібна й важлива для вас;

- після конфлікту обговоріть із дитиною причини його виникнення, проаналізуйте неправильні дії дитини, що призвели до конфлікту, спробуйте знайти інші можливі способи виходу з конфліктної ситуації.

3. Шляхи запобігання в дітей спалахів агресії

Потрібно зацікавити дитину чимось, відвернути її увагу, з цією метою пригадайте щось кумедне, розвеселіть дитину. Скажіть їй, що вона добра, слухняна і може сама контролювати свої негативні емоції.

Дайте можливість дитині вивільнити негативну енергію за допомогою фізичних вправ (віджимання, перетягування канату тощо).

Використовуйте методи арт-терапії. За допомогою малювання фарбами стан дитини врівноважується, а її енергія спрямовується на творчість. Також дитині можна запропонувати зобразити свій гнів, а потім викинути його, або розмалювати образу яскравими кольорами, інсценувати конфліктну ситуацію, змінюючи ролі винуватця, скривдженого, глядача.

Перемикайте увагу дошкільника на добрий вчинок. Зверніться до нього по допомогу, щоб він розумів, що його люблять, цінують, він є потрібним.

Семінар-практикум для педагогів інклюзивних груп

Тема: «Кожна дитина особлива. Усі діти – рівні!»

Мета – формувати готовність та мотивацію педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Форма проведення – семінар-практикум.

Методи викладання - бесіда, мозковий штурм, тренінгові вправи; індивідуальна та групова робота

План:

1. Вступне слово.
2. Вправа-енергізатор «доторкнутися до зірок».
3. Проективна методика «Хатинка в лісі».

4. Вправа «Особлива дитина».
5. Завдання «Схема досягнень».

Література:

1. Інклюзія в ЗДО / Л.А. Швайка, упоряд. Харків : Вид.група «Основа», 2019. 144с.

Зміст заняття

1. Вступне слово

Проблема навчання й виховання дітей з ООП сьогодні стає надзвичайно актуальною. Освітній інклюзивний простір наразі стає доступним для таких дітей, адже право рівного доступу до якісної освіти та навчання за місцем проживання в умовах ЗДО є правом усіх дітей дошкільного віку. Концепція інклюзивної освіти презентує одне з головних демократичних положень – усі діти є цінними й активними членами суспільства.

Процес інтегрування дітей з особливостями психофізичного розвитку в масові заклади дошкільної освіти активно впроваджується в сучасну освіту. Такий підхід до їх навчання зумовлений різними чинниками, а насамперед тим, що надання освітніх послуг дітям з особливостями психофізичного розвитку в закладах інтернатного типу призводить до зниження в них соціальнокомунікативної компетенції й адаптації загалом.

Таким чином, це доводить, що інтеграція є закономірним етапом розвитку системи спеціальної освіти, який пов'язаний з переосмисленням суспільством і державою ставлення до осіб з особливими потребами, з визнанням їхнього права на одержання рівних з іншими можливостей у різних сферах життя, зокрема й в освіті.

Раннє залучення дітей з порушеннями розвитку до діяльності в колективі здорових однолітків сприяє розвитку в них самостійності, впевненості, сміливості, інших особистісних якостей. Суспільство зобов'язане надати можливості кожній дитині, незалежно від потреб та інших обставин, повною мірою розкрити свій потенціал, приносити користь суспільству й стати повноцінним громадянином.

2. Вправа-енергізатор «Дотягнися до зірок»

Мета – налаштувати вихователів на практичну роботу в групі, покращити енергетичний рівень групи.

Педагогам пропонують потягнутися «до зірок», максимально

підіймаючи руки й тіло догори, водночас їм слід уявляти, як у тіло надходить енергія Всесвіту.

3. Проективна методика «Хатинка в лісі»

Педагогам пропонують сісти так, щоб їм було максимально зручно, заплющити очі та слухати розповідь ведучого: «Уявіть себе на дорозі. Яка вона, з чого зроблена, які відчуття у вас виникають? Навколо Вас ліс: який він, чи є ньому тварини? Ви йдете далі. Чи бачите дорогу перед собою? Яка вона? Ви підходите до будівлі. Яка вона, з чого побудована? Поряд з будівлею стоїть мудрець. Ви дивитеся на нього: який він? Ви розумієте, що цей старий володіє своєю мудрістю світу і зможе відповісти на запитання, яке непокоїть вас найбільше. Ви ставите йому своє запитання. Мудрець дивиться на Вас і заходить в будівлю - зараз він винесе Вам відповідь. Мудрець виходить і дає відповідь. Можливо, це слова, а можливо, це символ, який зрозумілий лише Вам. Ви дякуєте за відповідь, повертаєтесь назад і розплющуєте очі».

Після завершення розповіді педагогам пропонують намалювати побачене. Коли малюнки завершені, вихователі за бажанням описують свої уявлювані образи. На підставі опису психолог інтерпретує отримані результати: дорога – це символ життєвого шляху (легкий – важкий, приємний – неприємний, широкий – вузький тощо), ліс – життєва ситуація (теплі стосунки з оточенням - зелений, молодий, яскравий, світлий ліс, у якому багато тварин, або несприятлива життєва ситуація), будівля – образ «Я» (міцна, світла, красива будівля, що викликає приємні відчуття, свідчить про сформований власний образ, високу самооцінку; особливу увагу звертають на стійкість споруди: стіни, дах, двері, вікна, що може дати інформацію про особисті межі).

4. Вправа «Особлива дитина»

Мета – розвивати у вихователів творчі здібності, долати бар'єри у взаємодії з дітьми, що мають особливі освітні потреби.

Увагу педагогів акцентують на тому, що кожна людина має свої неповторні особливості, так само, і діти з особливими освітніми потребами також різняться між собою, хоча й мають однакові діагностичні порушення. Тому й підхід у вихованні, навчанні, спілкуванні з ними має бути різним у кожному конкретному випадку. І тут педагогам на допомогу приходить їхній творчий потенціал, гнучкість характеру, толерантне ставлення до інших людей. Отже, педагогам пропонують вигадати власну казку про Колобка з

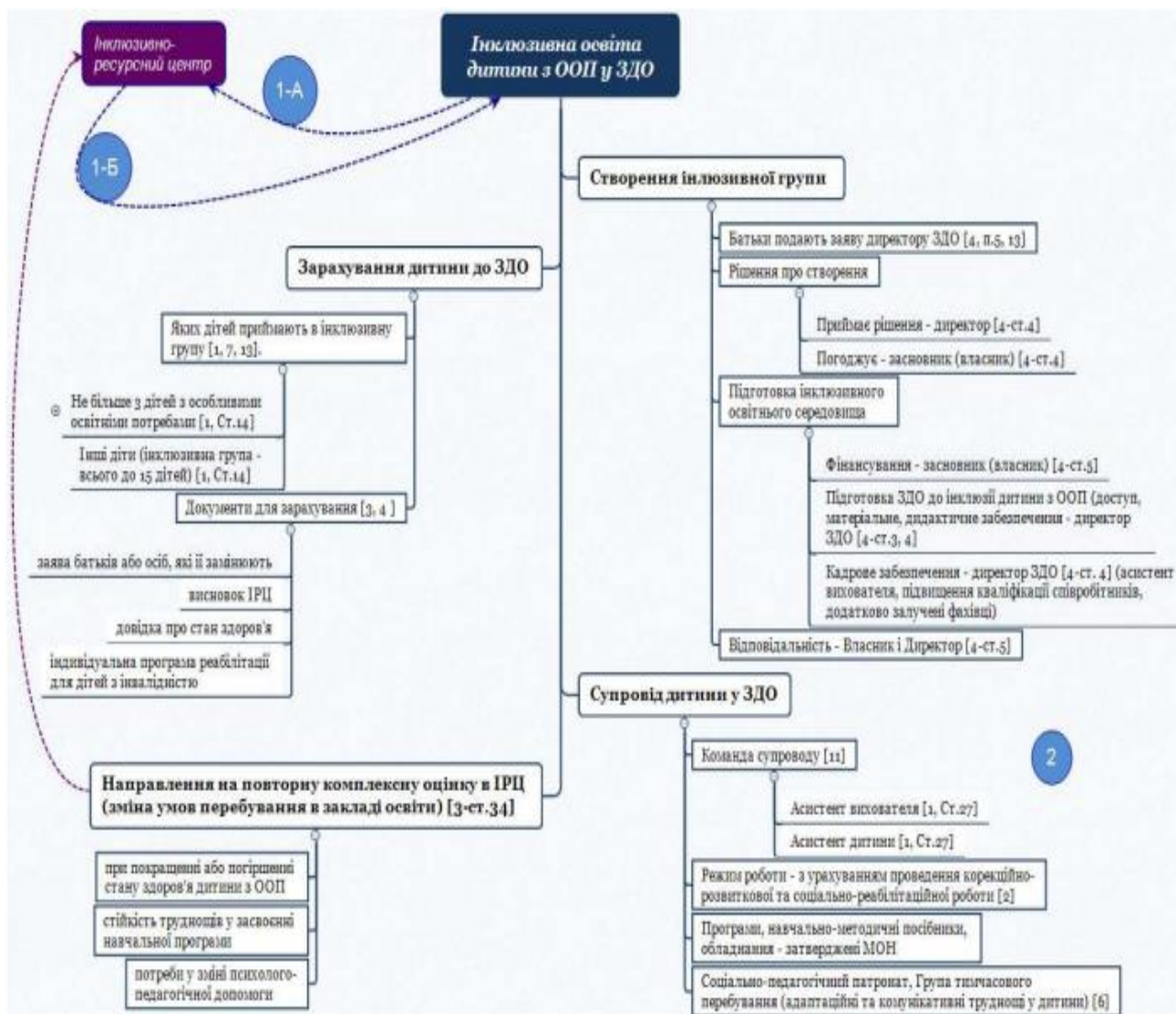
особливими освітніми потребами. Казку педагога складають разом у групі, а потім зачитують вголос. Створені казки та власні враження від виконання завдання в подальшому обговорюють.

5. Завдання «Схема досягнень»

Педагогам пропонують сформулювати і прописати основні цілі, які б вони хотіли досягти в інклюзивній освіті в найближчому році. На другому етапі виконання завдання їм пропонують прописати конкретні дії, які їм необхідно зробити протягом цього року, щоб їх досягти. Завдання обговорюють. Кожен вихователь створює власний алгоритм або схему досягнень.

6. Рефлексія (до 5 хвилин). Учасники також висловлюють свої враження та побажання.

АЛГОРИТМ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ГРУПИ У ЗДО

ДОДАТОК 6.

ОЗНАКИ ОБДАРОВАНOSTІ ДІТЕЙ РІЗНОГО ВІКУ

(за посібником: Туріщева Л.В. Особливості роботи з обдарованими дітьми. Харків : ВГ «Основа», 2008. 122 с.)

Раннє дитинство (1-3 роки). Невгамовна цікавість, нескінченні запитання, вміння стежити за декількома подіями, великий словниковий запас, захопленість словесним розфарбуванням, розвинена мова, вживання складних слів і речень. Підвищена концентрація уваги на чомусь одному, завзятість у досягненні результату в сфері, якою цікавиться, здібності до малювання, музики, лічби, багата фантазія.

Дошкільний період (4-7 років). Відмінна пам'ять, інтуїтивні стрибки, яскрава уява, нечіткість у розмежуванні реальності й фантазії, перебільшені страхи, егоцентризм, тонка моторна координація, віддає перевагу товариству старших дітей і дорослих. Добрий, відкритий, тямущий; чудове володіння мистецтвом мовної комунікації; величезна допитливість, винайдення власних слів, гостре реагування на несправедливість.

Шкільний період (8-17 років). Успіх у багатьох починаннях, високі результати, потреба в колекціонуванні, класифікації, із задоволенням приймає складні й довгострокові завдання, чудове почуття гумору, розвинута оперативна пам'ять, логічне мислення, володіння основними компонентами вміння навчатися, оригінальність словесних асоціацій, побудова чіткого образу майбутньої діяльності.

Дорослий період (після 18 років). Легкість засвоєння нових ідей і знань, комбінування знань оригінальними способами, гнучкість у концепціях, способах дій, соціальних ситуаціях. Дуже добре розвинені навички спілкування, відкритий, дружелюбний, цінує гумор. Жива й безпосередня уява. Не тамує свої почуття та емоції. Активний, наполегливий, енергійний, схильний до ризику. Незалежний у судженнях, поведінці.

ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ БАТЬКІВ «ЧИ ТАЛАНОВИТА ВАША ДИТИНА?»

(за О.М. Сізановим)

(за посібником: Туріщева Л.В. Особливості роботи з обдарованими дітьми. Харків : ВГ «Основа», 2008. 122 с.)

1. Чи знаходила ваша дитина незвичне застосування якомусь предмету?
2. Чи змінює свої схильності?
3. Чи любить малювати абстрактні картинки?
4. Чи любить малювати уявні предмети?
5. Чи подобаються фантастичні історії?
6. Придумує оповідання, вірші?
7. Чи любить вирізати кумедні фігури з паперу?
8. зробила колись те, чого не знала, або те, чого не існує?
9. Чи виникає бажання переробити щось на свій смак?
10. Чи боїться темряви?
11. Чи придумала колись нове слово?
12. Чи вважала, що це слово без пояснень?
13. Чи були спроби переставляти щось (меблі) за своїм смаком?
14. Чи був цей задум вдалим?
15. Чи використовувала предмети, речі не за призначенням?
16. Чи могла ваша дитина ще маленькою вгадувати призначення предметів?
17. У виборі речей керується своїм вибором чи вашим?
18. Чи є у неї світ, в який немає доступу іншим?
19. Чи шукає пояснення тому, чого ще не розуміє?
20. Чи просить пояснити явища довкола?
21. Любить переглядати (читати) книжки без ілюстрацій?
22. Чи створює свої ігри, розваги?
23. Чи пам'ятає свої сни або пережиті враження?

Обробка результатів:

Від 20 до 23 балів: Ваша дитина дуже кмітлива, має власні думки з того чи іншого приводу, їй варто допомагати у цьому.

Від 15 до 19 балів: Ваша дитина не завжди виявляє свої здібності. Вона спритна і кмітлива, лише коли чим-небудь зацікавлена.

Від 9 до 14 балів: У дитини спостерігається кмітливність, достатня для багатьох галузей знань, де власний погляд на речі не обов'язковий. Однак для занять творчою діяльністю їй бракує наполегливості.

Від 4 до 8 балів: Ваша дитина виявляє творче мислення лише при досягненні важливої для неї мети. Вона більш схильна до практичної діяльності.

Менше 4 балів: Дитині не вистачає винахідливості, але вона може досягти успіху як добрий виконавець, навіть у складних професіях.

ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ БАТЬКІВ «ЧИ ДОПОМАГАЄТЕ ВИ СВОЇЙ ДИТИНІ СТАТИ ОБДАРОВАНОЮ ЛЮДИНОЮ?»

(джерело: Тести і поради для роботи з обдарованими дітьми. URL: <https://uspih.school.org.ua/vunderkind-v-rodini-11-37-32-02-02-2021/>)

1. Я відповідаю на всі запитання дитини терпляче й чесно.
2. Серйозні запитання й висловлювання дитини я сприймаю серйозно.
3. Я встановив стенд, на якому дитина може демонструвати свої роботи.
4. Я не сварю дитину за безлад у кімнаті або на столі, якщо це пов'язано з творчим заняттям і її робота ще не закінчена.
5. Я надав (ла) в розпорядження дитини кімнату або частину кімнати винятково для її занять.
6. Я показую дитині, що її люблять такою, якою вона є, а не за її досягнення.
7. Я доручаю дитині посильні клопоти.
8. Я допомагаю дитині складати її особисті плани і приймати рішення.
9. Я беру дитину в поїздки цікавими місцями.
10. Я допомагаю дитині поліпшувати результати її роботи.
11. Я допомагаю дитині вчитися, нормально спілкуватися з дітьми різних соціальних верств.

12. Я встановлюю розумні стандарти поведінки і стежу, щоб дитина їх дотримувалася.
13. Я ніколи не кажу дитині, що вона гірша від інших дітей.
14. Я ніколи не караю дитину приниженням.
15. Я забезпечую дитину книгами та матеріалами для поглиблення її знань.
16. Я привчаю дитину мислити самостійно.
17. Я регулярно читаю дитині.
18. Я привчаю дитину до читання з малих літ.
19. Я спонукаю дитину вигадувати історії та фантазувати.
20. Я уважно ставлюся до індивідуальних потреб дитини.
21. Я щодня знаходжу час, щоб побути з дитиною сам-на-сам.
22. Я дозволяю дитині брати участь у плануванні сімейних справ і подорожей.
23. Я ніколи не сварю дитину за допущені нею помилки.
24. Я хвалю дитину за вивчені вірші, розповіді, пісні.
25. Я навчаю дитину вільно спілкуватися з дорослими будь-якого віку.
26. Я роблю практичні експерименти з метою виявлення пізнавальних інтересів дитини.
27. Я залучаю дитину до участі в різних іграх.
28. Я спонукаю дитину знаходити проблеми і вирішувати.
29. У заняттях дитини я знаходжу щось гідне похвали.
30. Я не хвалю її безпредметно й нещиро.
31. Я чесна (ий) в оцінці своїх почуттів стосовно дитини.
32. Не існує тем, які я повністю вилучаю з обговорення з дитиною.
33. Я даю можливість дитині дійсно приймати рішення.
34. Я допомагаю дитині дійсно бути особистістю.
35. Я допомагаю дитині знаходити телепрограми, які заслуговують на увагу.
36. Я розвиваю в дитині позитивне сприйняття її особистих здібностей.
37. Я ніколи не відмахуюся від невдач дитини, кажучи їй: «Я цього теж не можу».
38. Я заохочую в дитині максимальну незалежність від дорослих.
39. Я вірю в її здоровий глузд, довіряю їй.

40. Я волію, щоб основну частину роботи, за яку взялася дитина, вона виконувала самостійно, навіть якщо я не впевнений у позитивному результаті.

Обробка результатів

0 – 8 балів – найнижчий, мінімальний рівень. Батьки дуже мало цікавляться життям дитини, байдужі до її інтересів, настрою, пригнічують її активність та допитливість.

9 – 20 балів – помірно сприятливий рівень, нижчий від середнього. Батьки підтримують дитину, цікавляться її проблемами, проводять з нею вільний час, але нерегулярно, час від часу.

21–24 бали – середній рівень, загалом сприятливий. Батьки позитивно ставляться до дитини, розвивають її самостійність, цікавляться її захопленнями, вміють заохотити, наштовхнути на нові проблеми.

25 – 36 балів – оптимальний рівень, вищий від середнього. Батьки досить тактовно й терпляче ставляться до надмірної активності дитини, стимулюють проблемність її мислення, розвивають самостійність і незалежність, багато часу проводять разом.

37 – 40 балів – максимально високий рівень. На цьому рівні стимулювання здорового, розумового розвитку поступово перетворилося на так званий «парниковий ефект». Батьки надто опікують свою дитину, їм слід охолодити своє виховне завзяття й дати більшу свободу як їй, так і собі.

ДОДАТОК 7.

ДВАНАДЦЯТЬ ПРИНЦИПІВ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ СХИЛЬНОСТЕЙ У ДІТЕЙ (ЗА ДЖ.ЛАНДРАМ)

(за посібником: Туріщева Л.В. Особливості роботи з обдарованими дітьми. Харків : ВГ «Основа», 2008. 122 с.)

1. Поблажливі батьки, що балують. Поводячись з дитиною як з унікальною особистістю, ви прищепите їй стійке самолюбство і впевненість у собі. Слід враховувати, що таке виховання сприяє вихованню нахабного егоїста.

2. Демонструйте свою незалежність. Активна діяльність батьків сприяє формуванню в дитини тих же поведінкових моделей.

3. Чисельні подорожі та часті переїзди. Нові враження і знайомства позитивно впливають на розвиток відваги, здатності імітувати й учать не боятися невизначених ситуацій.

4. Свобода вчинків і рухів. Дозвольте дітям ризикувати, звичайно, не допускаючи катастрофи. Дитині має бути надана свобода дослідження світу, а батьки відстежують її діяльність, щоб новий досвід не зашкодив життю і здоров'ю дитини.

5. Заохочуйте дитину. Викиньте слово «ні» зі свого лексикону. Розвивайте сильні сторони, не звертаючи увагу на слабкості.

6. Поясніть дитині, що відрізнятись від інших – це чудово. Лідери відрізняються від інших.

7. Надавати перевагу розв'язанню абстрактних проблем. Кращі конструктори, мозаїки-головоломки, відеоігри та радіоконструктори. Розв'язання евристичних проблем розвиває, серед іншого, й інтуїтивні здібності.

8. Книги, фільми й уявлювані герої. Книги і їхнє читання – ключі до успіху в розвитку дитини. Уявлювані герої швидше за все відкриють перед дитиною необмежені перспективи і визволять її енергію.

9. До знань і допитливості слід ставитися з повагою. Діти мають одержувати знання у мистецтві, точних науках, поезії, філософії, оскільки знання породжують ентузіазм.

10. Створюйте дитині оточення, що буде її стимулювати. Слід враховувати, що дитина вбирає в себе все, як губка.

11. Гіперактивність. Висока енергійність і швидкість завжди виграють. Спостерігайте за надто активними дітьми, але не заспокоюйте їх ліками і не карайте. Пам'ятайте, що такою поведінкою керують, але змінити її не можна.

12. Не обмежуйте уяви.

ДОДАТОК 8.

«ЗОЛОТІ ПРАВИЛА ВИХОВАННЯ ЩАСЛИВИХ ДІТЕЙ»

(від американського психолога доктора Віктора Клайна)

1. Не марнуйте часу дитини.

Створивши сприятливе середовище можна підвищити коефіцієнт розумового розвитку маляти на 25-30 одиниць чи, навпаки, знизити його на 50-80 одиниць, якщо життя дитини нудне, одноманітне, безрадісне. Тому не гайте часу. У ранньому дитинстві мозок найкраще сприймає нове, накопичує знання. Пізніше засвоїти їх набагато важче.

2. Формуйте самоповагу.

Власний образ, закріплений свідомістю, є визначальним на роботі, при виборі друзів, у сім'ї. Висока самооцінка додає сміливості, впевненості, вміння ризикувати. Діти повинні усвідомити, що успіх, майбутній добробут залежать від них самих.

3. Навчіть дитину спілкуватися.

Є шість умов, за яких у дитини виробляються корисні навички: щира любов до батьків (дає відчуття захищеності); приязне ставлення до навколишніх (не лише до близьких та рідних); зовнішня привабливість (одяг, манери); можливість спостерігати правильне соціальне спілкування (поведінка батьків, учителів, ровесників); висока самооцінка, а звідси – впевненість у собі; середній (як мінімум) запас слів; вміння підтримувати розмову.

4. Пильнуйте, щоб дитина не стала «телеманом».

Телевізор, відео, ПК, як злі чарівники, здатні красти в неї години, дні й роки. За соціологічними даними маля перебуває перед блакитним екраном в середньому 50 годин на тиждень. Отож на час вступу до школи витратить на сидіння біля екрана часу більше, ніж студент коледжу на чотирирічне навчання. Перегляд телепередач гальмує в дітей розвиток лівої півкулі головного мозку. А нею визначається розвиток мови. Отож з часом у дитини можуть виникнути ускладнення при спілкуванні. «Телемани» стають червоними, їхні дії визначаються миттєвою реакцією, завдаючи шкоди осмисленню та обговоренню події. Телепередачам слід

протиставити заняття спортом, музикою, читанням, корисною домашньою роботою тощо.

5. Виховуйте відповідальність, порядність.

Потрібно не лише пояснювати, що добре, а що – погано, а й закріплювати гарні навички, карати за негідні вчинки. За приклад має слугувати гідна поведінка батьків.

6. Навчити дитину шанувати сім'ю.

Щоб виростити ніжних і люблячих дітей, оточіть їх піклуванням, ласкою з перших днів життя. Гармонійне сімейне життя – це, насамперед, рівноправ'я у стосунках, відповідальність перед коханою людиною, бажання робити для неї добро, ніжність та взаємна повага. Добрі стосунки, любов і повага в сім'ї виховують краще за будь-які лекції.

7. Подбайте про гарне оточення дитини.

Якщо ви живете на соціально-психологічному смітнику, дітям важко буде вийти з нього, розповсюджуючи пахощі троянди. Оточення впливає на моральні орієнтири, поведінку дітей. Тому уважно придивіться, з ким товаришують ваші діти, поцікавтеся репутацією школи, яку вони відвідують.

8. Привчайте дитину до праці.

Певною мірою ви можете запрограмувати життєвий успіх своїх дітей. Отож, подбайте, щоб вони без примусу набули трудових навичок, допоможіть заповнити їхнє життя цікавими й корисними справами, що вимагають певних зусиль на шляху до успіху. Хай вчаться долати труднощі, впевняться, що можуть впоратись з будь-якою справою. Але все це має бути цікавою, захоплюючою грою, а не важкою необхідністю

9. Не робіть за дітей те, що вони можуть зробити самі.

Нехай все перепробують, нехай вчаться на власних помилках. Треба, щоб вони якнайчастіше брали участь у сімейних нарадах. Нехай якнайраніше привчаються робити щось для інших, що в них добре виходить. Спілкуйтеся з дітьми! Якщо у важку хвилину ви опинитеся поруч як друг, а не бос, (так найчастіше буває вдень), дитина, можливо, довірить вам болючу таємницю і прислухається до ваших порад.

10. Будьте вимогливими.

Діти із високою самооцінкою, почуттям власної гідності, вмінням робити щось краще за інших виховуються, як правило, у сім'ях, де до них

ставлять високі вимоги: дотримуватися порядку в домі, організовувати своє дозвілля, гідно поводитися.

Рекомендації батькам щодо виховання дітей

1. Повірте в неповторність своєї дитини ,у те ,що вона-єдина, унікальна, не схожа на жодну іншу і не є вашою точною копією .Тому не варто вимагати від неї реалізації заданої вами життєвої програми і досягнення поставленої вами мети. Дайте їй право прожити власне життя.

2. Дозвольте дитині бути собою, зі своїми вадами, вразливими місцями та чеснотами. Приймайте її такою, якою вона є. Підкреслюйте її сильні властивості.

3. Не соромтеся виявляти свою любов до дитини, дайте їй зрозуміти, що любитимете за будь-яких обставин.

4. Не бійтеся «залюбити» своє маля: саджайте його собі на коліна, дивіться йому в очі, обіймайте та цілуйте, коли воно того бажає.

5. Обираючи знаряддя виховного впливу, удавайтеся здебільшого до ласки та заохочення, а не до покарання та осуду.

6. Намагайтеся щоб ваша любов не перетворювалась на всездозволеність та бездоганність. Встановіть чіткі межі дозволеного (бажано, щоб заборон було небагато-лише найголовніші) і дозвольте дитині вільно діяти в цих межах. Неухильно дотримуйтесь встановлених вами заборон і дозволів.

7. Ніколи не давайте дитині особових негативних оцінювальних суджень «ти поганий», «ти брехливий», «ти злий». Оцінювати треба лише вчинок. Треба казати : «Твій вчинок поганий, але ж ти хороший, розумний хлопчик (дівчинка) і надалі не повинен так робити».

8. Намагайтеся впливати на дитину проханням-це найефективніший спосіб давати їй інструкцію. Якщо прохання не виконується, треба переконатись, що воно відповідає віковій й можливостям дитини. Лише тоді можна вдаватися до прямих інструкцій, наказів, що буде досить ефективним для дитини, яка звикла реагувати на прохання батьків. І тільки в разі відвертого непослуху батьки можуть думати про покарання. Цілком зрозуміло, що воно має відповідати вчинку, а дитина має розуміти, за що її покарали. Батьки самі вирішують, як покарати, але майте на увазі, що фізичне покарання- найтяжчий за своїми наслідками засіб покарання.

Дитина повинна боятися не покарання, а того, що вона може прикро вразити вас. Покараний – вибачений. Сторінку перегорнуто. Про старі гріхи жодного слова! Покарання не повинно сприйматися дитиною, як перевага вашої сили над її слабкістю, як приниження.

9. Не забувайте, що шлях до дитячого серця пролягає через гру. Саме у процесі гри ви зможете передати необхідні навички, знання, поняття, прожиттєві правила та цінності, зможете краще зрозуміти один одного.

10. Частіше розмовляйте з дитиною, пояснюйте їй незрозумілі явища, ситуації, суть заборон та обмежень. Допоможіть їй навчитися висловлювати свої бажання, почуття та переживання, тлумачити поведінку своєю та інших людей.

11. Нехай не буде жодного дня без прочитаної разом книжки (день варто закінчувати читанням доброї, розумної книжки).

12. Розмовляйте з дитиною, розвивайте її мовлення. Щодня цікавтесь її справами, переживаннями, досягненнями.

13. Дозволяйте дитині малювати, ліпити, розфарбовувати, вирізати, працювати з конструктором. Заохочуйте її до цього, створюйте умови.

14. Відвідайте разом театри, музеї (спершу достатньо одного залу, щоб запобігати втомі, а згодом поступово, за кілька разів, слід оглянути всю експозицію), організуйте сімейні екскурсії, знайомлячи дитину з населеним пунктом де ви мешкаєте.

15. Привчайте дітей до самообслуговування, формуйте трудові навички та любов до праці (підтримуйте ініціативу й бажання допомагати вам).

Десять кроків, щоб стати кращими батьками

Крок 1 Любов є найважливішою потребою усіх дітей і однією з основних передумов позитивної поведінки дитини. Батьківська любов допомагає дитині формувати впевненість у собі, викликає почуття власної гідності.

Крок 2. Прислуховуйтеся до того, що говорить Ваша дитина. Цікавтесь тим, що вона робить, відчуває.

Крок 3. Всі взаємостосунки, в тому числі й ті, що будуються на любові й довірі, потребують певних обмежень. Батьки самі мають визначити ці

обмеження для дітей. Пам'ятайте, що порушення дітьми будь-яких обмежень є для них природним процесом пізнання, і не варто це розцінювати як прояв неслухняності. Діти почуваються більш безпечно, коли батьки також дотримуються визначених ними обмежень.

Крок 4. Сміх допомагає розрядити напружену ситуацію. Часом батьки бувають надто серйозними. Це заважає їм сповна відчувати радість батьківства. Вмійте побачити веселі моменти і дозволяйте собі сміх при кожній нагоді.

Крок 5. Намагайтеся побачити світ очима Вашої дитини і зрозуміти її почуття. Пригадайте, як Ви почувалися, коли були дитиною, і яким незрозумілим здавався Вам світ дорослих, коли з Вами поводитися несправедливо.

Крок 6. Хваліть і заохочуйте дитину. Сподівайтесь, що дитина поводитиметься добре. Заохочуйте її докладати зусиль до цього. Хваліть за хорошу поведінку.

Крок 7. Поважайте свою дитину так, як поважали б дорослого. Дозвольте дитині брати участь у прийнятті рішень, особливо тих, що стосуються її. Прислухайтесь до думки дитини. Якщо ви змушені сказати дитині щось неприємне, подумайте, яким чином Ви сказали б це дорослому. Вибачайтесь, якщо вчинили щось неправильно по відношенню до дитини.

Крок 8. Плануйте розпорядок дня дитини. Малі діти почуватимуться більш безпечно, якщо дотримуватимуться чіткого розпорядку дня.

Крок 9. У кожній сім'ї є свої правила. Будьте послідовним в їх дотриманні і намагайтеся виявляти певну гнучкість щодо дотримання цих правил маленькими дітьми. Діти можуть бути введені в оману, якщо одного дня правило виконується, а іншого – відміняється.

Крок 10. Не забувайте про власні потреби. Коли батьківство починає надто нагадувати важку працю, і Ви відчуваєте, що Вам бракує терпіння, приділіть трохи часу лише собі. Робіть те, що приносить Вам задоволення.

Якщо Ви розумієте, що втрачаєте контроль над собою і можете накричати на дитину, образити, принизити чи вдарити її, залиште дитину на кілька хвилин, порахуйте до десяти і заспокойтеся.

Рекомендуємо батькам

Радійте вашому сину, доньці.

Розмовляйте з дитиною турботливим, підбадьорливим тоном.

Коли дитина з вами розмовляє, слухайте уважно, не перебиваючи.

Встановіть чітко визначені вимоги до дитини.

У розмові з дитиною називайте якнайбільше предметів, їхніх ознак, дій з ними.

Ваші пояснення повинні бути простими і зрозумілими.

Говоріть чітко, ясно.

Будьте терплячі.

Спочатку запитуйте «Що», а потім «Навіщо і чому».

Щодня читайте дитині й обговорюйте прочитане.

Заохочуйте в дитині прагнення ставити запитання.

Заохочуйте цікавість, допитливість і уяву вашої дитини.

Частіше хваліть дитину.

Заохочуйте ігри з іншими дітьми. Піклуйтеся про те, щоб у дитини були нові враження, про які вона могла б розповісти.

Намагайтеся, щоб дитина разом із вами щось робила вдома.

Збирайте диски із записами улюблених пісеньок, віршів, казок та мультфільмів дитини: нехай вона слухає і дивиться їх знову і знову.

Намагайтеся виявити цікавість до того, що їй подобається робити (колекціонувати, малювати і т.д.).

Регулярно водіть дитину в бібліотеку.

Будьте прикладом для дитини: нехай вона бачить, яке задоволення ви одержуєте від читання газет, журналів, книг.

Не втрачайте почуття гумору.

Грайте з дитиною в різні ігри.

Чимось займайтеся разом усією родиною.

Допоможіть дитині вивчити її ім'я, прізвище, адресу.

Не рекомендуємо

Не перебивайте дитину, не говоріть, що ви все зрозуміли, не відвертайтеся, поки дитина не закінчила розповідати, – іншими словами, не дайте їй запідозрити, що вас мало цікавить те, про що вона говорить.

Не ставте занадто багато запитань.

Не примушуйте дитину робити те, до чого вона не готова.

Не змушуйте дитину робити що-небудь, якщо вона крутиться, втомилася, засмучена.

Не вимагайте занадто багато – пройде чимало часу, перш ніж дитина привчиться самотійно прибирати за собою іграшки чи упорядковувати свою кімнату.

Не слід постійно виправляти дитину, постійно повторюючи: «Не так, перероби».

Не говоріть: «Ні, вона не червона», краще скажіть: «Вона синя».

Не треба критикувати дитину віч-на-віч, тим більше не слід цього робити в присутності інших людей.

Не треба встановлювати для дитини безліч правил: вона перестане звертати на них увагу.

Не очікуйте від дитини розуміння усіх логічних правил; усіх ваших почуттів; абстрактних міркувань і пояснень.

Не виявляйте підвищеного занепокоєння з приводу кожної зміни в дитині вперед чи деякого регресу.

Не порівнюйте дитину ні з якими іншими дітьми: ні з її братом (сестрою), ні із сусідами, ані з її приятелями чи родичами.

Частіше радьтеся з фахівцями, іншими батьками, читайте книги з питань виховання

Вислови, яких ніколи не повинна чути ваша дитина:

«Підеш в школу, – ще довідаєшся», «Може там з тебе людину зроблять»

«Мені такий хлопчик (таке ледащо...) не треба ...!»

«Вчитель не такий», «Клас не підходящий, – не такий, як сусідній», «Школа взагалі гірше, ніж та (якась!)»

«Перестань! Сядь і посидь! Набрид, мотаєшся отут перед очима!»

«Дай здачі, чого сидиш?», «Вдома ти он яка швидка, а як без мене, то нічого не варта...»

«А чого від нього чекати гарного? Він же...»

«То й що, що вчителька казала писати ось тут, а я тобі кажу...», «Хай собі каже вчителька, а в нас немає часу ходити на вулицю, дивитись на ту берізку... Ще чого!..»

«І що ти за дитина така! Он у інших діти як діти...»

«Поклади на місце! Пам'ятаєш, як минулого разу... Втомилася я вже прибирати після тебе...»

«І коли ти вже... До тебе треба п'ять няньок, щоб витримати...», «Скільки це може продовжуватися...»

«Ти в мене найкраща, найгарніша, не те що та Тетянка... Ніколи нічого в неї нема: ні фарб, ні клею.. Не дружи з нею...».

Вислови, які хотіла б почути ваша дитина:

«Ти мені дуже допоміг!» «Ти нас так порадувала! Ми знаємо, що ти нас не підведеш!»

«Я подумала, а що як нам зробити отак... Знаєш, а в бабусі виходить саме так, як ми хочемо, але вона робить трохи інакше...»

«Я тебе так люблю... Ти нам дуже потрібна...»

«Ми з татом хочемо, щоб ... , тому, що....»

«Я в тебе вірю...», «Подумай ще раз,... я теж колись зробила таку саму помилку...»

«Якщо вчителька саме так просила написати, то звичайно, звісно ж...»

«А ти подякувала Сергійку за фарби?... А чому ти не запропонував Толі свою допомогу.... Я зробила б так...»

«Колись давно я теж була у схожій ситуації... Знаєш, я подумала, може й тобі так зробити...»

«Давай з татом порадимося... Разом ми вигадаємо найкращий вихід...»

«Мені було б приємно, якби ти... А бабуся мені вже давно казала, що дуже зраділа б, якби..»

«У тебе сьогодні такий войовничий настрій... То може оголосимо війну бруду й пилу ... Допоможеш мені...»

«В тебе таке непросте домашнє завдання. Ти розумний хлопчик, впорався. Але додавши ще й охайності, вийде ідеально... Що, як ми зробимо так...»

«Пам'ятаєш, як минулого разу я тебе хвалила, мені так сподобалось. Зроби й цього разу так, щоб я тебе похвалила...»

Пам'ятка батькам обдарованих дітей

❖ Підтримуйте здібності дитини до творчості й виявляйте співчуття до ранніх невдач. Уникайте негативної оцінки творчих спроб дитини.

❖ Будьте терпимі до несподіваних ідей, поважайте допитливість ідеї дитини. Намагайтесь відповідати на всі запитання, навіть якщо вони вам здаються безглуздими.

❖ Залишайте дитину одну і дозволяйте їй, якщо вона бажає, самій займатися своїми справами. Надлишок опіки може обмежити творчість.

❖ Допомагайте дитині формувати її систему цінностей, не обов'язково засновану на її системі поглядів, щоб вона могла поважати себе і свої ідеї поряд з іншими ідеями та їх носіями.

❖ Допомагайте дитині долати розчарування і сумніви, коли вона залишається сама в процесі не зрозумілого ровесникам творчого пошуку: нехай дитина збереже свій творчий імпульс.

❖ Поясніть, що не на всі запитання дитини завжди можна відповісти однозначно. Для цього потрібен час, а з боку дитини – терпіння. Вона має навчитися жити в інтелектуальному напруженні, не відкидаючи своїх ідей.

❖ Допомагайте дитині цінувати в собі творчу особистість. Однак її поведінка не має виходити за межі пристойного.

❖ Допомагайте дитині глибше пізнати себе. Виявляйте симпатію до її перших спроб виразити таку ідею словами і зробити зрозумілою для оточення.

Як виховати щасливу дитину: 6 дієвих порад

Кожен з батьків бажає зробити все, щоб його дитина росла щасливою. Експерти з дитячого виховання стверджують, що щастя дитини залежить не від зовнішніх причин, а від внутрішніх якостей. Від яких саме та яким чином їм навчити з дитинства – читайте в статті.

Що потрібно дитині для щастя

Сучасні батьки мають безліч можливостей потішити своїх дітей – купувати різноманітні іграшки, водити в місця для розваг, передбачати найменші бажання. Але, на думку Едварда Гелоеула, дитячого психотерапевта та автора книги «Дитяче коріння дорослого щастя», маленьких дітей не можна надмірно розпещувати й дарувати їм лише позитивні емоції. Адже вони можуть вирости й перетворитись в знуджених та байдужих підлітків. Гелоеул наголошує, що основу щастя дорослої людини формують внутрішні якості та вміння, які необхідно прищеплювати дитині з дитинства.

Набагато важливіше навчити малюка готовності до життєвих злетів і падінь, аніж перетворювати його життя на безкінечну розвагу й всіляко оберігати від негативного досвіду. Щоб прищепити дитині внутрішню силу та мудрість, потрібні батьківське терпіння, гнучкість, а також безумовна любов. А для цього зовсім необов'язково бути експертом з дитячої психології. Скористайтеся наступними порадами, які допоможуть вам виростити вашого малюка щасливим.

«Зчитуйте» емоції свого малюка

Приблизно в 5-6 місяців малюк вже вміє відтворювати цілу гаму емоцій. На його обличчі з'являється широка посмішка, коли ви заходите до кімнати. А якщо сховаєте його улюблену іграшку, у відповідь отримаєте невдоволений плач. Дуже часто емоції змінюються настільки швидко, що ви навіть не встигаєте на них реагувати.

Ліза Еліот, експерт з педіатричної нейробіології та авторка книги «Що відбувається всередині? Як мозок й мислення розвиваються в перші 5 років життя», пояснює, чому емоції немовлят такі нестійкі. Справа в тому, що кора головного мозку дитини ще не сформована до кінця. В процесі дорослішання її функціональність розшириться, й малюк навчиться контролювати свій настрій та реакцію на зовнішні подразники.

Дітки раніше вчать показувати невдоволення, аніж радість. Тому інколи вам здаватиметься, що ваша дитини частіше нещасна, а не задоволена. Це нормально – плач й незадоволена міміка сигналізують про те, що малюка щось печалить.

Експерти стверджують, що в перші місяці життя мама вчиться розрізняти до 40 видів плачу своєї дитини. Адже вона може плакати від

голоду, болю чи нудьги. За якими ознаками можна швидко розпізнати причину невдоволення малюка? Пол Холінджер, професор психіатрії з Чикаго, радить батькам звертати увагу на брови, рот та звуки. Якщо дитині боляче, вона плакатиме, брови складе «дашком», а кінчики губ опустить вниз. Якщо ж вона сердиться, то, замість плакати, закричить, насупить брови, стисне губи, а її личко почервоніє.

Немовлят легко засмутить, а потім й розлютить майже будь-який неприємний зовнішній подразник – гучний шум або яскраве світло. Окремі дітки демонструють своє невдоволення по-різному. Деякі гірко плачуть, інші просяться на ручки. Згодом ви навчитеся розрізняти, як емоції вашого малюка пов'язані з його настроєм.

Грайтесь разом

Стати причиною посмішки малюка може і яскрава іграшка, і смачні ласощі. Але саме ви можете зробити його набагато щасливішим. Гелоеуелл радить проводити більше активного часу зі своїми дітьми. Грайтесь з ними, пустуйте, розважайтесь. Це допоможе налагодити міцний емоційний зв'язок.

Спільні ігри не лише дарують радість, а й допомагають дитині визначитися з уподобаннями. Саме під час гри дитина зможе зрозуміти, чим їй подобається займатись. Комусь імпонують заняття з кубиками або конструктором, хтось більше любить возитися з іграшковим посудом та продуктами. Можливо, з цих вподобань складуться інтереси, які супроводжуватимуть вашого сина чи дочку протягом всього життя.

Дозвольте дитині інколи сумувати

Деякі батьки помилково намагаються за будь-яку ціну зробити свою дитину щасливою. Вони потурають всім бажанням й проханням, захищають від будь-яких негативних факторів тощо. Вчиняючи так, вони продукують у дітей ілюзію, що все й завжди їм вдаватиметься легко й без зусиль. А ще не дають малюкові можливості самостійно вирішувати проблеми чи міркувати над своїми негативними емоціями.

Дитина повинна знати, що іноді бути сумним або засмученим – нормально. Якщо кожного разу бурхливо реагувати на плач малюка або його невдоволення в цей момент, він виросте з думкою «Сумувати – погано, я повинен завжди бути задоволеним й радісним».

Бонні Гарріс, лектор й авторка книги «Коли діти керують нами», радить батькам зняти з себе відповідальність за щастя й будь-які інші почуття дитини. Вона вправі самостійно вирішувати, які емоції відчувати в певний момент. Навчивши сина чи дочку тамувати різні емоції, ви підвищите рівень їхнього емоційного інтелекту. Це стане своєрідною профілактикою депресій та пригніченого настрою в підлітковому періоді й дорослому віці. Діти, батьки яких «дозволяли» їм відчувати повний спектр емоцій та почуттів, стійкіше переносять неминучі життєві невдачі й труднощі.

Дозволяйте помилятись

Гелуел запевняє: чим більше навичок дитина засвоїть самостійно, тим щасливішою вона буде. Коли малюк робить перші кроки чи, наприклад, розуміє, як донести ложку до рота, в його характері стверджуються наполегливість й старанність. Кожне нове вміння приносить відразу декілька очок в «скарбничку щастя»:

- радість від успіху, здобутого власними зусиллями;
- визнання й захоочення від близьких;
- відчуття контролю над своїм життям – «я зможу, якщо докладу зусиль».

Останній фактор особливо важливий для досягнення щастя. Діти, замість яких в дитинстві надто багато робили інші, не мають досвіду власних досягнень. Вони неамбіційні й не впевнені в своїх можливостях.

Вчіть долати труднощі

Це правило виникає з попереднього. Перші півроку свого життя малюк несамостійний, тому дорослим необхідно своєчасно задовольняти його потреби та бажання. Але, починаючи з 6-місячного віку, трохи ослабте свою увагу.

Кері Мейсія Уорнер, психолог та фахівець з дитячих психічних та емоційних розладів, рекомендує не кидатись до дитини відразу, варто їй заплакати. Іноді потрібно давати їй трохи «виплакатися» – це необхідна умова, щоб навчити дитину долати труднощі. Одночасно з тим важливо, аби малюку в цілому вистачало уваги та любові.

Доктор Кері згадує про помилку багатьох люблячих батьків. «Батьки намагаються весь час догоджати дитині, щоб вона почувалась щасливою.

Але діти повинні вчитись витримувати деякі труднощі й дискомфорт. Дозвольте їм боротися й подужати самотійно».

Перший рік життя сповнений нових умінь й досягнень. Дітки вчаться п'ястися до предметів, повзати, сидіти, розмовляти й ходити. Чим більше в них буде самотійних досягнень, тим впевненішими й щасливішими вони виростуть. Не поспішайте простягнути дитині іграшку, до якої вона намагається дотягнутися. Дозвольте зробити це самій і обов'язково підбадьорте.

Не завжди все складається з першого разу, особливо у маленьких діточок. Гелюелл говорить про те, що на шляху до щастя негативний досвід також важливий. Невдачі та розчарування зміцнюють внутрішню силу дитини й спонукають її намагатись знову й знову.

Навчайте власним прикладом

Позитивність та рівень щастя дитини залежить від її темпераменту та генетичної схильності. Та набагато більше впливає емоційна та психологічна атмосфера у сім'ї. Боб Мюррей, доктор філософії та автор книги «Виховання оптимістичної дитини», говорить про те, що у депресивних й похмурих батьків найчастіше виростають «нещасні» діти. Якщо ж батьки щасливі й мають гарні стосунки, то й діти зазвичай почувуються щасливими.

Дора Вонг, професор психіатрії із Нью-Мехіко, у своїх дослідженнях довела – темперамент й настрій батьків впливає на дитину не лише генетично. Навіть немовлята «копіюють» емоційний стан мами й тата, активуючи при цьому особливі нейронні зв'язки головного мозку. Якщо мама щаслива та спокійна, посміхається дитині, то й дитина посміхатиметься у відповідь. А її мозок «налаштується» на легкість і гарний настрій.

Дотримуючись цих порад, ви закладете міцний фундамент для щастя своєї дитини. Однак не забувайте, що основу ваших стосунків з дітьми повинні складати любов, міцні емоційні зв'язки та підтримка. Тоді малюк зможе засвоїти всі необхідні йому навички й розвинути внутрішні якості.

ДОДАТОК 9.

СХЕМА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ДИТИНУ-ВИПУСКНИКА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1. Загальні відомості:

- прізвище, ім'я, ЗДО, група;
- скільки років перебуває у ЗДО;
- як адаптувалася.

2. Засвоєння дитиною програми ЗДО:

- володіння навичками самообслуговування;
- засвоєння дитиною кожного розділу програми;
- рівень розвитку мовлення та орієнтації у навколишньому середовищі;
- ставлення дитини до невдач у засвоєнні знань і вмінь.

3. Працездатність та поведінка дитини:

- розуміння і виконання дитиною вимог вихователя;
- участь у спільній діяльності групи;
- стан працездатності дитини (темп роботи, доведення розпочатої роботи до завершення, що втомлює дитину).

4. Рівень розвитку та особливості пізнавальної сфери (мовлення, уваги, відчуттів, сприйняття, мислення, пам'яті, уяви).

5. Прояви особливостей емоційно-вольової сфери.

6. Характеристика особистості дитини:

- загальний рівень розвитку;
- місце дитини у системі взаємин з однолітками;
- позитивні та негативні риси темпераменту і характеру;
- інтереси, нахили та здібності.

7. Готовність дитини до школи.

8. Загальний висновок.

Щоденник спостережень (схема)

№ п/п	Прізвище, ім'я, дитини	Вік	Дата, час, місце	Мета спостереження	Факти спостереження	Аналіз спостереження	Висновки, рекомендації

ДОДАТОК 10.

ПРОЕКЦІЯ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА ПРАМІДУ НАВЧАННЯ

ДОДАТОК 11.

РОБОЧІ МАТЕРІАЛИ ДО СТВОРЕННЯ ІПР ДЛЯ ДОШКІЛЬНИКА З ООП

Сильні сторони дитини з ООП

Загальні сильні сторони

Працює чи грає самостійно	
Зацікавлений в тому, щоб робити добре	
Розуміє і встановлює цілі	
Бажає / хоче вивчити нові речі	
Запитує про допомогу, коли це потрібно	
Працює і веде себе добре у групі	
Працює і веде себе добре «один на один»	
Вміє висловлювати думки	
Приймає розчарування / помилки і може рухатися далі	
Має пристрасті та захоплення	
Може планувати наперед	
Приймає альтернативи (робить вибір)	
Є допитливим і творчим	
Має навички вирішення проблем	

Соціальні сильні сторони

Може ділитися, дотримуватися черги, домовлятися	
Шукає соціальної взаємодії	
Просить про допомогу та заспокоєння, коли це потрібно	
Втішає та пропонує допомогу, коли це потрібно	
Приймає особисту відповідальність за дії (добре і погано)	
Має хороше відчуття гумору	
Не слідує за натовпом (протистоїть тиску однолітків)	
Добре стежить за правилами та процедурами	
Погоджується зі зміною діяльності	
Вміє дружити і берегти стосунки	
Правдивий і чесний	
Має позитивні стосунки з дорослими	
Показує співчуття та чутливість до інших	
Любить допомагати іншим	
Правильно реагує, коли розчарований (не агресивний)	

Мовлення: сильні сторони

Вміє висловлювати потреби, бажання та ідеї в усній формі	
Використовує слова і фрази під час розмови	
За відсутності мовлення користується жестами	
Розуміє жарти, каламбури та загадки	
Можна говорити про події в правильному та логічному порядку	
Розуміє розповідь	
Використовує граматику, відповідну віку	
Має і використовує зростаючий словниковий запас	
Дитині цікаво слухати казки, історії, пісні	
Бере участь у діалозі вдома, в освітньому закладі та з друзями	
Відповідає на уточнюючі запитання в діалозі (хто, що, коли, куди, або про послідовність)	

Особливості організації розвиваючого освітньогосередовища у ЗДО (адаптації і модифікації)

Врахування особливих освітніх потреб:

- Потребує візуального супроводу навчання
- Потребує індивідуального супроводу асистентом дитини
- Потребує особливого рухового режиму

Організація навчання

- Потребує адаптації – індивідуальні заняття
- Може займатися у мікрогрупі
- Короткотривале перебування у групі
- Окреме обладнане робоче місце
- Дитина сидить біля вихователя
- Асистент знаходиться поруч з дитиною
- Збільшена відстань до інших дітей
- Виділити місце для усамітнення
- Уникати розташування робочого місця дитини поруч з вікнами, дверима чи іншими подразниками
- Індивідуалізований розклад занять дитини

Сенсорні потреби

- Режим носіння окулярів
- Режим носіння слухового апарату
- Врахування можливості сенсорних перевантажень
- Врахування сенсорного пошуку (кабінет сенсорного розвантаження)
- Необхідність роботи в тиші
- Необхідність врахування режиму освітлення

Матеріал та обладнання

- Візуальний розклад
- Спеціальні матеріали для слабозорих
- Тримачі, затискачі для роботи за столом
- Індивідуальні картки
- Засоби альтернативної комунікації PECS
- Жетонна система
- Спортивний куточок для рухового розвантаження

Інше _____

Підтримка позитивної поведінки дитини

- Часті перерви
- Близький безпосередній контроль
- Розміщення дитини у зручному місці
- Чітке визначення очікувань
- Позитивні підкріплення
- Надання можливості порухатися
- Надання можливостей для вибору й альтернатив
- Розбити виконання завдань до ____ хвилин

Ступінь допомоги при виконанні завдань

- Потребує фізичної допомоги
- Потребує візуальних підказок
- Потребує слухових підказок
- Потребує індивідуального дублювання фронтальних інструкцій
- Потребує додаткової демонстрації зразка дії (моделювання)

ДОДАТОК 12.

ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ У СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

згідно ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» з урахуванням правок (код УКНД 01.140.40)

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги: один автор	<ul style="list-style-type: none"> – Бичківський О.О. Міжнародне приватне право : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 82 с. – Бондаренко В.Г. Немеркнуча слава новітніх запорожців: історія Українського Вільного козацтва на Запоріжжі (1917-1920 рр.). Запоріжжя, 2017. 113 с. – Бондаренко В.Г. Український вільнокозацький рух в Україні та на еміграції (1919-1993 рр.) : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 600 с. – Вагіна О.М. Політична етика : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 102 с. – Верлос Н.В. Конституційне право зарубіжних країн : курс лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 145 с. – Горбунова А.В. Управління економічною захищеністю підприємства: теорія і методологія : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 240 с. – Гурська Л.І. Релігієзнавство : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : ЦУЛ, 2016. 172 с. – Дробот О.В. Професійна свідомість керівника : навч. посіб. Київ : Талком, 2016. 340 с.
Два автори	<ul style="list-style-type: none"> – Аванесова Н.Е., Марченко О.В. Стратегічне управління підприємством та сучасним містом: теоретико-методичні засади : монографія. Харків : Щедра садиба плюс, 2015. 196 с. – Батракова Т.І., Калюжна Ю.В. Банківські операції : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 130 с.

	<ul style="list-style-type: none"> - Білобровко Т.І., Кожуховська Л.П. Філософія науки й управління освітою : навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельницький, 2015. 166 с. - Богма О.С., Кисильова І.Ю. Фінанси : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 102 с. - Горошкова Л.А., Волков В.П. Виробничий менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 131 с. - Гура О.І., Гура Т.Є. Психологія управління соціальною організацією : навч. посіб. 2-ге вид., доп. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 212 с.
Три автори	<ul style="list-style-type: none"> - Аніловська Г.Я., Марушко Н.С., Стоколоса Т.М. Інформаційні системи і технології у фінансах : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2015. 312 с. - Городовенко В.В., Макаренков О.Л., Сантос М.О. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 206 с. - Кузнецов М.А., Фоменко К.І., Кузнецов О.І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2015. 338 с. - Якобчук В.П., Богоявленська Ю.В., Тищенко С.В. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2015. 476 с.
Чотири і більше авторів	<ul style="list-style-type: none"> - Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : станом на 10 жовт. 2016 р. / К.І. Беліков та ін. ; за заг. ред. О.М. Литвинова. Київ : ЦУЛ, 2016. 528 с. - Бікулов Д.Т, Чкан А.С., Олійник О.М., Маркова С.В. Менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 360 с. - Операційне числення : навч. посіб. / С.М. Гребенюк та ін. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 88 с. - Основи охорони праці : підручник / О.І. Запорожець та ін. 2-ге вид. Київ : ЦУЛ, 2016. 264 с. - Клименко М.І., Панасенко Є.В., Стреляєв Ю.М., Ткаченко І.Г. Варіаційне числення та методи оптимізації : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 84 с.

<p>Автор(и) та редактор(и)/упорядники</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Березенко В.В. PR як сфера наукового знання : монографія / за заг. наук. ред. В.М. Манакіна. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 362 с. - Бутко М.П., Неживенко А.П., Пепа Т.В. Економічна психологія : навч. посіб. / за ред. М.П. Бутко. Київ : ЦУЛ, 2016. 232 с. - Дахно І.І., Алієва-Барановська В.М. Право інтелектуальної власності : навч. посіб. / за ред. І.І. Дахна. Київ : ЦУЛ, 2015. 560 с.
<p>Без автора</p>	<ul style="list-style-type: none"> - 25 років економічному факультету : історія та сьогодення (1991-2016) : ювіл. вип. / під заг. ред. А.В. Череп. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 330 с. - Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. В.І. Галана ; уклад. Ж.В. Удовенко. Київ : ЦУЛ, 2016. 320 с. - Миротворення в умовах гібридної війни в Україні : монографія / за ред. М.А. Лепського. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2017. 172 с. - Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / за ред.: С.О. Якубовського, Ю.О. Ніколаєва. Одеса : ОНУ, 2015. 306 с. - Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / за заг. ред. Т.А. Латковської. Київ : ЦУЛ, 2017. 176 с. - Службове право: витоки, сучасність та перспективи розвитку / за ред.: Т.О. Коломoeць, В.С. Колпакова. Запоріжжя, 2017. 328 с. - Сучасне суспільство : філософсько-правове дослідження актуальних проблем : монографія / за ред. О.Г. Данильяна. Харків : Право, 2016. 488 с. - Адміністративно-правова освіта у персоналіях : довід. / за заг. ред.: Т.О. Коломoeць, В.К. Колпакова. Київ : Ін Юре, 2015. 352 с. - Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 5-6 жовт. 2017 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 216 с.

	<ul style="list-style-type: none"> - Країни пострадянського простору : виклики модернізації : зб. наук. пр. / редкол.: П.М. Рудяков (відп. ред.) та ін. Київ : Ін-т всесвітньої історії НАН України, 2016. 306 с. - Антологія української літературно-критичної думки першої половини ХХ століття / уряд. В. Агеєва. Київ : Смолоскип, 2016. 904 с.
Багатотомні видання	<ul style="list-style-type: none"> - Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І.М. Дзюба та ін. Київ : САМ, 2016. Т. 17. 712 с. - Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2009. Т. 2 : Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / заг. ред. Ю.П. Битяк. 576 с.
Автореферати дисертацій	<ul style="list-style-type: none"> - Бондар О.Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2005. 20 с. - Гнатенко Н.Г. Групи інтересів у Верховній Раді України : сутність і роль у формуванні державної політики : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2017. 20 с. - Кулініч О.О. Право людини і громадянина на освіту в Україні та конституційно-правовий механізм його реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Маріуполь, 2015. 20 с.
Дисертації	<ul style="list-style-type: none"> - Авдєєва О.С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.) : дис. ... канд. іст. Наук : 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016. 301 с. - Левчук С.А. Матриці Гріна рівнянь і систем еліптичного типу для дослідження статичного деформування складених тіл : дис. ... канд. фіз.-мат. наук : 01.02.04. Запоріжжя, 2002. 150 с. - Вініченко О.М. Система динамічного контролю соціально-економічного розвитку промислового підприємства : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Дніпро, 2017. 424 с.
Законодавчі та нормативні документи	<ul style="list-style-type: none"> - Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.

	<ul style="list-style-type: none"> - Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. <i>Голос України</i>. 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22. - Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-VI. <i>Відомості Верховної Ради України</i>. 2011. № 48-49. Ст. 536. - Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2017. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 15.07.2022). - Деякі питання стипендіального забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 р. № 1050. <i>Офіційний вісник України</i>. 2017. № 4. С. 530–543. - Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017-2020 роки : Указ Президента України від 21.02.2017 р. № 43/2017. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2017. 23 лют. (№ 35). С. 10. - Про затвердження Вимог до оформлення дисертації : наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2017 р. № 40. <i>Офіційний вісник України</i>. 2017. № 20. С. 136–141. - Інструкція щодо заповнення особової картки державного службовця : затв. наказом Нац. агентства України з питань Держ. служби від 05.08.2016 р. № 156. <i>Баланс-бюджет</i>. 2016. 19 верес. (№ 38). С. 15–16.
<p style="text-align: center;">Архівні документи</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Лист Голови Спілки «Чорнобиль» Г.Ф. Лепіна на ім'я Голови Ради Міністрів УРСР В.А. Масола щодо реєстрації Статуту Спілки та сторінки Статуту. 14 грудня 1989 р. <i>ЦДАГО України</i> (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2612. Арк. 63, 64 зв., 71. - Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки. <i>ЦДАВО України</i> (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 1061. Оп. 1. Спр. 8–12. Копія; Ф. 1063. Оп. 3. Спр. 1–3. - Наукове товариство ім. Шевченка. <i>Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України</i>. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 1–7.

<p>Патенти</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Люмінісцентний матеріал: пат. 25742 Україна : МПК6 C09K11/00, G01T1/28, G21H3/00. № 200701472; заявл. 12.02.07; опубл. 27.08.07, Бюл. № 13. 4 с. - Спосіб лікування синдрому дефіциту уваги та гіперактивності у дітей: пат. 76509 Україна. № 2004042416; заявл. 01.04.2004; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.
<p>Препринти</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Панасюк М.І., Скорбун А.Д., Сплошной Б.М. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль : Ін-т з проблем безпеки АЕС НАН України, 2006. 7, [1] с. (Препринт. НАН України, Ін-т проблем безпеки АЕС; 06-1).
<p>Стандарти</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. [Чинний від 2010-02-18]. Вид. офіц. Київ, 2010. 16 с. (Інформація та документація). - ДСТУ ISO 6107-1:2004. Якість води. Словник термінів. Частина 1 (ISO 6107-1:1996, IDT). [Чинний від 2005-04-01]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2006. 181 с. - ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ). [На заміну ДСТУ3582-97; чинний від 2013-08-22]. Вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 15 с. (Інформація та документація).
<p>Каталоги</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Історико-правова спадщина України : кат. вист. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В.Г. Короленка; уклад.: Л.І. Романова, О.В. Земляніщина. Харків, 1996. 64 с. - Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області : кат.-довід. / авт.-упоряд.: М. Зобків та ін. ; Упр. культури Львів. облдержадмін., Львів. іст. музей. Львів : Новий час, 2003. 160 с.
<p>Бібліографічні покажчики</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Боротьба з корупцією: нагальна проблема сучасності : бібліогр. покажч. Вип. 2 / уклад.: О.В. Левчук, відп. за вип. Н.М. Чала ; Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 60 с.

	<ul style="list-style-type: none"> – Микола Лукаш : біобібліогр. покажч. / уклад. В. Савчин. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 356 с. (Українська біобібліографія ; ч. 10). – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича в незалежній Україні : бібліогр. покажч. / уклад.: Н.М. Загородна та ін.; наук. ред. Т.В. Марусик; відп. за вип. М.Б. Зушман. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2015. 512 с. (До 140-річчя від дня заснування). – Лисодед О.В. Бібліографічний довідник з кримінології (1992-2002) / ред. О.Г. Кальман. Харків : Одісей, 2003. 128 с. – Яценко О.М., Любовець Н.І. Українські персональні бібліографічні покажчики (1856-2013). Київ : Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, 2015. 472 с. (Джерела української біографістики ; вип. 3).
<p>Частина видання: книги</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Коломоєць Т.О. Адміністративна деліктологія та адміністративна деліктність. <i>Адміністративне право України</i> : підручник / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Київ, 2009. С. 195–197. – Алексєєв В.М. Правовий статус людини та його реалізація у взаємовідносинах держави та суспільства в державному управлінні в Україні. <i>Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в управлінні</i> : монографія. Чернівці, 2012. С. 151–169.
<p>Частина видання: матеріалів конференцій (тези, доповіді)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Антонович М. Жертви геноцидів першої половини ХХ століття: порівняльно-правовий аналіз. <i>Голодомор 1932-1933 років: втрати української нації</i> : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 4 жовт. 2016 р. Київ, 2017. С. 133–136. – Анциперова І.І. Історико-правовий аспект акту про бюджет. <i>Дослідження проблем права в Україні очима молодих вчених</i> : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24 квіт. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 134–137. – Микитів Г.В., Кондратенко Ю.В. Позатекстові елементи як засіб формування медіакультури читачів науково-популярних журналів. <i>Актуальні проблеми медіаосвіти в Україні та світі</i> :

	<p>зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 3-4 берез. 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 50–53.</p> <p>- Соколова Ю. Особливості впровадження проблемного навчання хімії в старшій профільній школі. <i>Актуальні проблеми та перспективи розвитку медичних, фармацевтичних та природничих наук</i> : матеріали ІІІ регіон. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 29 листоп. 2014 р. Запоріжжя, 2014. С. 211–212.</p>
<p>Частина видання: довідкового видання</p>	<p>- Кучеренко І.М. Право державної власності. <i>Великий енциклопедичний юридичний словник</i> / ред. Ю.С. Шемшученко. Київ, 2007. С. 673.</p> <p>- Пирожкова Ю.В. Благодійна організація. <i>Адміністративне право України</i> : словник термінів / за ред.: Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова. Київ, 2014. С. 54–55.</p> <p>- Сірий М.І. Судова влада. <i>Юридична енциклопедія</i>. Київ, 2003. Т. 5. С. 699.</p>
<p>Частина видання: продовжуваного видання</p>	<p>- Коломоєць Т.О. Оцінні поняття в адміністративному законодавстві України: реалії та перспективи формування їх застосування. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i>. Запоріжжя, 2017. № 1. С. 36–46.</p> <p>- Левчук С.А., Хмельницький А.А. Дослідження статичного деформування складених циліндричних оболонок за допомогою матриць типу Гріна. <i>Вісник Запорізького національного університету. Фізико-математичні науки</i>. Запоріжжя, 2015. № 3. С. 153–159.</p> <p>- Левчук С.А., Рак Л.О., Хмельницький А.А. Моделювання статичного деформування складеної конструкції з двох пластин за допомогою матриць типу Гріна. <i>Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій</i>. Дніпропетровськ, 2012. Вип. 19. С. 212–218.</p> <p>- Тарасов О.В. Міжнародна правосуб'єктність людини в практиці Нюрнберзького трибуналу. <i>Проблеми законності</i>. Харків, 2011. Вип. 115. С. 200–206.</p>

<p>Частина видання: періодичного видання (журналу, газети)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Кулініч О.О. Право на освіту в системі конституційних прав людини і громадянина та його гарантії. <i>Часопис Київського університету права</i>. 2007. № 4. С. 88–92. - Коломоєць Т., Колпаков В. Сучасна парадигма адміністративного права: генеза і поняття. <i>Право України</i>. 2017. № 5. С. 71–79. - Коваль Л. Плюси і мінуси дистанційної роботи. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2017. 1 листоп. (№ 205). С. 5. - Біленчук П., Обіход Т. Небезпеки ядерної злочинності: аналіз вітчизняного і міжнародного законодавства. <i>Юридичний вісник України</i>. 2017. 20-26 жовт. (№ 42). С. 14–15. - Bletskan D.I., Glukhov K.E., Frolova V.V. Electronic structure of 2H-SnSe₂: ab initio modeling and comparison with experiment. <i>Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics</i>. 2016. Vol. 19, No 1. P. 98–108.
<p>Електронні ресурси</p>	
<p>Книги</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ілляшенко С.М., Шипуліна Ю.С. Товарна інноваційна політика : підручник. Суми : Університетська книга, 2007. 281 с. URL: ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf (дата звернення: 10.08.2023).
<p>Законодавчі документи</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Про стандартизацію : Закон України від 11 лют. 2014 р. № 1315. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1315-18 (дата звернення: 02.08.2023). - Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : проект / М-во аграр. політики та продовольства України. URL: http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822 (дата звернення: 13.10.2023).
<p>Періодичні видання</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Клітна М.Р., Брижань І.А. Стан і розвиток органічного виробництва та ринку органічної продукції в Україні. <i>Ефективна економіка</i>. 2013. № 10. URL: http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvnaekonomika&s=ua&z=2525 (дата звернення: 12.06.2023).

	<p>Neave H. Deming's 14 Points for Management: Framework for Success. <i>Journal of the Royal Statistical Society. Series D (The Statistician)</i>. 2012. Vol. 36, № 5. P. 561–570. URL: http://www2.fiu.edu/~revellk/pad3003/Neave.pdf (Last accessed: 02.06.2022).</p> <p>Colletta L. Political Satire and Postmodern Irony in the Age of Stephen Colbert and Jon Stewart. <i>Journal of Popular Culture</i>. 2009. Vol. 42, № 5. P. 856–874. DOI: 10.1111/j.1540-5931.2009.00711.x.</p>
<p>Сторінки з веб-сайтів</p>	<p>Що таке органічні продукти і чим вони кращі за звичайні? Екологія життя : веб-сайт. URL: http://www.eco-live.com.ua (дата звернення: 12.08.2023).</p>

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Навчальне електронне видання

КАНЬОСА Наталія Григорівна,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методик дошкільної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

БАБЮК Тетяна Йосипівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методик дошкільної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ КЕРІВНИЦТВА ОСОБИСТІСНИМ РОЗВИТКОМ ДІТЕЙ

Навчально-методичний посібник

Підписано до друку 16.09.2024 р. Формат 60x84/16
Ум. друк. арк. 11,5. Зам. 140

Видавець Ковальчук О.В.
32315, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський,
вул. Васильєва, 13, корп. А, 37.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7057 від 25.05.2020 р.